

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Οι εθνικές ένοπλες ναυτικές δυνάμεις, η οργάνωση και η λειτουργία τους κατά την οθωνική
περίοδο: από την προσαρμογή στην εξέλιξη**

του

Τζανή Ιωάννη

A.M. : 216763

Επιβλέπων: Καθηγητής Χαράλαμπος Μπαμπούνης

Συνεπιβλέποντες: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ρέα Κακάμπουρα

Επίκουρος Καθηγητής Νικόλαος Αναστασόπουλος

Αθήνα 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	3
Abstract	4
Πρόλογος	5
Εισαγωγή	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ιστορικό υπόβαθρο και πλαίσιο αναφοράς	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Οι Διοικητικές Υπηρεσίες και ο κρατικός ναυτικός οικονομικός προϋπολογισμός	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Η οργάνωση και εκπαίδευση των ενόπλων ναυτικών δυνάμεων	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Ο ελληνικός πολεμικός στόλος και οι ναυπηγήσεις	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
Η κατάσταση, οι επιχειρήσεις και η χρήση του ελληνικού πολεμικού στόλου στο συγκεκριμένο	107
Γενικά Συμπεράσματα	120
Πηγές και Βιβλιογραφία	123

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία μελετά την οργάνωση και εξέλιξη του ελληνικού πολεμικού ναυτικού κατά την περίοδο βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα, δηλαδή μεταξύ των ετών 1833-1862. Αρχικά, εξετάζεται η κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει το πολεμικό ναυτικό κατά την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα και η σταδιακή διοικητική οργάνωση και λειτουργία του. Ακολούθως, μελετάται η ιεραρχία των αξιωματικών, των υπαξιωματικών και των ναυτών του πολεμικού ναυτικού, καθώς και η διαδικασία απόκτησης ομοιογένειας στη στολή που εκείνοι έφεραν. Η εργασία επεκτείνεται στην εκπαίδευση των δοκίμων που επρόκειτο να στελεχώσουν το πολεμικό ναυτικό. Καταγράφονται, ακόμη, τα πλοία του πολεμικού στόλου και η διαδικασία εκσυγχρονισμού του, με την ναυπήγηση ατμοπλοίων. Καταλήγοντας, γίνεται επισκόπηση στα γεγονότα της περιόδου, στα οποία έδρασε το ελληνικό πολεμικό ναυτικό.

Λέξεις-κλειδιά: επί των Ναυτικών Γραμματεία, Ιεραρχία, Κριμαϊκός πόλεμος, Ναυτική Εκπαίδευση, Ναυτικό Διευθυντήριο, Ναύσταθμος, Όθων, Παρκερικά, Πειρατεία, Στόλος.

Abstract

This postgraduate diploma thesis, studies the organization and the evolution of the Greek navy during the reign of Otto in Greece, between 1833-1862. Initially, studies the situation in which the navy was after the arrival of Otto in Greece and then his gradual administrative organization. Thereafter, studies the hierarchy attributed to officers, non commissioned officers and sailors of the navy, and the process of obtaining homogeneity in the outfit that they have brought. The thesis extends to the training of the cadets who were to be the personnel of the navy. The ships of the warship are also recorded and the process of modernization, with the construction of steamboats. In conclusion, an overview of the events of the period is made, in which the Greek Navy acted.

Keywords: Naval Secretariat, Hierarchy, Crimean War, Naval Education, Naval Directorate, Naval Station, Otto, Parquet, Piracy, Fleet.

Πρόλογος

Το έτος 1832, ο πρίγκηπας της Βαυαρίας, Όθων, του οίκου των Βίττελσμπαχ, εξελέγη βασιλιάς του ελληνικού κράτους. Ωστόσο, λόγω της ανηλικιότητάς του, την άσκηση της εξουσίας ανέλαβε μια τριμελής επιτροπή Βαυαρών αξιωματούχων, η λεγόμενη *Αντιβασιλεία*, η οποία, εν μέσω αντίξωων συνθηκών, εκλήθη να καταστήσει τη νεοσύστατη Ελλάδα σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος. Στις ενέργειες της Αντιβασιλείας συγκαταλέγεται, μεταξύ άλλων, η οργάνωση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, για το οποίο υπήρχε η φιλοδοξία να συγκροτηθεί, στο μέτρο του εφικτού, σύμφωνα με τους στόλους των ευρωπαϊκών Δυνάμεων της εποχής εκείνης.

Το εγχείρημα, λοιπόν, της οργάνωσης του πολεμικού ναυτικού κρινόταν άμεσα αναγκαίο, ιδιαιτέρως σε μια περίοδο που το ληστρικό φαινόμενο της πειρατείας βρισκόταν σε έξαρση στις ελληνικές θάλασσες, ωστόσο αυτό παρουσίαζε αντικειμενικές δυσκολίες. Αρχικά, από το ελληνικό πολεμικό ναυτικό απουσίαζε η διοικητική Αρχή και η ηγεσία, στοιχεία απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία κάθε πολεμικού σώματος. Επιπλέον, οι βαθμοί που έφεραν οι αξιωματικοί αποδίδονταν στην προσφορά καθενός στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, με αποτέλεσμα αρκετοί εξ αυτών επί της ουσίας να τους αγνοούν, ενώ δεν λαμβανόταν υπόψη αν οι ίδιοι ήταν πλέον ικανοί σωματικά να υπηρετήσουν στον ελληνικό στόλο. Απουσίαζε, επίσης, η μέριμνα για τη ναυτική εκπαίδευση, με αποτέλεσμα οι αξιωματικοί του στόλου να διαθέτουν μόνο ναυτική εμπειρία, αγνοώντας σύγχρονες τεχνογνωσίες. Ακόμη, τα πλοία του στόλου, δηλαδή το κατεξοχήν οπλιτικό σύστημα του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, βρίσκονταν αγκυροβολημένα στον παραμελημένο Ναύσταθμο του Πόρου, σε μεγάλο βαθμό δίχως να υφίστανται την απαιτούμενη συντήρηση. Ως αποτέλεσμα, σημαντικό ποσοστό του είχε περιέλθει σε πλήρη αχρηστία και χρειαζόταν ανανέωση. Με βάση τα προαναφερθέντα, καθίσταται εύκολα αντιληπτό ότι οι συνθήκες με τις οποίες, αρχικά, οι Αντιβασιλείς επωμίστηκαν τη συγκρότηση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού και, μετέπειτα, οι ελληνικές κυβερνήσεις, υπό τη βασιλεία του Όθωνα, τη συντήρηση και εξέλιξή του, τηρουμένων των αναλογιών, κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, δεν ήταν εύκολες.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής εργασίας μου, Καθηγητή κ. Χαράλαμπο Μπαμπούνη, διότι δίχως τη συμβολή του η διαδικασία της εκπόνησής της θα ήταν αδύνατο να εξελιχθεί στον βαθμό που αυτή εξελίχθηκε. Ιδιαίτερα, τον ευχαριστώ για την διεξοδικότητα την οποία επέδειξε, εννοώντας την καθοδήγηση και τις συμβουλές που μου προσέφερε και, σπουδαιότερη όλων, την έμπρακτη ενέργειά του καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας μου.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Ρέα Κακάμπουρα, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Ελληνικής Λαογραφίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών και τον κ. Νικόλαο Αναστασόπουλο, επίκουρο καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την ακαδημαϊκή τους συμπαράσταση και την συμβολή τους στην ολοκλήρωσή της.

Τέλος, ευχαριστώ πάρα πολύ την οικογένειά μου και τους φίλους, οι οποίοι ήταν στο πλευρό μου και στήριξαν την προσπάθειά μου σε όλο αυτό το διάστημα.

Εισαγωγή

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας είναι η οργάνωση, η λειτουργία και η εξέλιξη του ελληνικού πολεμικού ναυτικού κατά την οθωνική περίοδο στην Ελλάδα, δηλαδή μεταξύ των ετών 1833-1862. Έπειτα από τη δολοφονία του Κυβερνήτη της Ελλάδος, Ιωάννη Καποδίστρια, οι Μεγάλες Δυνάμεις συμφώνησαν στην εκλογή του πρίγκηπα της Βαυαρίας Όθωνα, του οίκου των Βίτελσμπαχ, ως βασιλιά της χώρας. Επειδή, όμως, ήταν ενήλικος ακόμη κατά την εκλογή του, στον Όθωνα δεν επιτράπη να ασκήσει άμεσα το αξίωμά του. Ως αποτέλεσμα, και κατά το Διεθνές Δίκαιο, η εξουσία συγκεντρώθηκε στον θεσμό της *Αντιβασιλείας*, την οποία συγκρότησαν τρία μέλη, επιτετραμμένα από τον πατέρα του Όθωνα, Λουδοβίκο της Βαυαρίας. Η Αντιβασιλεία ανέλαβε το έργο της οργάνωσης και διακυβέρνησης της χώρας μέχρι την ημέρα ενηλικίωσής του, όταν και η εξουσία νόμιμα θα περνούσε ευθέως σε εκείνον. Σαφής προσανατολισμός των τριών Βαυαρών ήταν να καταστήσουν θεσμικά την Ελλάδα σύγχρονο κράτος, κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Το οργανωτικό έργο της Αντιβασιλείας περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, την οργάνωση και συγκρότηση του πολεμικού ναυτικού της χώρας. Μια τέτοια ανάγκη δεν θα ήταν υπερβολικό να θεωρηθεί επιτακτική ήδη από τα πρώιμα χρόνια του ελληνικού κράτους, αφού, εκτός των άλλων, το φαινόμενο της πειρατείας μάστιζε τον θαλάσσιο χώρο της Ελλάδος.

Ωστόσο, η κατάσταση στην οποία βρισκόταν το πολεμικό ναυτικό ήταν δυσοίωνη. Αρχικά, η διοικητική ηγεσία και κατ' επέκταση, η ιεραρχική οργάνωση, ήταν ατελής έως σχεδόν ανύπαρκτη. Ακόμη, οι άνδρες που στελέχωναν τον στόλο ήταν έμπειροι ναυτικοί, όμως το γεγονός ότι δεν ήταν εγγράμματοι παρακώλυε ακόμα και τις πιο απλές διεργασίες του πλοίου, όπως η τήρηση του ημερολογίου, ενώ δεν υπήρχε ούτε μέριμνα για εκπαίδευση μελλοντικών στελεχών. Πολλά πλοία του στόλου παρουσίαζαν εικόνα διάλυσης λόγω της ελλιπούς συντήρησης, όπως και ο Ναύσταθμος στον οποίον παρέμεναν αγκυροβολημένα. Όλα τα παραπάνω ζητήματα έχριζαν άμεσης επίλυσης και ετέθη ως σκοπός η οργάνωση του πολεμικού ναυτικού, σύμφωνα με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές προδιαγραφές. Αυτή η οργανωτική λογική θα ακολουθηθεί σε όλη την υπό έρευνα χρονική περίοδο, όταν η κατάσταση στο ναυτικό θα διέλθει από την προσαρμογή στην εξέλιξη.

Είναι γεγονός ότι η οθωνική περίοδος συγκεντρώνει σπουδαίο όγκο βιβλιογραφικού υλικού, το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου ωστόσο, όσον αφορά την ιστορία των ενόπλων δυνάμεων, αφιερώνεται στην αναδιοργάνωση του στρατού. Το παραπάνω δεδομένο προκύπτει από αυτό καθ' εαυτό το γεγονός ότι η εκσυγχρονισμένη οργάνωση του στρατού ήταν μάλλον, εκ των πραγμάτων, δυσκολότερο εγχείρημα από την αντίστοιχη συγκρότηση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, με

δεδομένο την αρχική τότε μορφή των χερσαίων ατάκτων και τακτικών στρατευμάτων. Το θέμα της εργασίας επιλέχθηκε αποβλέποντας στο να αναδειχθεί ο ρόλος τον οποίο διαδραμάτισε το πολεμικό ναυτικό στην τριακονταετή εκείνη περίοδο (1833-1862): από τη συνδρομή του στην καταστολή του διαχρονικού φαινομένου της πειρατείας έως την συγκρότηση και τις δραστηριότητές του, όπως αυτές συνάγονται από τις ιστορικές πηγές.

Ωστόσο, το έναυσμα κάθε μελέτης αποτελούν πάντοτε οι προβληματισμοί που προκύπτουν από το εξεταζόμενο θέμα. Έτσι, τα ερωτήματα-προτεραιότητες που ετέθησαν για το πολεμικό ναυτικό της οθωνικής περιόδου που χρίζουν, κατ' αρχήν, απάντησης, μέσω της εργασίας, υπήρξαν τα ακόλουθα:

- Πώς οργανώθηκε και λειτούργησε το πολεμικό ναυτικό στα πρώτα χρόνια του ελληνικού βασιλείου και ποιοι νεωτερισμοί παρατηρούνται;
- Μέχρι ποιο σημείο ανήλθε η οικονομική μέριμνα του κράτους για τη συγκρότηση και αρωγή του στόλου;
- Σε ποια σημεία το ελληνικό πολεμικό ναυτικό απέβλεπε να συμβαδίζει με τους σύγχρονους ευρωπαϊκούς στόλους και κατά πόσο κάτι τέτοιο επιτεύχθηκε στο βαθμό που επιτεύχθηκε;
- Ποιες οι δραστηριότητες του στόλου στην περίοδο 1833-1862 είτε εντός είτε εκτός των ελληνικών χωρικών υδάτων;

Η εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας έχει ως βάση τον συνδυασμό πρωτογενούς αρχειακού υλικού της οθωνικής περιόδου και της βιβλιογραφίας. Στο πρωτογενές αρχειακό υλικό εντάσσονται τα Διατάγματα και τα Υπομνήματα από και προς την επί των Ναυτικών Γραμματεία και το Ναυτικό Διευθυντήριο, δηλαδή τις διοικητικές Αρχές του ελληνικού πολεμικού ναυτικού κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Τα προαναφερθέντα Υπομνήματα και Διατάγματα αντλήθηκαν από τα αρχεία του Υπουργείου των Ναυτικών μεταξύ των ετών 1833-1862 που εναπόκεινται στα Γενικά Αρχεία Κράτους. Επίσης, από τα Φ. Ε. Κ. συλλέχθηκε σημαντικός όγκος Βασιλικών Διαταγμάτων, επιλεγμένα ad hoc χωρία των οποίων παρατέθηκαν αυτούσια σε σημεία που γίνεται λόγος για τις μεταρρυθμίσεις σε πτυχές της συγκρότησης και εξέλιξης του ελληνικού πολεμικού ναυτικού. Ακόμη, αξιοποιήθηκαν αυτούσια αποσπάσματα των πολιτικών εφημερίδων «Αθηνά», «Αιών», «Ανεξάρτητος» και «Ελπίς», προκειμένου να προσεγγισθεί όσο το δυνατόν εναργέστερα ο αντίκτυπος των δραστηριοτήτων του ελληνικού πολεμικού ναυτικού στον δημόσιο βίο της εποχής. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, η υπάρχουσα βιβλιογραφία λειτούργησε υποστηρικτικά στη διερεύνηση των ζητημάτων που μελετώνται στην παρούσα εργασία.

Ιδιαίτερος δύσκολη και χρονοβόρα υπήρξε η διαδικασία διαχωρισμού του μεγάλου όγκου Διαταγμάτων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως και των Γενικών Αρχείων του Κράτους, τα οποία έχουν ειδικό βάρος σε πολλά σημεία της έκτασης της παρούσας εργασίας. Μια επιπλέον δυσκολία

παρουσιάστηκε κατά τη διαδικασία αποδελτίωσης των Διαταγμάτων του Υπουργείου των Ναυτικών, από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Πρόκειται για κείμενα τα οποία, λόγω παλαιότητας και δυσανάγνωστης ή και ενίοτε φθαρμένης, από την πολυκαιρία, γραφής, καθιστούσαν αρκετά επίφοβη τη λανθασμένη απόδοση τμήματος του κειμένου.

Οι μέθοδοι της επιστημονικής έρευνας οι οποίες αξιοποιήθηκαν για την μελέτη του αντικειμένου της παρούσας εργασίας είναι η ιστορική ερμηνευτική προσέγγιση και η ανάλυση περιεχομένου. Κατά την διαδικασία της ιστορικοερμηνευτικής προσέγγισης, αξιοποιήθηκε, δια της επεξεργασίας του, ιστορικό υλικό που αφορούσε το πολεμικό ναυτικό, συνδυαστικά με πολιτικά γεγονότα, το συγκείμενο, που είχαν άμεσο αντίκτυπο σε αυτό. Η παραπάνω μέθοδος χρησιμοποιήθηκε αποβλέποντας στη διεξοδικότερη εξέταση των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών εν μέσω των οποίων οργανώθηκε το ελληνικό πολεμικό ναυτικό κατά την οθωνική περίοδο. Όσον αφορά τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου, χρησιμοποιήθηκε στοχεύοντας να αξιολογηθεί το ουσιαστικό περιεχόμενο των Διαταγμάτων, των Υπομνημάτων και των άλλων κειμένων της εποχής¹.

Δομικά, η παρούσα εργασία αναπτύσσεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «*Ιστορικό υπόβαθρο και πλαίσιο αναφοράς*» γίνεται ιστορική αναδρομή στα χρόνια διακυβέρνησης της Ελλάδος από τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και κατόπιν στην περίοδο της βασιλείας του Όθωνα. Η παραπάνω επισκόπηση συνέβαλε στην κατανόηση των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και ιστορικών συνθηκών, στις οποίες εκλήθησαν να θεμελιωθούν, να αναπτυχθούν και να δράσουν οι ελληνικές θαλάσσιες ένοπλες δυνάμεις.

Στο δεύτερο κεφάλαιο που επιγράφεται «*Οι Διοικητικές Υπηρεσίες και ο κρατικός ναυτικός οικονομικός προϋπολογισμός*» εξετάζονται οι διοικητικές Αρχές του πολεμικού ναυτικού. Αναλύεται η οργάνωση της *επί των Ναυτικών Γραμματείας* και της ιεραρχίας της, ενώ παρατίθεται πίνακας όσων διετέλεσαν επικεφαλής του ανώτατου αυτού θεσμού του πολεμικού ναυτικού, βάσει της ημερομηνίας ανάληψης των καθηκόντων τους. Επίσης, μελετάται η συγκρότηση του *επί των Ναυτικών Διευθυντηρίου*, Αρχής που ισοδυναμούσε με τον «*αθύνοντα νου*» του στόλου, και τα καθήκοντα του προσωπικού του. Ακόμη, καταγράφονται και συγκρίνονται τα ετήσια κρατικά έξοδα που διενεργήθηκαν για τον στρατό και τον στόλο, μεταξύ των ετών 1833-1862.

Το τρίτο κεφάλαιο, «*Η οργάνωση και εκπαίδευση των ενόπλων ναυτικών δυνάμεων*», πραγματεύεται την εσωτερική οργάνωση και εκπαίδευση των στελεχών του πολεμικού ναυτικού. Αρχικά, παρουσιάζονται η ιεραρχία του προσωπικού του πολεμικού ναυτικού και οι μεταβολές που υπέστη καθ' όλη τη διάρκεια βασιλείας του Όθωνα. Ακόμη, περιγράφονται οι στολές που έφεραν οι αξιωματικοί, οι υπαξιωματικοί και οι ναύτες, καθώς και οι συμβολικοί ενδυματολογικά μετασχηματισμοί ως το 1862. Στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη μέριμνα οργανωμένης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των μελλοντικών στελεχών του πολεμικού ναυτικού, η οποία

---

1 J. Bell, *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία – Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*, Αθήνα 2007, σ. 173.

διακρίνεται σε δύο μορφές: εντός Ελλάδος, με τη μαθητεία, πρωτίστως, στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, στα ναυτικά σχολεία Σύρου και Ύδρας και αργότερα επί της κορβέτας ο «Λουδοβίκος», αλλά και στο εξωτερικό, με την οργάνωση αποστολών μαθητείας σε ευρωπαϊκές χώρες. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του *Ναυστάθμου* στον Πόρο, όπου ελλιμενίζονταν τα πλοία του στόλου και στεγάζονταν οι υπηρεσίες του Ταμείου, του Ναυτικού Νοσοκομείου και Φαρμακείου, ο Λόχος των Τεχνιτών αλλά και το ραφείο και οι αποθήκες.

Το τέταρτο κεφάλαιο έχει τον τίτλο «*Ο ελληνικός πολεμικός στόλος και οι ναυπηγήσεις*». Σε αυτό περιγράφεται κάθε τύπος πλοίου που συναντάται στο ναυτολόγιο του ελληνικού στόλου. Τα πλοία κατατάσσονται ανάλογα με την κατηγορία στην οποία υπάγονται και τοποθετούνται βάσει χρονολογίας ναυπήγησης και διάλυσης, ενώ παρατίθενται και τα βασικά χαρακτηριστικά καθενός. Παράλληλα γίνεται η προσήκουσα αναφορά στη ναυπήγηση των πρώτων ατμόπλοιων, τα οποία σταδιακά αντικατέστησαν τα παλαιού τύπου πλοία του στόλου.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, με τίτλο «*Η κατάσταση, οι επιχειρήσεις και η χρήση του ελληνικού στόλου στο συγκείμενο*», γίνεται επισκόπηση στα γεγονότα και συμβάντα στα οποία έδρασε ο στόλος. Συγκεκριμένα, εξετάζεται, μεταξύ άλλων, η συμβολή του πολεμικού ναυτικού στην καταστολή της πειρατείας στον ελληνικό χώρο, ο αντίκτυπος που είχε στον ελληνικό στόλο ο ναυτικός αποκλεισμός του Πειραιά κατά τα Παρκερικά (1850), ο υποστηρικτικός ρόλος του πολεμικού ναυτικού στο πλευρό του στρατού κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, η συνδρομή του στόλου στην προστασία και φυγάδευση μέρους του ελληνικού χριστιανικού πληθυσμού στις αιματηρές σφαγές του από τους Μουσουλμάνους των περιοχών Συρίας και Λιβάνου. Τέλος, παρουσιάζονται τα «Γενικά Συμπεράσματα» και εκτίθενται καταλογογραφικά οι Πηγές και η Βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορικό υπόβαθρο και πλαίσιο αναφοράς

Η εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια για το αξίωμα του Κυβερνήτη της Ελλάδος προκρίθηκε με την πεποίθηση ότι θα ευνοούσε την πρόοδο των εθνικών ζητημάτων περισσότερο σε σύγκριση με τη διεύθυνσή τους υπό ένα πολυπρόσωπο καθεστώς. Βασικό κριτήριο για την εκλογή του Κυβερνήτη της Ελλάδος αποτέλεσε η προϋπόθεση ότι επρόκειτο για Έλληνα ο οποίος είχε φτάσει σε υψηλό αξίωμα στην Ευρώπη έχοντας διατελέσει ακόμα και Υπουργός Εξωτερικών του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου Α΄ της Ρωσίας². Η επιλογή του Καποδίστρια θεωρήθηκε ενδεδειγμένη, καθώς εκτός των άλλων ο ίδιος δεν παρουσίαζε δεσμούς με καμία από τις άρχουσες φατρίες της Ελλάδος ούτε είχε αναμειχθεί σε κομματικές διενέξεις³, αντίθετα αποστρεφόταν τέτοιου είδους σχέσεις και αναταραχές⁴.

Ο κόμης Ιωάννης Καποδίστριας αναγορεύτηκε Κυβερνήτης της Ελλάδος στις 2 Απριλίου 1827⁵, Η παραμονή του στο αξίωμα του Κυβερνήτη ορίστηκε να έχει ισχύ για επτά έτη. Για το διάστημα που θα μεσολαβούσε ως την άφιξή του στην Ελλάδα συγκροτήθηκε μια τριμελής Διοικητική επιτροπή η οποία θα αναλάμβανε τη διεύθυνση των τρεχόντων ζητημάτων και υποθέσεων⁶.

Η άφιξη του Καποδίστρια στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε στις 7/20 Ιανουαρίου 1828. Η ανάληψη των καθηκόντων του συνεπαγόταν άμεσα την ανάγκη επίλυσης ζητημάτων ζημιογόνων για τη χώρα, η οποία σε καμιά περίπτωση δεν παρουσίαζε τη συγκρότηση ενός τυπικού Κράτους. Αρχικά, η δικαιοσύνη του κάθε τόπου συγκεντρωνόταν επί της ουσίας στον ισχυρό κοτζαμπάση της περιοχής, ενώ στη θάλασσα το φαινόμενο της πειρατείας ήταν παραπάνω από έκδηλο. Επιπλέον, ο πληθυσμός αδυνατούσε να αυτοτροφοδοτηθεί, αφενός, επειδή δεν υπήρχε εργατικό δυναμικό για καλλιέργεια της γης, επομένως και παραγωγή, αφετέρου, διότι η δεδομένη κατάσταση δεν ενέπνεε σταθερότητα και ασφάλεια με συνέπεια μεγάλο τμήμα των κατοίκων να έχει απομονωθεί σε βουνά και σπηλιές. Ακόμη, σχεδόν ανύπαρκτες ήταν οι δημόσιες πρόσοδοι του κράτους, οι οποίες συνοψίζονταν στη δεκάτη και στις τελωνειακές εισπράξεις κυρίως από το Ναύπλιο, γεγονός που καθιστούσε μηδαμινά τα έσοδα της Ελλάδος⁷. Στον πολιτικό τομέα η χώρα ταλανιζόταν από

---

2 Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ. 7, Αθήνα 1930, σ. 236.

3 T. W. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα: Από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα 2017, σ. 103.

4 D. Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Αθήνα 1982, σ. 97.

5 Α. Μ. Ιδρωμένος, *Ιωάννης Καποδίστριας : κυβερνήτης της Ελλάδος*, Αθήνα 1986, σ. 127.

6 D. Dakin, *ό. π.*, σ. 94.

7 Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας*, τ. Α΄, Αθήνα 19-- , σ. 211.

έντονες κομματικές διαμάχες⁸, ενώ και στην εξωτερική πολιτική συνέχιζαν να υφίστανται κείρια ζητήματα, καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία εξακολουθούσε να ελπίζει σε τελική επικράτηση των συμφερόντων της. Οι διαθέσεις της οθωμανικής πλευράς δεν υποχώρησαν ούτε όταν τα ρωσικά στρατεύματα κατέλαβαν τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, αντιθέτως αναζωπυρώθηκαν⁹.

Το πολιτικό όραμα του Ιωάννη Καποδίστρια για την Ελλάδα εκτεινόταν στη δημιουργία ενός έθνους με βάση τον αγροτικό τομέα¹⁰. Ως πολιτική προσωπικότητα ασπαζόταν την ολιγαρχική ιδεολογία, όμως διέθετε γνώση των προβλημάτων της χώρας και διέθετε σχέδιο προκειμένου να τα επιλύσει. Ο σκοπός του για τη χώρα ήταν διττός: από τη μια, να την καταστήσει ένα πραγματικά ανεξάρτητο κράτος¹¹ και, από την άλλη, να εξασφαλίσει όσο το δυνατόν πιο ευρέα σύνορα ώστε να τεθούν οι απαραίτητες δομές να διαμορφωθεί η Ελλάδα σε ένα βιώσιμο κράτος δυτικού τύπου¹².

Εμμένοντας στην πεποίθησή του πως ο διαμοιρασμός των εξουσιών έβλαπτε στην παρούσα φάση την ταχεία επίλυση των ζητημάτων της Ελλάδος έθεσε ενώπιον της Βουλής, κατά την Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους, το δίλημμα είτε να διαλυθεί είτε ο ίδιος να εγκαταλείψει τη την αρχή¹³. Η αυτοδιάλυση της Βουλής έγινε δεκτή από τους βουλευτές, μπροστά στον φόβο πραγματοποίησης των απειλών του Καποδίστρια, αλλά και γιατί δεν ήταν, μάλλον, αρεστοί στον λαό. Αναλίσκόμενοι στις κομματικές τους έριδες αποτελούσαν τροχοπέδη στη λειτουργία του κράτους¹⁴. Δεσμευόμενος να συγκαλέσει σύντομα νέα εθνοσυνέλευση ο Κυβερνήτης συγκρότησε το «Πανελλήνιον» από εικοσιεπτά πολιτικούς παράγοντες¹⁵ οι οποίοι σε διαφορετικές συνθήκες ήταν επίφοβο να αποτελέσουν πολιτικούς του αντιπάλους. Το «Πανελλήνιον» είχε θεσμικά αποκλειστικά συμβουλευτικό ρόλο στις διασκέψεις του Κυβερνήτη, τα διατάγματα του οποίου εξέταζε τυπικά και ύστερα τα επικύρωνε προσδίδοντάς τους νόμιμη ισχύ¹⁶.

Η νέα Εθνοσυνέλευση που είχε υποσχεθεί να συγκαλέσει ο Καποδίστριας συνήλθε στις 11 Ιουλίου 1829 στο Άργος, με την ονομασία «*Η Δ' εν Άργει Εθνική Συνέλευσις*». Στα πλαίσιά της έγινε αποτίμηση του έργου του Κυβερνήτη από την έναρξη της θητείας του στο αξίωμα ως τη δεδομένη χρονική στιγμή. Στην Εθνοσυνέλευση του Άργους αντικαταστάθηκε το «Πανελλήνιον» από το «Βουλευτικόν». Ακόμη, εγκρίθηκε η συνέχεια των διαπραγματεύσεων με την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων και αποφασίστηκε η συγκρότηση τακτικού στρατού και στόλου. Δόθηκε, επιπλέον, αποζημίωση διατιθέμενης γης έκτασης 200 στρεμμάτων σε όσους δικαιούνταν ενώ

---

8 D. Dakin, ό. π., σ. 97.

9 T. W. Gallant, ό. π., σσ. 103-104.

10 D. Dakin, ό. π.

11 Α. Ι. Δεσποτόπουλος, *Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδας*, Αθήνα 1996, σ. 173.

12 R. Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος 1770-2000*, Αθήνα 2003, σ. 65.

13 T. Βουρνάς, ό. π., σ. 217.

14 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, *Το νέο ελληνικό έθνος (1204-2000)*, Αθήνα 2001, σ. 198.

15 D. Dakin, ό. π.

16 Κ. Παπαρηγόπουλος, ό. π., σ. 239.

θεσπίστηκε η διατήρηση βιβλίου δημοσίου χρέους¹⁷ και ψηφίστηκε η κοπή νομίσματος υπό την ονομασία «φοίνιξ»¹⁸.

Η πολιτική του Καποδίστρια στόχευε στην εξάλειψη των παθογενειών οι οποίες μάστιζαν τη χώρα ως την περίοδο ανάληψης της διακυβέρνησής της από τον ίδιο. Πρώτο μέλημά του ήταν η εξάλειψη της πειρατείας. Έχοντας ως κέντρο ενδιαφέροντος τη Γραμβούσα της Κρήτης και τις Βόρειες Σποράδες, ο Καποδίστριας έθεσε επικεφαλής της επιχείρησης τον Μιαούλη. Εκείνος κατέστρεψε τις βάσεις των πειρατών και συνέλαβε ογδόντα πειρατικά πλοία τα οποία παραδόθηκαν στην Κυβέρνηση της Ελλάδος¹⁹. Το πολεμικό ναυτικό οργανώθηκε ήδη από το 1828 με ανωτάτη αρχή την «Υπηρεσία των Προσωρινών Διευθυντών των Ναυτικών Υποθέσεων του Πόρου», η οποία τον Οκτώβριο του 1829 μετονομάστηκε σε «Ναυτική Υπηρεσία του εν Πόρω Ναυστάθμου». Αρμοδιότητά της ήταν η σύνταξη εκθέσεων απευθυνόμενων στην πολιτική αρχή στην οποία υπαγόταν, οι οποίες κατόπιν προωθούνταν στον Κυβερνήτη που λάμβανε την εκάστοτε απόφαση²⁰.

Ο, μεν, στρατός μετατράπηκε από άτακτο σε τακτικό και τέθηκε υπό τις διαταγές του Δ. Υψηλάντη, ο, δε, στόλος ετέθη υπό την ηγεσία των Υδραίων μεγαλοκαπεταναίων²¹. Ωστόσο, και τα δυο πολεμικά σώματα υπάγονταν στο Πολεμικό Συμβούλιο, οργανισμό με καθήκον να επιβλέπει την πολεμική δράση τους σύμφωνα με τις προτάσεις του Καποδίστρια²².

Επιπλέον προέβη σε αναδιάρθρωση των θεσμών του κράτους. Στα πλαίσια αυτά, ο Μοριάς διαιρέθηκε σε επτά διοικητικές περιφέρειες και τα νησιά σε έξι. Ο διορισμός του κατά τόπου επιτρόπου εξαρτιόταν από τον Ιωάννη Καποδίστρια²³. Στον τομέα της οικονομίας, ο Ιωάννης Καποδίστριας πέτυχε τη σύναψη συμφωνίας με τη Ρωσία, η οποία απέστειλε 1.500.000 χρυσά ρούβλια για τη συνέχιση του Επαναστατικού Αγώνα, ενώ, από την πλευρά της, η Γαλλία συνέδραμε με μηνιαίες εισφορές. Η οικονομική αυτή ενίσχυση υπήρξε σημαντική αλλά όχι επαρκής. Για αυτό, ο Καποδίστριας επανέφερε το φόρο της δεκάτης και ταυτόχρονα προέβη σε αύξηση των δασμών.

Η θεμελιακή για την Ελλάδα δραστηριότητα του Κυβερνήτη επεκτάθηκε στον τομέα της εκπαίδευσης, προς όφελος της οποίας προέβη στην ίδρυση σχολείων σε πολλά μέρη της Ελλάδος²⁴. Στο διάστημα της διακυβέρνησής του τέθηκαν σε λειτουργία 121 σχολεία στα οποία φοίτησαν συνολικά 9296 μαθητές. Την ίδια περίοδο ιδρύθηκε Γεωργική Σχολή στο πρότυπο αγρόκτημα της Τίρυνθας και η Σχολή Ευελπίδων (Κεντρικό Στρατιωτικό Σχολείο) στο Ναύπλιο²⁵. Παρασχέθηκε δημόσια υγεία μέσω της οργάνωσης νοσοκομείων, ενώ ιδρύθηκε Ορφανοτροφείο και με την αρωγή

---

17 ό. π., σσ. 243-245.

18 Α. Μ. Ιδρωμένος, ό. π., σ. 133.

19 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 217.

20 Κ. Βάρφης, *Η δομή και η λειτουργία του ναυτικού κατά την καποδιστριακή περίοδο: τα χρόνια της προσαρμογής (1828-1831)*, Αθήνα 1988, σσ. 7-8.

21 Τ. Βουρνάς, ό. π., σ. 218.

22 Κ. Βάρφης, ό. π., σ. 4.

23 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 241.

24 G. Finlay, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης, τ. Β'*, Αθήνα 2009, σ. 59.

25 Τ. Βουρνάς, ό. π., σ. 219.

χρηματικών εισφορών φιλελλήνων, το οποίο φιλοξένησε τέκνα των οποίων οι οικογένειες είχαν καταφύγει ανά την Ελλάδα²⁶. Επίσης οργανώθηκε η πρώτη ταχυδρομική υπηρεσία²⁷ και παρασχέθηκε φροντίδα για τον εποικισμό των προσφύγων²⁸. Η ίδρυση Δικαστηρίων, που πλέον θα ήταν η αρμόδια Αρχή για την απόδοση δικαιοσύνης, κρίθηκε απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της ευνομίας στο εσωτερικό της χώρας²⁹.

Ωστόσο, η πολιτική του Καποδίστρια επέδειξε αδυναμία επίλυσης του ζητήματος διανομής των εθνικών γαιών, οι οποίες βρίσκονταν υπό την κατοχή μοναστηριών και φατριών. Τα μοναστήρια κατείχαν το 1/4 του ελληνικού καλλιεργήσιμου εδάφους, ενώ και τα εθνικοποιημένα τούρκικα εδάφη βρίσκονταν στην ιδιοκτησία των δανειστών της χώρας³⁰.

Η ανεξαρτησία της Ελλάδας κατοχυρώθηκε με το δέκατο άρθρο της συνθήκης της Ανδριανούπολης, που υπογράφηκε στις 2/14 Σεπτεμβρίου 1829. Βέβαια, οι ενέργειες για την ανεξαρτησία είχαν πρωτύτερα δρομολογηθεί. Οι Γάλλοι προφασιζόμενοι ότι τα τουρκικά στρατεύματα όφειλαν να αποχωρήσουν από τον Μοριά, έλαβαν άδεια από τις υπόλοιπες Δυνάμεις να αποβιβάσουν στρατεύματα 14.000 ανδρών υπό την ηγεσία του στρατηγού Μαιζόν. Και όντως, στις 8/20 Αυγούστου 1828 τα γαλλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν με 52 πλοία στον Μοριά. Οι παραπάνω ενέργειες της γαλλικής πλευράς πήγαζαν από τον ανταγωνισμό με τη ρωσική για την εξασφάλιση επιρροής στην Ελλάδα. Για τα σύνορα της χώρας ο Καποδίστριας παρουσίασε δυο σχέδια. Κοινός παρονομαστής των δυο επιθυμιών του Κυβερνήτη ήταν η ένταξη στο ελληνικό κράτος της Ευβοίας, της Κρήτης, των Κυκλάδων, της Σάμου και της Χίου³¹.

Στο μεταξύ, τα ρωσικά στρατεύματα προήλαυαν στη βόρεια Βαλκανική, εξαλείφοντας τα αντίστοιχα τουρκικά. Τις ευάλωτες οθωμανικές δυνάμεις απώθησαν νικηφόρα οι Έλληνες οπλαρχηγοί. Κατά σειρά, ο Δημήτριος Υψηλάντης προχωρούσε στα Σάλωνα, ο Τζαβέλλας κατέλαβε το Καρπενήσι και ο Στράτος τη Βόνιτσα, ενώ το ιππικό του Χατζηχρήστου έπαιρνε το Αντίρριο, το Μακρυνόρος και τη Ναύπακτο. Εν συνεχεία ανακτήθηκαν το Μεσολόγγι και το Αιτωλικό. Με τα ελληνικά στρατεύματα να προελαύνουν στη Ρούμελη, οι Άγγλοι αποδέχτηκαν την επιβολή των συνόρων στη γραμμή Βόλου-Άρτας³².

Η ανεξαρτησία της Ελλάδος αναγνωρίστηκε στις 22 Ιανουαρίου/ 3 Φεβρουαρίου 1830 μεταξύ των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, με την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου. Όσον αφορά τα σύνορα του ανεξάρτητου πλέον ελληνικού κράτους αυτά εντέλει περιορίστηκαν στη γραμμή Αχελώου-Οίτης-Σπερχειού στην Στερεά Ελλάδα και στα νησιά Εύβοια, Σκύρο και στις Κυκλάδες³³.

---

26 Α. Μ. Ιδρωμένος, ό. π., σσ. 129-130.

27 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 200.

28 Τ. Βουρνάς, ό. π.

29 Α. Ι. Δεσποτόπουλος, ό. π., σ. 226.

30 Τ. Βουρνάς, ό. π.

31 ό. π., σσ. 222-223.

32 ό. π., σ. 221-222.

33 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964 τ. 1*, Αθήνα 1968, σ. 71.

Όπως είχε διαμορφωθεί η κατάσταση στο εσωτερικό της Ελλάδος, η πολιτική του Καποδίστρια οδηγούσε προοδευτικά σε ρήξη, καθώς ο Κυβερνήτης ήταν πεπεισμένος πως μια αντιπροσωπευτικού τύπου διακυβέρνηση θα καθυστερούσε την ανάπτυξη της χώρας, εν αντιθέσει με τη συγκεντρωτική που ακολουθούσε. Στον οικονομικό τομέα, η φτώχεια εξακολουθούσε να μαστίζει τη χώρα και το εμπόριο οδηγείται σε αποδιάρθρωση³⁴. Μερίδιο ευθύνης για τη διαμορφωθείσα κατάσταση φέρει η μη καταβολή δανείου από τις Μεγάλες Δυνάμεις, δίχως το οποίο ήταν αδύνατη η αποζημίωση των προυχόντων Ύδρας και Μάνης³⁵. Η αποτυχία του Κυβερνήτη να διανείμει τη γη στους ακτήμονες, είχε προκαλέσει δυσφορία³⁶. Ο Καποδίστριας κατηγορήθηκε για μια οιονεί δικτατορική διακυβέρνηση της Ελλάδος³⁷.

Ο Τύπος αποτέλεσε αρωγό της αντικαποδιστριακής δράσης. Αρχικά, η εφημερίδα «Ηώς» η οποία εκδιδόταν στο Ναύπλιο έκλεισε στο όγδοο φύλλο, στο οποίο εξαπέλυε συγκαλυμμένη επίθεση κατά του Κυβερνήτη. Ο συντάκτης της, Ε. Αντωνιάδης, καταδικάστηκε σε φυλάκιση αλλά αθώωθηκε από το Εφετείο Τριπόλεως. Ακόμα μαχητικότερη αποδείχτηκε η εφημερίδα «Απόλλων», η οποία επρόκειτο να εκδοθεί στο Ναύπλιο. Ελάχιστο διάστημα πριν την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου της, ο Βιάρος Καποδίστριας ζήτησε από τον εκδότη της εφημερίδας, Αναστάσιο Πολυζωΐδη, να αναστείλει την έκδοση. Εκείνος αρνήθηκε και εκδιώχθηκε, με αποτέλεσμα να μεταφέρει την εφημερίδα του στον αντικαποδιστριακό πυρήνα της Ύδρας, όπου επικρατούσε αναρχία.

Η ανταρσία του εκδότη του «Απόλλων» ώθησε τον Καποδίστρια να επιβάλλει τον πρώτο νόμο για τον Τύπο στις 8 Μαΐου 1831. Ο αγώνας εναντίον του Ιωάννη Καποδίστρια είχε ως κέντρο δράσης την Ύδρα³⁸. Το επαναστατικό πνεύμα των Υδραίων ενίσχυσε εκείνο της Μάνης, όπου ήδη σημειώνονταν στασιάσεις εναντίον του Καποδίστρια. Ο Καποδίστριας απέστειλε στρατό και στόλο στη Μάνη χωρίς να προβεί σε ένοπλη σύρραξη, με εισήγηση του Κολοκοτρώνη, ενώ παράλληλα οι εξεγέρσεις εξαπλώνονταν σε Αταλάντη, Μάνη και Ύδρα³⁹. Μπροστά στον κίνδυνο των αναταραχών, ο Καποδίστριας σχεδίαζε μυστικά να επιτεθεί στο νησί του Πόρου⁴⁰. Ο Μιαούλης, έχοντας στο πλευρό του 150 Υδραίους, κατέλαβε τον πολεμικό στόλο που έδρευε στον Πόρο. Ανάμεσα στα πλοία που αιχμαλώτισε ήταν και η ατμοκίνητη φρεγάτα «Ελλάς». Μπροστά στις δυσμενείς για εκείνον εξελίξεις ο Καποδίστριας ζήτησε τη συνδρομή του στόλου των Προστάτιδων Δυνάμεων⁴¹, όμως μόνο ο Ρώσος ναύαρχος Ρίκκορντ αποδέχτηκε την έκκλησή του⁴². Ο Ρίκκορντ μετέβη στον Πόρο και απαίτησε την παράδοση του στόλου από τον Μιαούλη, ο οποίος αρνήθηκε

---

34 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 204.

35 Α. Ι. Δεσποτόπουλος, ό. π., σ. 256.

36 Τ. Βουρνάς, ό. π., σ. 230.

37 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

38 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σ. 78-79.

39 D. Dakin, ό. π., σ. 103.

40 Κ. Παπαρηγόπουλος, ό. π., σ. 250.

41 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

42 D. Dakin, ό. π.

εξαπολύοντας επίθεση εναντίον του⁴³. Ωστόσο, με τα τρόφιμα να εξαντλούνται και όντας αντιμέτωπος με μια σαφώς ισχυρότερη δύναμη⁴⁴, υπό τον κίνδυνο να αιχμαλωτιστεί, την 1/13 Αυγούστου 1832 ο Μιαούλης έκαψε τον στόλο του και ανατίναξε τη φρεγάτα «Ελλάς».

Σημαντικό ρόλο στη δυσαρέσκεια που συγκεντρωνόταν στο πρόσωπο του Κυβερνήτη είχε και η φυλάκιση αρκετών πρωτοστατών των εξεγέρσεων ανά τη χώρα, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ο οποίος μεταφέρθηκε στη φυλακή του Ναυπλίου. Τα όποια διαβήματα υπέρ της αποφυλακίσεώς του αποδείχτηκαν μάταια. Η κοινότητα της Μάνης θεώρησε προσβλητική την εξέλιξη, ενώ και η ίδια η οικογένεια εξέλαβε τη φυλάκιση αυτή ως ατίμωση. Υποκινούμενοι από το μανιάτικο έθιμο της βεντέτας και τα συμφέροντα των ξένων δυνάμεων που χαρακτήριζαν τον Ιωάννη Καποδίστρια ως «τύραννο»⁴⁵, ο αδελφός του Πετρόμπεη, Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, και ο γιος του Γεώργιος δολοφόνησαν τον Κυβερνήτη την Κυριακή 27 Σεπτεμβρίου/9 Οκτωβρίου 1831⁴⁶. Ο θάνατος του Καποδίστρια «εκπλήρωσε» τα συμφέροντα της Γαλλίας και της Αγγλίας επί της Ελλάδας. Άλλωστε, μετά τον φόνο του Καποδίστρια, ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης βρήκε άσυλο στην οικία του Γάλλου αντιπρέσβευς Ροάν στο Ναύπλιο⁴⁷.

Μετά το θάνατο του Καποδίστρια η Γερουσία θέσπισε μια ετερόκλητη τριμελή Αρχή αποτελούμενη από τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τον Ιωάννη Κωλέττη και τον αδελφό του αποθανόντος Κυβερνήτη, Αυγουστίνο Καποδίστρια. Η τριμελής αυτή σύσταση δεν ευδοκίμησε, λόγω των ζητημάτων τοπικισμού που ενέκυψαν μεταξύ τους. Ο Κωλέττης, αντιπροσωπεύοντας τους Ρουμελιώτες, οι οποίοι διάκειντο εχθρικά της οικογένειας του Κυβερνήτη, αποχώρησε της Αρχής και ευθύς απειλήθηκε εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Ρουμελιωτών και Πελοποννησίων. Στον ελληνικό χώρο πάνω από τον Ισθμό έγινε κυβέρνηση αντιπολιτευομένων από Ρουμελιώτες με επικεφαλής τον Ιωάννη Κωλέττη⁴⁸. Η χώρα μοιραζόταν πλέον σε δυο Κυβερνήσεις: μια στο Ναύπλιο και μια στη Στερεά Ελλάδα, καθεμιά από τις οποίες εξουσίαζε το αντίστοιχο γεωγραφικό τμήμα. Ο Κωλέττης αποφάσισε, έπειτα από την αποτυχία διαπραγματεύσεων⁴⁹ να εκστρατεύσει στην Πελοπόννησο, εγχείρημα που καθυστέρησε λόγω της έλλειψης χρημάτων για την κάλυψη εφοδίων και αποπληρωμής της μισθοδοσίας των οπλιτών⁵⁰. Καμιά από τις δυο κυβερνήσεις δεν είχε τη δυνατότητα να παρέχει μισθοδοσία στα στρατεύματά της, με αποτέλεσμα αυτά να μετασχηματιστούν σε ληστρικά στρατεύματα. Η αναρχία βρισκόταν σε εξέλιξη.

Η παρέμβαση των ξένων δυνάμεων ώθησε τον Αυγουστίνο Καποδίστρια να παραιτηθεί στις 28 Μαρτίου/ 9 Απριλίου 1832 και να φύγει στην Κέρκυρα. Η εξουσία πέρασε εκ νέου στη

---

43 Τ. Βουρνάς, ό. π.

44 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π.

45 Τ. Βουρνάς, ό. π.

46 D. Dakin, ό. π.

47 Τ. Βουρνάς, ό. π.

48 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 252.

49 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σ. 90.

50 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

Γερουσία. Μετά τη φυγή του Αυγουστίνου Καποδίστρια, η Γερουσία εξέλεξε πενταμελή Διοικητική Επιτροπή συνισταμένη από τους Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη, Μεταξά, Βουδούρη και Κωλέττη⁵¹. Τα πράγματα έδειχναν να οδηγούνται σε εξομάλυνση⁵². Ο Κωλέττης αρνήθηκε τη μορφή της σύστασης της Επιτροπής, καθώς διέβλεπε ότι θα εξακολουθούσε να ασκεί πολιτική ανάλογη των πρακτικών του Καποδίστρια. Νέα σύρραξη απειλήθηκε ανάμεσα σε Ρουμελιώτες και Πελοποννησίους. Τα γεγονότα κατέληξαν σε συμβιβαστική σύσταση όχι πενταμελούς αλλά επταμελούς⁵³, συνταγματικού χαρακτήρα ως επί το πλείστον⁵⁴, Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδος. Η διοικητική συνέλευση, υπό την επωνυμία «Δ' κατά συνέχειαν Εθνική των Ελλήνων Εθνοσυνέλευσις», μετέβη πρώτα στο Ναύπλιο και ύστερα στην Πρόνοια, προάστιο αυτής της πόλης. Στη συνέλευση της Πρόνοιας επικυρώθηκε, στις 27 Ιουλίου/ 8 Αυγούστου 1832 η εκλογή του βασιλιά Όθωνα⁵⁵ και χορηγήθηκε γενική αμνηστία⁵⁶.

Η εκλογή του βασιλιά Όθωνα έδωσε ελπίδα στο λαό για το μέλλον της χώρας, ταυτόχρονα όμως πυροδότησε διαμάχες για την άσκηση της εξουσίας μέχρι της αφίξεώς του. Ο θάνατος του Δημητρίου Υψηλάντη στις 6/18 Αυγούστου 1832 διατάραξε την αριθμητική ισορροπία της επταμελούς επιτροπής, με αποτέλεσμα να επικρατήσει ακυβερνησία. Η Εθνοσυνέλευση αδυνατούσε να επιτείνεται η ήδη έντονη αναρχία. Η Βουλή επί της ουσίας διαλύθηκε και αντικαταστάθηκε από τον παλαιότερο θεσμό της Γερουσίας⁵⁷. Με πρωτοβουλία των αντιπρέσβων η Επταμελής Διοικητική Επιτροπή μετατράπηκε σε Τριμελή, συσταθείσα από τους Αλέξανδρο Ζαΐμη ως πρόεδρο και τους Ιωάννη Κωλέττη και Ανδρέα Μεταξά ως αντιπροέδρους. Η νέα επιτροπή όμως δεν είχε το απαραίτητο κύρος να χαλιναγωγήσει τα πράγματα, ενώ σύντομα τόσο τα μέλη της όσο και οι αρμόδιοι υπουργοί δρούσαν δίχως κοινή γραμμή⁵⁸. Όλο αυτό το διάστημα στην Ελλάδα επικρατούσε πλήρης αναρχία. Τα ληστρικά φαινόμενα είναι έκδηλα στην ύπαιθρο, ενώ οι στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας έδειχναν ανυπακοή στην Κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να ζητηθεί η συνδρομή των Γάλλων προκειμένου να αποκατασταθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η τάξη⁵⁹. Παράλληλα στην ύπαιθρο η φτώχεια εξαπλωνόταν. Γεωργοί μετανάστευαν στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και τη Μικρά Ασία⁶⁰.

---

51 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σσ. 90-91.

52 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

53 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π.

54 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 208.

55 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π.

56 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

57 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σ. 93.

58 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

59 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π.

60 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 209.

Ο Όθων εξελέγη βασιλιάς της Ελλάδος με την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου⁶¹, στις 25 Απριλίου/ 7 Μαΐου 1832⁶². Το καθεστώς κάτω από το οποίο προέβλεπε η συνθήκη να ηγεμονεύσει ο Όθων στην Ελλάδα ήταν η κληρονομική μοναρχία. Ακόμη, η συνθήκη όριζε στον Λουδοβίκο να σχηματίσει τριμελή Αντιβασιλεία η οποία θα ασκούσε την εξουσία αντί του Όθωνα μέχρι την 1η Ιουλίου 1835, όταν και θα συμπλήρωνε ως ενηλικιωμένος, το εικοστό έτος της ηλικίας του. Επιπλέον η συνθήκη του Λονδίνου προέβλεπε τη σύσταση στρατιωτικού σώματος αποτελούμενο από 3.500 άνδρες, στη διάθεση του οποίου τίθεντο ορισμένοι Βαυαροί αξιωματικοί για την οργάνωσή του. Τέλος, οι Μεγάλες Δυνάμεις πρόσφεραν τη δυνατότητα σύναψης δανείου ύψους 60.000.000 φράγκων στο ελληνικό βασίλειο και η Ελλάδα τέθηκε υπό την εγγύησή τους⁶³.

Όσον αφορά τον θεσμό της Αντιβασιλείας, χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι αποτελούταν από τέσσερις άντρες, εκ των οποίων οι τρεις δεν είχαν πρωτύτερη αντίληψη των ελληνικών πραγμάτων⁶⁴. Πρόεδρος ορίστηκε ο κόμης Γιόζεφ-Λούντβιχ Άρμανσμπεργκ⁶⁵, ο οποίος είχε διατελέσει Υπουργός Εξωτερικών, Οικονομικών και Εσωτερικών της Βαυαρίας. Ισοδύναμα μέλη ορίστηκαν ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Μονάχου Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουρερ και ο συνταγματάρχης Καρλ Βίλχελμ φον Έιντεκ, ο μοναδικός εκ των αντιπροσώπων που είχε γνώση των ελληνικών ζητημάτων, έχοντας πολεμήσει στην εκστρατεία της Αθήνας κατά την ελληνική Επανάσταση⁶⁶. Τη σύσταση της Αντιβασιλείας συμπλήρωνε ως αναπληρωματικό μέλος ο φον Άμπελ, επωμιζόμενος το καθήκον του νομικού συμβούλου⁶⁷.

Αμέσως μετά την υποδοχή του Όθωνα από τον ελληνικό λαό, η τριμελής Αντιβασιλεία έθεσε σε εφαρμογή την προσπάθεια οργάνωσης του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου, επικεντρώνοντας την προσοχή της στις επιτακτικές θεμελιακές ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές συνοψίζονται στην διοικητική οργάνωση της Ελλάδος, στο εκκλησιαστικό ζήτημα, στο ζήτημα της εκπαίδευσης, στη δικαιοσύνη και την αναδιοργάνωση του στρατού. Πρωτεύον ωστόσο ζήτημα το οποίο έρχιζε άμεσης επίλυσης ήταν η αποκατάσταση της τάξης στο εσωτερικό του ελληνικού βασιλείου⁶⁸.

Εξαρχής οι Αντιβασιλείς στράφηκαν εναντίον των αρματολών, αποβλέποντας είτε στην εξάλειψη είτε στην προσαρμογή τους. Το τελευταίο θα επιτυγχανόταν με τον διαμοιρασμό πρώην οθωμανικής γης που πλέον είχε περιέλθει στην ιδιοκτησία του ελληνικού βασιλείου, ως μορφή ανταμοιβής στους εξαθλιωμένους αγωνιστές, εναρμονισμένη με τα ευρωπαϊκά πρότυπα πειθαρχίας

---

61 Π. Καρολίδης, *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από το 1821 μέχρι το 1921*, τ. Α', Αθήνα 1933, σσ. 460-461.

62 Γ. Κ. Κορδάτος, *Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*, τ. Γ', Αθήνα 1957, σ. 21.

63 J. A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1862)* τ. Α', Αθήνα 1985, σσ. 174-175.

64 W. Seidl, *Βαυαροί στην Ελλάδα*, Αθήνα 1984, σ. 118.

65 Κ. Σπ. Κωτσοβίλης, *Ελληνοφιλία των Βαυαρών: Όθων Α' Βασιλεύς της Ελλάδος*, Μόναχο 2007, σ. 31.

66 Βασ. Βλ. Σφυρόρεας, *Η περίοδος της Βασιλείας του Όθωνος (1832-1862)*, Αθήνα 1970, σ. 26.

67 W. Seidl, *ό. π.*

68 G. Lud. Maurer, *Ο ελληνικός λαός*, Αθήνα 1976, σ. 606.

στα οποία προσανατολίζονταν να στρέψουν το κράτος. Η Αντιβασιλεία, εντός τριών εβδομάδων, αποφάσισε την λήψη μέτρων κατά των αρματολών, τα οποία εναντιώνονταν στη ληστεία σε ξηρά και θάλασσα, την πολιτική βία, την οπλοφορία και την απελευθέρωση φυλακισμένων⁶⁹.

Ως προς τη διοικητική οργάνωση, η Ελλάδα διαιρέθηκε σε δέκα νομούς καθενός των οποίων προϊστάτο ο νομάρχης. Οι νομοί υποδιαιρέθηκαν σε 42 επαρχίες υπό την διοίκηση του επάρχου και αυτές σε δήμους, με επικεφαλής τον δήμαρχο. Ο δήμαρχος, και κατ' επέκταση το δημοτικό συμβούλιο, ουσιαστικά οριζόταν από τον ίδιο τον βασιλιά.

Για την οργάνωση της εκκλησιαστικής διοίκησης, τον Μάρτιο του 1833 η Αντιβασιλεία συνέστησε μικτή κληρικολαϊκή επιτροπή με επικεφαλής τον Σπυρ. Τρικούπη. Η επιτροπή εκπόνησε «Σχέδιον Κανονισμού και Συντάγματος Εκκλησιαστικού», το οποίο εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο και εν συνεχεία συνέταξε τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ακολούθησαν συνδιασκέψεις στις οποίες συμμετείχαν τριανταπέντε αρχιερείς, προερχόμενοι τόσο από την Ελλάδα όσο και από περιοχές που τελούσαν υπό οθωμανική κατοχή. Αποτέλεσμα των συνδιασκέψεων ήταν η ανακήρυξη της ελλαδικής Εκκλησίας ως αυτοκέφαλη⁷⁰. Η εξέλιξη αυτή ήταν αναπόφευκτη, από τη στιγμή που το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεχόταν διαρκείς παρεμβάσεις από την πλευρά του σουλτάνου. Από το 1833 ως το 1850, οι σχέσεις εκκλησίας και κράτους καθορίζονταν εξολοκλήρου από πολιτειοκρατία. Το καθεστώς Διακήρυξης της Εκκλησίας της Ελλάδος, καισαροπαπικού χαρακτήρα, έθεσε επίφοβη την προοπτική Σχίσματος, γεγονός που προκάλεσε αναταραχές. Οι αναταραχές εντάθηκαν με τη σειρά διαταγμάτων «των εν τω Βασιλείω μοναστηρίων», εκ των οποίων εκείνο που εκδόθηκε την 7η Οκτωβρίου 1833 όριζε τη διάλυση όσων ανδρών μοναστηριών διέθεταν ως έξι μοναχούς, ενώ τα μοναστήρια που θα εξακολουθούσαν να λειτουργούν όφειλαν να καταβάλουν το 10% των εσόδων τους στο δημόσιο. Με αντίστοιχο διάταγμα που εκδόθηκε στις 25 Φεβρουαρίου/ 9 Μαρτίου 1834⁷¹, αποφασίστηκε οι μονές οι οποίες φιλοξενούσαν γυναίκες μοναχές να μειωθούν σε τρεις⁷². Παράλληλα, απαγορεύτηκαν οι δωρεές προς τα μοναστήρια και η μοναστηριακή γη εκποιήθηκε⁷³.

Κύρια ήταν η ανάγκη απόδοσης δικαιοσύνης, καθώς η έννοια του κράτους δικαίου ήταν ακόμη άγνωστη στους Έλληνες υπηκόους⁷⁴. Όντας εξάιρετος νομομαθής, ο Μάουρερ ανέλαβε να καταρτίσει τους νόμους και να οργανώσει τα απαραίτητα δικαστήρια για την απόδοση αυτών⁷⁵. Σε ελάχιστες εβδομάδες ιδρύθηκαν τρία δικαστήρια σε Θήβα, Μεσολόγγι και Ναύπλιο⁷⁶, τα οποία επανδρώθηκαν με τους καλύτερους νομικούς της εποχής ανεξαρτήτως κόμματος στο οποίο εκείνοι

69 W. Seidl, ό. π., σσ. 123-124.

70 X. Μπαμπούνης, *Η τοπική αυτοδιοίκηση κατά την οθωμανική περίοδο (1833-1862)*, Αθήνα 2009, σ. 63.

71 Στ. Π. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος: η θεμελίωση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα 2005, σσ. 348-349.

72 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σ. 120.

73 X. Μπαμπούνης, ό. π.

74 Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920 τ. Α'*, Αθήνα 2010, σ. 419.

75 G. Finlay, ό. π., σ. 140.

76 G. Lud. Maurer, ό. π.

ανήκαν⁷⁷. Η Αντιβασιλεία εξέδωσε Ποινικό Κώδικα και Κώδικα Πολιτικής και Ποινικής Δικονομίας οι οποίοι άμεσα απέκτησαν κύρος⁷⁸. Τα δικαστήρια αρχικά ήταν αρμόδια να διώκουν πλημμελήματα και κακουργήματα διαπραχθέντα κατά της δημοσίας ασφαλείας, ενώ αργότερα καταδίκασαν κάθε μορφής πλημμέλημα, κακούργημα και αστική διαφορά. Επιπλέον, στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων υπαγόταν η εκδίκαση αδικημάτων που διαπράχθηκαν από αδειούχους στρατιωτικούς, λιποτάκτες, πολίτες τοποθετημένους στην υπηρεσία του στρατού και στρατιώτες οι οποίοι συνεργάστηκαν με πολίτες για την πρόκληση πλημμελήματος ή κακουργήματος. Επίσης, αναλάμβαναν την εκδίκαση πλημμελημάτων και κακουργημάτων διαπραχθέντων από Έλληνες υπηκόους στην Τουρκία, βάσει των νόμων που ίσχυαν στην ελληνική επικράτεια⁷⁹.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, ήδη από τον Μάρτιο του 1833, συστήθηκε επιτροπή υπό την προεδρία του Υπουργού Παιδείας με καθήκον τη οργάνωση της εκπαίδευσης, η οποία βασίστηκε σε μεταφορά του γαλλικού νόμου Guizot⁸⁰. Μέσω αυτού του νόμου, η λαϊκή εκπαίδευση κατέστη προσιτή σε όλους τους πολίτες σε τρεις βαθμίδες: Δημοτική, Μέση και Ανωτάτη εκπαίδευση. Η δημοτική εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική και επταετής, στη διάρκεια των οποίων οι μαθητές διδάσκονταν ανάγνωση και γραφή, γεωγραφία και φυσική, στοιχειώδη ιστορία, θρησκευτική ιστορία και ορθόδοξη κατήχηση⁸¹. Η βαθμίδα της Μέσης εκπαίδευσης οργανώθηκε σε τρεις τάξεις και διαιρέθηκε σε δυο επίπεδα: το Ελληνικόν Σχολείον και το Γυμνάσιο. Οι μαθητές της Μέσης εκπαίδευσης διδάσκονταν ελληνική γλώσσα, κατήχηση και ιερά ιστορία, γεωγραφία και γενική ιστορία, καλλιγραφία, αριθμητική, αρχές φυσικής και φυσικής ιστορίας, μουσική και ζωγραφική, ενώ όσοι επιθυμούσαν να επεκτείνουν τη φοίτησή τους στο Γυμνάσιο διδάσκονταν επιπρόσθετα τη γαλλική γλώσσα καθώς και στοιχεία λατινικών. Στη δεύτερη βαθμίδα της Μέσης εκπαίδευσης, το Γυμνάσιο, η φοίτηση εκτεινόταν σε τέσσερις τάξεις, στις οποίες οι μαθητές διδάσκονταν ελληνικά, λατινικά, ιστορία και γεωγραφία, κατήχηση, μαθηματικά, γαλλικά, φυσική και φυσική ιστορία⁸². Στον τομέα της Μέσης εκπαίδευσης κατατάσσονται η Γερμανική Σχολή του Ναυπλίου⁸³ και ορισμένα σχολεία τα οποία διέθεταν επαγγελματικό χαρακτήρα, τα οποία ήταν οι Εμπορικές Σχολές, τα Ναυτικά Σχολεία, οι Εκκλησιαστικές Σχολές για τους μαθητές που επιθυμούσαν να ιερατεύσουν, τα Γεωργικά Σχολεία τα οποία επαναλειτούργησαν έπειτα από την περίοδο διακυβέρνησης του Καποδίστρια, το Πολυτεχνικόν Σχολείον στο οποίο όσοι φοιτούσαν διδάσκονταν διάφορες τέχνες και το Διδασκαλείο. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί και η ίδρυση Παρθεναγωγείων⁸⁴.

---

77 ό. π., 608.

78 G. Finlay, ό. π., σσ. 140-141.

79 G. Lud. Maurer, ό. π., σσ. 607-608.

80 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 350.

81 ό. π., σσ. 350-351.

82 ό. π., σσ. 354-355.

83 Επαμ. Κυριακίδης, *Ιστορία του σύγχρονου ελληνισμού από της ιδρύσεως του Βασιλείου της Ελλάδος μέχρι των ημερών μας 1832-1892*, Αθήνα 1972, σ. 265.

84 ό. π., σσ. 356-357.

Το σπουδαιότερο εκπαιδευτικό γεγονός, καθώς αποτελούσε νεωτερισμό στα ελληνικά πλαίσια, ήταν η ίδρυση του Πανεπιστημίου ως Ανωτάτη βαθμίδα εκπαίδευσης. Ο πρώτος που μερίμνησε για την ίδρυσή του υπήρξε ο Ρούντχαρντ, λαμβάνοντας ως πρότυπο το πανεπιστήμιο του Γκέτιγκεν⁸⁵. Στον αμιγώς εκπαιδευτικό τομέα το πανεπιστήμιο θα διαιρούταν σε τέσσερις Σχολές: νομική, φιλοσοφική, θεολογία και ιατρική⁸⁶. Την πρώτη χρονιά της λειτουργίας του είχε 32 καθηγητές και 52 φοιτητές, κατανεμημένοι 22 στα νομικά, 18 στη φιλοσοφική, 8 στη θεολογία και 4 στην ιατρική. Προκειμένου να δημιουργηθεί χώρος στέγασης του Πανεπιστημίου, συστήθηκε επιτροπή στην οποία συμπεριλαμβάνονταν ορισμένοι εκ των επιφανέστερων αγωνιστών της ελληνικής επανάστασης, ανάμεσα στους οποίους και ο Κολοκοτρώνης. Το κτίριο του Πανεπιστημίου ανεγέρθηκε το 1839 από τον Δανό αρχιτέκτονα Κρίστιαν Χάνσεν⁸⁷.

Θεμελιώδης μεταρρύθμιση υπήρξε η οργάνωση του στρατού και του στόλου. Ήδη από το Μόναχο ο πρόεδρος της Αντιβασιλείας, Άρμανσμπεργκ, είχε προαποφασίσει τη διάλυση των ατάκτων σωμάτων του στρατού που είχαν οργανωθεί επί Καποδίστρια⁸⁸. Στην Ελλάδα, μαζί με τον Όθωνα, κατέφτασε βαναρικό σώμα 3.500 στρατιωτών, όπως όριζε η συνθήκη που υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 25.4/7.5.1832⁸⁹. Η Αντιβασιλεία διέλυσε τα σώματα του τακτικού και ατάκτου ελληνικού στρατού με την αιτιολογία ότι αποσκοπούσε στη συγκρότηση στρατιωτικών μονάδων με κοινή εκπαίδευση και ότι ο άτακτος στρατός είχε αποτελέσει όργανο αρχηγών κομμάτων, πρωτοστατώντας σε πολιτικές αναταραχές⁹⁰. Με το διάταγμα της 3ης Μαρτίου 1833 ορίστηκε η σύσταση των χερσαίων δυνάμεων ως ακολούθως: οχτώ τάγματα της γραμμής, ένα σύνταγμα λογχοφόρων ιππέων, έξι λόχοι πυροβολικού, ένας λόχος ζευγιτών, ένας λόχος μηχανικού, ένας λόχος σκαπανέων και δέκα τάγματα Ακροβολιστών, αποτελούμενα από τέσσερις λόχους. Αυτή η συγκρότηση του στρατιωτικού σώματος απορρόφησε μεγάλο μέρος των διαλυθέντων ατάκτων σωμάτων στρατού. Η συγκεκριμένη σύσταση των χερσαίων δυνάμεων δεν παρέμεινε σταθερή τα επόμενα χρόνια, καθώς οι δαπάνες προς αρωγή του στρατού κρίθηκαν υπέρογκες και λήφθηκε η απόφαση να μειωθούν⁹¹.

Ο λόχος των ιππέων αποτελούταν από έξι ίλες των 666 ανδρών, στην πλειοψηφία τους Βαυαροί ή εν γένει Ευρωπαίοι και παρέμεινε για μόλις ένα έτος με αυτή τη μορφή, καθώς τον επόμενο χρόνο διαλύθηκε και αντικαταστάθηκε από δυο μοίρες ιππικού, καθεμιά διαιρεθείσα σε τρεις ίλες. Το πυροβολικό αποτελούταν από 600 άνδρες και σε αυτό υπαγόταν ο λόχος των

---

85 W. Seidl, ό. π., σ. 221.

86 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 215

87 W. Seidl, ό. π., σσ. 221-223.

88 G. Finlay, ό. π., σ. 132.

89 Π. Καρολίδης, ό. π. σ. 467.

90 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, *Σελίδες πολιτικής ιστορίας και κριτικής: η τριακονταετία της βασιλείας του Όθωνος 1832-1862, τ. Α' μέρος Α'*, Αθήνα 1961, σ. 95.

91 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 331.

ζευγυτών, στον οποίο υπηρετούσαν αποκλειστικά Έλληνες⁹². Ο λόχος του μηχανικού ανέλαβε την αποπεράτωση όλων των δημοσίων έργων, τόσο εκείνων που είχαν στρατιωτικό χαρακτήρα όσο και των κοινοφελών⁹³. Στις 8 Μαΐου 1833 ιδρύθηκε λόχος των Απομάχων στον οποίον κατετάγησαν ορισμένοι από τους ατάκτους στρατιώτες αλλά και τους παλαιούς αγωνιστές⁹⁴. Οι άνδρες του λόχου των Απομάχων δεν είχαν καμία υποχρέωση αμιγούς στρατιωτικής υπηρεσίας και αξιοποιήθηκαν σε δευτερεύουσας σημασίας βοηθητικές υπηρεσίες⁹⁵.

Την 1η Ιουνίου 1833 ιδρύθηκε σώμα Χωροφυλακής αποτελούμενο από 1200 άνδρες. Στη Χωροφυλακή κατετάγη μεγάλο μέρος των ατάκτων⁹⁶. Το σώμα είχε ως στόχο την τήρηση της τάξεως εντός του βασιλείου και τη φρούρηση των πόλεων για τις οποίες δεν επαρκούσαν τα ήδη υπάρχοντα βαυαρικά στρατεύματα⁹⁷. Στις 18 Σεπτεμβρίου 1835 ιδρύθηκε η «Ελληνική Φάλαγξ» στην οποία κατετάγησαν επίλεκτοι άνδρες προερχόμενοι από τα τακτικά και άτακτα σώματα του στρατού⁹⁸, καθώς και του ναυτικού. Η «Ελληνική Φάλαγξ» διαιρέθηκε σε δεκατρείς τετραρχίες⁹⁹.

Ο προγενέστερος Λόχος των Ευελπίδων, ο οποίος στεγαζόταν στο Ναύπλιο και είχε παραγκωνιστεί ήδη από τη δολοφονία του Καποδίστρια, επαναλειτούργησε ως το 1834. Την 19η Φεβρουαρίου του ίδιου έτους, ορίστηκε οκταετής η φοίτηση στην «Στρατιωτική Σχολή των Ευελπίδων» και δυο μήνες αργότερα μεταφέρθηκε στην Αίγινα. Ανάμεσα στους μαθητές που φοιτούσαν σε αυτήν, υπήρχαν και ορισμένοι οι οποίοι προορίζονταν να υπηρετήσουν τον στόλο ως αξιωματικοί¹⁰⁰.

Σημείο αναφοράς για τα οθωνικά χρόνια στην Ελλάδα αποτελεί εν πολλοίς η δίωξη και φυλάκιση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, απόφαση υπογεγραμμένη από τους Αντιβασιλείς Άμπελ και Μάουρερ και εκτελεσθείσα από τον Βαυαρό στρατηγό Σμαλτς¹⁰¹. Ο Κολοκοτρώνης κατηγορήθηκε για συνωμοσία. Φυλακίστηκε για ένα οκτάμηνο στην Ακροναυπλία και δικάστηκε για εσχάτη προδοσία. Η Αντιβασιλεία, προκειμένου να παραδειγματίσει τους απανταχού δυσανεστημένους ανά την Ελλάδα, πίεσε προκειμένου να καταδικαστεί ο Κολοκοτρώνης σε θάνατο, στις 25 Μαΐου/ 5 Ιουνίου 1834. Με παρέμβαση του Όθωνα η θανατική καταδίκη αναιρέθη και στον καταδικασθέντα Κολοκοτρώνη δόθηκε χάρη¹⁰².

Προτού ενηλικιωθεί ο Όθων, τον Ιούνιο του 1834 ξέσπασε ανταρσία σε Μεσσηνία και σε ορισμένες περιοχές της Αρκαδίας, υποκινούμενη από του Ναπαίους, οι οποίοι, στα πλαίσια του

---

92 ό. π., σ. 333.

93 G. Lud. Maurer, ό. π., σ. 575.

94 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 98.

95 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 337.

96 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 99.

97 J. A. Petropoulos, ό. π., σ. 203.

98 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

99 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

100 ό. π., σ. 339.

101 Γ. Ρούσσο, *Νεώτερη ιστορία τους ελληνικού έθνους 1826-1974*, τ. Δεύτερος, Αθήνα 1975, σ. 277.

102 Σπ. Γ. Μαρκεζίνης, ό. π., σσ. 134-135.

νέου καθεστώτος είχαν στερηθεί τη συμμετοχή στην εξουσία. Αίτια αυτής της κίνησης, όπως τα προέβησαν οι επαναστατημένοι Μεσσήνιοι, ήταν η κατάργηση του θεσμού της Αντιβασιλείας και η ανάληψη της βασιλείας από τον Όθωνα, η αποφυλάκιση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και Πλαπούτα, η μείωση της φορολογίας και η υπεράσπιση της ορθοδοξίας. Το κίνημα των επαναστατημένων Μεσσηνίων καταπνίγηκε εντέλει από τις οργανωμένες κυβερνητικές δυνάμεις¹⁰³.

Στις 18/30 Σεπτεμβρίου 1834 ορίστηκε η Αθήνα πρωτεύουσα πόλη του ελληνικού βασιλείου. Ένας λόγος, μεταξύ άλλων, που προκρίθηκε η Αθήνα μεταξύ των άλλων πόλεων που είχαν προταθεί ήταν η στρατηγική θέση όπου ήταν κτισμένη και καθιστούσε αδύνατο να βομβαρδιστεί δια θαλάσσης. Με παρέμβαση του Λουδοβίκου παρέμειναν άθικτα βυζαντινά ναΐδρια στην πόλη, εκκλησίες και μοναστήρια¹⁰⁴.

Την 1η Ιουλίου 1835 ο Όθωνας «ενηλικιώθηκε» και ανήλθε στον βασιλικό θρόνο της Ελλάδος. Ο μέχρι πρότινος πρόεδρος της τριμελούς Αντιβασιλείας, Άρμανσπεργκ, ανέλαβε καθήκοντα Αρχιγραμματέα, εξέλιξη η οποία στέρησε την προώθηση αναγνωρίσιμων Ελλήνων σε ηγετικές θέσεις. Κατά το διάστημα απουσίας του Όθωνα από την Ελλάδα μεταξύ των ετών 1835-1836, ο Άρμανσπεργκ ασκούσε καθήκοντα Αντιβασιλέα¹⁰⁵. Στο χρονικό αυτό διάστημα ο Αρχιγραμματέας αντιπαράτεθηκε έντονα με τον ημερήσιο Τύπο καθώς και με τον δήμο της ελληνικής πρωτεύουσας. Η ρήξη με τον Τύπο τερματίστηκε με τη διαταγή να κλείσει η αντιπολιτευόμενη εφημερίδα «Σωτήρ», ενώ διευθέτησε την αντιπαράθεση με τον δήμο παύοντας τον δήμαρχο της Αθήνας και διαλύοντας το δημοτικό του Συμβούλιο¹⁰⁶. Η αυταρχική πολιτική του Άρμανσπεργκ είχε προκαλέσει έντονη δυσαρέσκεια στον λαό, η οποία εκφράστηκε μέσω εξέγερσης στην Αιτωλοακαρνανία¹⁰⁷, η οποία ξέσπασε στις 3 Φεβρουαρίου 1836 και χρονικά συνέπεσε με την επίσκεψη του Βαυαρού βασιλιά Λουδοβίκου στην Ελλάδα¹⁰⁸. Μετά την επιστροφή του Όθωνα στην Ελλάδα, ο Άρμανσπεργκ παύθηκε από το αξίωμά του και Πρόεδρος του Προεδρικού Συμβουλίου ορίστηκε ο Ρούντχαρντ¹⁰⁹.

Η περίοδος πρωθυπουργίας του Ρούντχαρντ αποδείχθηκε σύντομη και ταραχώδης, αλλά κομβικής σημασίας. Το διάστημα εκείνο αναπτύχθηκε συγκοινωνία δια θαλάσσης με τη Δύση, ιδίως με τα μικρότερα γερμανικά κράτη¹¹⁰, μέσω των πλοίων του Αυστριακού Λόιντ¹¹¹, αλλά και με τη συμφωνία προσέγγισης πλοίων στους ελληνικούς λιμένες ατμοπλοίων της Ιονικής Κυβέρνησης.

---

103 Στ. Π. Παπαγεωργίου, σ. 372.

104 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σσ. 125-127.

105 Στ. Δ. Ανδρινοπούλου, *Από τον Όθωνα στη Μεσοβασιλεία*. Αθήνα 2016, σσ. 45-46.

106 Χ. Μπαμπούνης, *Τοπική αυτοδιοίκηση στον ελλαδικό χώρο*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 54-55.

107 Στ. Δ. Ανδρινοπούλου, ό. π., σ. 46.

108 Π. Γ. Παναγιώτου, *Δημόσια έργα κατά την οθωνική περίοδο*, Αθήνα 2016, σ. 26.

109 Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 55.

110 Π. Καρολίδης, *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921*, τ. Β', Αθήνα 1922, σ. 230.

111 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

Οι πρώτες δρομολογήσεις έγιναν προς την Τεργέστη¹¹². Εν συνεχεία αναπτύχθηκαν οι γραμμές προς Τεργέστη μέσω Βρινδησίου και προς Λιβόρνο μέσω Σύρου και Μεσσήνης, Μασσαλίας μέσω Μάλτας, Σμύρνης και Κωνσταντινούπολης μέσω Σύρου και Αλεξάνδρειας μέσω Σύρου και Κρήτης¹¹³ Ακόμη, υπήρξε σημαντικό το ποσοστό ναυπήγησης πλοίων, ενώ ελήφθη μέριμνα για την υγεία με την οργάνωση Δημοτικού Νοσοκομείου¹¹⁴. Επίσης αναπτύχθηκε το οδικό δίκτυο, έλλειψη η οποία δυσκόλευε την διάβαση ανθρώπων και τη μεταφορά αγαθών από τόπο εις τόπον. Η χάραξη δρόμων ανατέθηκε στους στρατιώτες του μηχανικού. Παρά το γεγονός αυτό, το έργο δεν προχώρησε όσο θα έπρεπε. Εντούτοις διαμορφώθηκαν ορισμένοι δρόμοι, ένας από τους πρώτους εκείνος που συνέδεε το Άργος με το Ναύπλιο¹¹⁵.

Τον Νοέμβριο του 1839, ο Υπουργός Εξωτερικών Κωνσταντίνος Ζωγράφος αιτήθηκε να μεταβεί βασιλικός απεσταλμένος στην Κωνσταντινούπολη με το πρόσχημα απόδοσης συγχαρητηρίων στον διάδοχο του μεταρρυθμιστή Μαχμούτ Β΄, Αμπντούλ Μετζίτ. Όμως ο πραγματικός σκοπός ήταν η σύναψη εμπορικής συμφωνίας μεταξύ ελληνικού βασιλείου και οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μετά από διαπραγματεύσεις, υπογράφηκε στις 3 Μαρτίου 1840 «Συνθήκη Φιλίας, Εμπορίου και Συμμαχίας» μέσω της οποίας δινόταν η δυνατότητα στους Έλληνες και Οθωμανούς υπηκόους να αναπτύξουν εμπορικές σχέσεις μέσω ξηράς και θαλάσσης με απόλυτη ελευθερία και ασφάλεια. Παρά τους συμφέροντες όρους της συμφωνίας, ο Ζωγράφος παύθηκε από Υπουργός, με την αιτιολογία ότι αντιπολιτεύτηκε στην επικρατούσα αλυτρωτική ιδεολογία επιδιώκοντας την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας¹¹⁶.

Η οργάνωση του ελληνικού βασιλείου παρουσίαζε εμφανή ανισότητα, καθώς η διατήρηση μεγάλου ποσοστού Βαυαρών στον κρατικό μηχανισμό σε συνδυασμό με την απομάκρυνση αρχηγών κομμάτων διατήρησε την πεποίθηση εκβαυαρισμού της χώρας¹¹⁷. Την πεποίθηση αυτή ενίσχυσε η διαμαρτυρία για παρεμπόδιση προαγωγής Ελλήνων αξιωματικών του στρατού, δεδομένου ότι οι ανώτερες θέσεις ήταν κατειλημμένες από Βαυαρούς. Ο διοικητής Χιτς τους έκρινε ενόχους για παραβίαση της στρατιωτικής πειθαρχίας. Οι αξιωματικοί απευθύνθηκαν στην κυβέρνηση, κατηγορώντας τον διοικητή τους για επίδειξη αδικαιολόγητης αυστηρότητας. Η κυβέρνηση απαγόρευσε στον Χιτς να τιμωρήσει τους αξιωματικούς, ωστόσο τους μετέθεσε δίχως εξηγήσεις σε άλλες φρουρές¹¹⁸.

112 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 124.

113 Σπ. Π. Μαρκεζίνης, ό. π., σ. 123.

114 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

115 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 123.

116 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σσ. 386-387.

117 Επαμ. Κυριακίδης, ό. π., σ. 367

118 J. A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1862) τ. Β΄*, Αθήνα 1922, σ. 562.

Στις δημοτικές εκλογές δικαίωμα ψήφου διατηρούσαν μόνο οι εύποροι κάτοικοι οι οποίοι πλήρωναν τους περισσότερους φόρους. Ανισότητα παρουσιάζεται και στην εκπαίδευση. Τα παιδιά που προέρχονταν από φτωχές οικογένειες φοιτούσαν στο δημοτικό, όσα προέρχονταν από μεσαία στρώματα είχαν επί της ουσίας τη δυνατότητα να φοιτήσουν μόνο μέχρι το Ελληνικό σχολείο και μόνο όσοι ανήκαν στις ανώτερες τάξεις φοιτούσαν στο Γυμνάσιο. Ακόμη, η δικαιοσύνη βασίστηκε σε ένα μίγμα ρωμαϊκόβυζαντινού και βαυαρικού δικαίου, διατάξεις του οποίου μεταφράστηκαν και ενσωματώθηκαν στους νόμους που διέπουν το κράτος. Η περιορισμένη ελευθερία του Τύπου ήταν επιπλέον ένα παράδειγμα της αυταρχικής διακυβέρνησης. Ο Τύπος που ασκούσε κριτική στην πολιτική του βασιλιά, τίθετο συχνά αντιμέτωπος με τον περί Τύπου νόμο, ο οποίος προέβαινε σε επίταξη των εγκαταστάσεων όπου εκδιδόταν η εκάστοτε εφημερίδα¹¹⁹. Στον τομέα του εμπορίου και κατ' επέκταση της οικονομίας, οι εξαγωγές προϊόντων περιορίζονταν στα μισά των εισαγωγών. Όντας αδήριτη ανάγκη πλέον, το 1841 ιδρύεται η Εθνική Τράπεζα από το κράτος με αρωγή ιδιωτικού κεφαλαίου¹²⁰. Η κοινωνική ανισότητα και τα προνόμια που απολάμβαναν στην συντριπτική πλειοψηφία των πτυχών του δημοσίου βίου οι έχοντες περιουσία έναντι των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων ενέτεινε από πλευράς του λαού την απαίτηση απόδοσης συντάγματος από τον βασιλιά.

Το κίνημα για την παραχώρηση συντάγματος του 1843 προήλθε από τη σύμπραξη επιφανών λαϊκών κύκλων, πολιτικών προσώπων και του στρατού, εφόσον ο στρατός ήταν η μοναδική οργανωμένη δύναμη βασισμένη στην παράδοση του 1821. Οι συνεννοήσεις για την οργάνωσή του έγιναν από τον στρατηγό Γιάννη Μακρυγιάννη και κατέληξαν στον Δημήτριο Καλλέργη, συνταγματάρχη του ιππικού, ο οποίος ορίστηκε ως αρχηγός¹²¹. Από την πλευρά του, το Παλάτι, διέθετε πληροφόρηση, όμως την πραγματική υπόσταση της κίνησης τα βασιλικά πρόσωπα έδειχναν τουλάχιστον να υποτιμούν. Ο βασιλιάς αρκέστηκε στο να θέσει σε επιφυλακή τους στρατώνες και να ενισχύσει τη φρουρά των ανακτόρων. Συντάχθηκε και λίστα υπόπτων, χωρίς η Χωροφυλακή να προβεί σε κάποια σύλληψη¹²².

Το κίνημα εκδηλώθηκε το βράδυ της 2ας Σεπτεμβρίου 1843, με αφετηρία τους στρατώνες. Εν συνεχεία, οι επαναστατημένοι στρατιώτες ενώθηκαν με τον λαό και κινήθηκαν προς τα Ανάκτορα για να επιβάλλουν το σύνταγμα που επιθυμούσαν από κοινού¹²³. Ο Όθωνας, δίχως να έχει σαφή εικόνα των κινήσεων του επαναστατημένου πλήθους, επιστράτευσε τον Υπουργό Στρατιωτικών, Αλεξάκη Βλαχόπουλο, και τον υπασπιστή του Γαρδικιώτη Γρίβα, να μεταπείσουν τους επαναστατημένους στρατιωτικούς και να συλλάβουν τους πρωτοστάτες της επανάστασης,

---

119 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σσ. 387-388.

120 J. A. Petropoulos, ό. π., σ. 566.

121 Τ. Βουρνάς, ό. π., σ. 278.

122 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., 394.

123 Τ. Βουρνάς, ό. π.

όμως μάταια¹²⁴. Ο Όθων, μετά από αυτά, υποχρεώθηκε να ικανοποιήσει το αίτημα λαού και στρατού. Έτσι, υπογράφηκε διάταγμα με το οποίο ο βασιλιάς δεσμεύτηκε ότι εντός τριάντα ημερών θα συγκαλούσε Εθνοσυνέλευση με τη σύμπραξη της οποίας θα ψηφίζοταν Σύνταγμα¹²⁵, με σαφώς φιλελεύθερο χαρακτήρα σε σύγκριση με την απολυταρχική ως εκείνο το χρονικό σημείο διακυβέρνησή του¹²⁶. Η δεύτερη απαίτηση λαού και στρατού ήταν η παύση όσων ξένων υπηρετούσαν στις δημόσιες υπηρεσίες¹²⁷.

Αρχικά, στις 15 Οκτωβρίου 1843 ιδρύθηκε Εθνοφυλακή για τη διατήρηση της δημοσίας ασφαλείας και την υπεράσπιση του Συνταγματικού θρόνου. Κατόπιν προκρίθηκαν εκλογές Αντιπροσώπων ώστε να κινηθούν οι διαδικασίες της Συνελεύσεως¹²⁸. Από τη διαδικασία εκλογής εξαιρέθηκαν οι Αντιπρόσωποι του υπό Τουρκία ελληνισμού, εκτός εκείνων της Κρήτης, της Θεσσαλίας, της Μακεδονίας και της Ηπείρου¹²⁹. Οι εργασίες της Συνέλευσης άρχισαν την 8η Νοεμβρίου μέσα σε πανηγυρικό κλίμα¹³⁰. Το ζήτημα της θέσπισης συντάγματος εκτεινόταν σε όλα τα κόμματα του ελληνικού βασιλείου, τα οποία συνασπίστηκαν σε τρεις παρατάξεις: τους *μετριοπαθείς*, οι πολιτικοί εκπρόσωποι των οποίων επεδίωκαν ένα μετριοπαθές Σύνταγμα, τους *σεπτεμβριστές*, οι πολιτικοί των οποίων επεδίωκαν τη διατήρηση του μοναρχικού πολιτεύματος και τους *ακραίους φιλορθοδόξους*, οι πολιτικοί των οποίων οραματίζονταν την ανατροπή των Βαυαρών και την εγκαθίδρυση ηγεμονικού οίκου στον ελληνικό θρόνο Ορθόδοξου Θρησκέυματος. Τελικά επικράτησε η πρώτη ομάδα¹³¹. Την 26η Νοεμβρίου η Εθνοσυνέλευση εξέλεξε επιτροπή αποτελούμενη από είκοσι μέλη, καθήκον της οποίας ήταν η εκπόνηση σχεδίου Συντάγματος¹³². Ύστερα από εκτενείς διαβουλεύσεις, η συνέλευση εξέλαβε την ονομασία «γ' Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευση»¹³³.

Το Σύνταγμα διαχώρισε την εξουσία σε εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική, ενώ καθιερώθηκε η Βουλή και η Γερουσία. Το πρόσωπο του βασιλιά κρίθηκε απαραβίαστο. Ακόμη, παρέμεινε ως επίσημη θρησκεία η Ορθοδοξία, όμως ορίστηκε η ανοχή προς κάθε θρησκεία. Παράλληλα, κατοχυρώθηκε η ασφάλεια ζωής, τιμής και περιουσίας, ενώ το Σύνταγμα προέβη σε αποκήρυξη των πράξεων βασάνων και σωματεμπορίας. Τέλος, προασπίστηκε το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας και καταργήθηκε η λογοκρισία¹³⁴.

---

124 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 395.

125 Τ. Βουρνάς, ό. π., σ. 282.

126 Ν. Σβορώνος, *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Αθήνα 1987, σ. 243.

127 Τ. Βουρνάς, ό. π..

128 Επαμ. Κυριακίδης, ό. π., σ. 446.

129 ό. π., 450

130 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 410.

131 ό. π., σσ. 411-412.

132 Επαμ. Κυριακίδης, ό. π., σ. 478.

133 ό. π., σ. 452.

134 ό. π., σ. 479.

Ένα ζήτημα που προέκυψε κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης αφορούσε την Εκκλησία. Αυτό το πρόβλημα είχε φανερωθεί μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Εκκλησίας της Ελλάδος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ήταν επιβεβλημένο, επομένως, να αναγνωριστεί το αυτοκέφαλο της εκκλησίας από το Πατριαρχείο. Οριστική λύση δόθηκε το 1850, με την έκδοση του Συνοδικού τόμου¹³⁵.

Επίλυσης έρχιζε, ακόμη, και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων Ελλήνων. Οι διαβουλεύσεις για τη διεκπεραίωσή του άρχισαν στις 11 Ιανουαρίου 1844. Με την έλευση του Όθωνα το 1832, η παραμονή τμήματος των ετεροχθόνων στην Ελλάδα είχε νομιμοποιηθεί. Διαθέτοντας μόρφωση, χρησιμοποιήθηκαν για την στελέχωση του κρατικού μηχανισμού¹³⁶ παραγκωνίζοντας αγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης. Με την απομάκρυνση των Βαυαρών από τον κρατικό μηχανισμό, οι ντόπιοι στράφηκαν εναντίον τους. Οι διαβουλεύσεις του ακανθώδους αυτού ζητήματος επεκτάθηκαν σε δώδεκα συνεδρίες, ώσπου να δοθεί λύση από τον Α. Μαυροκορδάτο¹³⁷. Οι εναπομείναντες θα απολύονταν από τις δημόσιες υπηρεσίες και τις θέσεις που κατείχαν, εξαιρουμένων όσων υπηρετούσαν σε στρατό και ναυτικό, των δασκάλων, των καθηγητών και όσων υπηρετούσαν ως διερμηνείς και πρόξενοι εκτός συνόρων¹³⁸. Συμπληρωματικά, όσοι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα επί κυβερνήσεως Ιωάννη Καποδίστρια επετράπη να διεκδικήσουν δημόσια θέση δυο χρόνια μετά τη δημοσίευση του Συντάγματος, ενώ μετά από τρία χρόνια όσοι εγκαταστάθηκαν στη χώρα από το 1833 ως το 1837, ενώ μετά από τέσσερα χρόνια όσοι εγκαταστάθηκαν από το 1837 ως το 1843¹³⁹.

Στα πλαίσια της Συνελεύσεως, έγινε λόγος και για το ζήτημα διαδοχής του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο. Αιτία υπήρξε η πεποίθηση πως το βασιλικό ζεύγος θα παρέμενε άτεκνο, περίπτωση στην οποία ο αδελφός του βασιλιά Λουιτόλδος θα αναλάμβανε τον αξίωμα του βασιλιά της Ελλάδος. Το γεγονός ότι ο αδελφός του Όθωνα ήταν καθολικός και προτίθετο να δώσει στα παιδιά του το θρήσκευμά του, αποτελούσε τροχοπέδη στην ισχύουσα διάταξη του Συντάγματος πως ο Έλληνας μονάρχης όφειλε να είναι Ορθόδοξος. Ο Όθων επικύρωσε την ισχύ της διατάξεως και ο Λουιτόλδος ανέλαβε την υπόσχεση να αναθρέψει τον δευτερότοκο υιό του σύμφωνα με την Ορθόδοξη πίστη¹⁴⁰. Στο Σύνταγμα του 1844 διευθετήθηκε και το εκκλησιαστικό ζήτημα. Η Ορθοδοξία ορίστηκε ως επικρατούσα θρησκεία, ενώ ταυτόχρονα απεδόθη η υποχρέωση ανοχής της λατρείας οποιουδήποτε γνωστού θρησκευάτος¹⁴¹.

---

135 Χ. Μπαμπούνης, ό. π., σ. 65.

136 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σσ. 417-418.

137 Π. Καρολίδης, *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921*, τ. Δ', Αθήνα 1923, σ. 25.

138 ό. π., σ. 31.

139 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 419.

140 J. A. Petropoulos. ό. π., σσ. 617-618.

141 Χ. Μπαμπούνης, ό. π.

Το 1848 εγκαινιάστηκε μια περίοδος διαρκούς αγγλικής παρεμβατικότητας στο ελληνικό βασίλειο, αρχής γενομένης από την απαίτηση προσάρτησης στην Αγγλία των νησιών Σαπιέντζας και Ελαφονησίου, απαίτηση που είχε εκφραστεί ήδη από το 1839. Σε αντιδιαστολή, η Ελλάδα εθίγη το ζήτημα των υπό αγγλική κατοχή Ιονίων νήσων, οι κάτοικοι των οποίων αδυνατούσαν να συμπαρασταθούν στη χώρα. Οι σχέσεις των δυο κρατών οξύνθηκαν περισσότερο με αφορμή ένα περιστατικό στην Πάτρα. Εκεί, ο αξιωματικός Μερεντίτης παρακράτησε με τους άντρες του το θησαυροφυλάκιο της φρουράς που περιείχε 120.000 δραχμές και απειλούσε να κάψει την πόλη αν δεν του επέτρεπαν να την εγκαταλείψει ανενόχλητος. Οι κάτοικοι συγκέντρωσαν, με μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων, 36.000 δραχμές. Το αγγλικό πλοίο «Σπιτφάιρ» μετέφερε τους ληστές στη Μάλτα, όπου ο βρετανός κυβερνήτης του νησιού απέδωσε τα παρακρατηθέντα χρήματα. Η ελληνική κυβέρνηση αντιτάχθηκε σε αυτή την εξέλιξη¹⁴².

Άλλη μια περίπτωση αγγλικής παρεμβατικότητας υπήρξε η υπόθεση του Πατσίφικο. Το Πάσχα του 1847, όχλος της Αθήνας λεηλάτησε την οικία του Πατσίφικο, προξένου της Πορτογαλίας και πολιτογραφημένου Βρετανού υπηκόου. Ο Πατσίφικο ζήτησε τη συνδρομή της Βρετανίας, αξιώνοντας υπέρογκο ποσό ως αποζημίωση. Η Βρετανία συγκρότησε κατάλογο απαιτήσεων, στον οποίο, μεταξύ άλλων, αναφερόταν αποζημίωση στον Άγγλο ιστορικό Φίνλεϊ για την απαλλοτρίωση μέρους του κτήματός του και τα νησιά Ελαφόνησο και Σαπιέντζα τα οποία οι Άγγλοι υποστήριζαν ότι ανήκαν στην υπό κατοχή τους Ιόνιο Πολιτεία. Ωστε να πιέσει την εκπλήρωση των απαιτήσεών της, η Αγγλία προέβη σε ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά¹⁴³. Μοίρα του αγγλικού στόλου 14 πλοίων¹⁴⁴ με επικεφαλής τον ναύαρχο Πάρκερ απέκλεισε τον Ιανουάριο του 1850 τα ναυτικά παράλια του Πειραιά και κατέσχεσε μέρος του ελληνικού στόλου¹⁴⁵. Το ίδιο συνέβη και σε άλλα ελληνικά λιμάνια¹⁴⁶. Με την εμπλοκή της Γαλλίας, η Ελλάδα αντί του υπέρογκου ποσού που αξίωνε η βρετανική πλευρά, κατέβαλε αποζημίωση¹⁴⁷ προς τον Πατσίφικο, η οποία ανήλθε στις 3.750 δραχμές, ύστερα από απόφαση της επιτροπής επίλυσης Ελληνοαγγλικών διαφορών, τον Φεβρουάριο του 1851¹⁴⁸. Στις 15 Απριλίου 1850 ανακοινώθηκε η άρση του ναυτικού αποκλεισμού του Πειραιά¹⁴⁹.

Η Ελλάδα το 1853 ενεπλάκη στον Κριμαϊκό πόλεμο. Αφορμή υπήρξε ένα δημοσιευμένο υπόμνημα από τον Γάλλο λόγιο Βορέ, σε επίσκεψή του στους Αγίους Τόπους, που εξέθετε τις παραβιάσεις των Ορθοδόξων κατά των Καθολικών στους οποίους ανήκαν τα προσκυνήματα στην περιοχή. Η γαλλική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη ζήτησε από την Πύλη την απόδοση των

---

142 W. Seidl, ό. π., σ. 267.

143 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, σ. 239.

144 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 205.

145 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

146 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 204.

147 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

148 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 206.

149 Κ. Καρολίδης, ό. π., σ. 518.

προσκυνημάτων των Αγίων Τόπων υπό την επίβλεψη της Δυτικής Εκκλησίας¹⁵⁰. Οι γαλλικές απαιτήσεις εκπληρώθηκαν με το φερμάνι που υπεγράφη στις 9 Φεβρουαρίου 1852 από τον Σουλτάνο¹⁵¹. Ωστόσο η ρωσική κυβέρνηση καταφέρθηκε κατά των γαλλικών αξιώσεων. Ο Τσάρος απέστειλε στην Κωνσταντινούπολη τον πρίγκηπα Μεντζικόφ για να ζητήσει την οριστική υπέρ της Ρωσίας λήξη του ζητήματος αλλά και την ανεξαρτησία του Πατριαρχείου. Η Ρωσία κατέλαβε τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες για να πιέσει την εκπλήρωση των επιδιώξεών της. Η εξέλιξη αυτή εξήγειρε τον θρησκευτικό φανατισμό των Μωαμεθανών. Η οθωμανική πλευρά έδωσε προθεσμία στα ρωσικά στρατεύματα να εκκενώσουν την καταληφθείσα περιοχή. Η Ρωσία αρνήθηκε και η Οθωμανική Αυτοκρατορία κήρυξε τον πόλεμο¹⁵². Μετά την έναρξη των εχθροπραξιών, γαλλικές και αγγλικές ναυτικές μοίρες έσπευσαν προς υπεράσπιση της Κωνσταντινούπολης. Μοίρα του ρωσικού στόλου της Σεβαστούπολης εξολόθρευσε μοίρα του οθωμανικού στόλου στη Σινώπη, ενώ ο αγγλογαλλικός στόλος κινήθηκε στον Εύξεινο Πόντο για να υπερασπιστεί τα οθωμανικά παράλια. Οι Μεγάλες Δυνάμεις έστειλαν στρατεύματα στην Κωνσταντινούπολη και τη Βάρνα εναντίον των Ρώσων¹⁵³.

Η Ελλάδα συμμετείχε στον Κριμαϊκό Πόλεμο υποκινούμενη από την μεγάλη ιδέα. Ο βασιλιάς Όθων αντιμετώπισε την πολεμική συγκυρία ως μια ευκαιρία προσάρτησης στο ελληνικό κράτος των υπόδουλων γειτονικών επαρχιών¹⁵⁴. Στις 8 Ιανουαρίου 1854 ξεσπά επανάσταση στην Νότια Ήπειρο. Στην Αθήνα ελήφθη η απόφαση να ενισχυθεί ο ηπειρώτικος αγώνας με επικεφαλής παλαιούς οπλαρχηγούς και νεότερους αξιωματικούς του στρατού, με επάνδρωση τακτικούς στρατιώτες και εθελοντές¹⁵⁵. Η άμυνα της οθωμανικής αυτοκρατορίας στις περιοχές αυτές περιοριζόταν σε σώματα ατάκτων τουρκαλβανών. Τα ελληνικά στρατεύματα κατανίκησαν σε όλη τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων τα αντίστοιχα οθωμανικά¹⁵⁶. Στα μέσα του 1854 η επανάσταση εξαπλώθηκε στη Μακεδονία, αλλά σε μικρότερη ένταση σε σχέση με τις ήδη επαναστατημένες περιοχές.

Η αγγλική και η γαλλική πλευρά προειδοποιούσαν διαρκώς την ελληνική να σταματήσει τις εχθροπραξίες, απειλώντας να αποκλείσουν δια θαλάσσης τη χώρα¹⁵⁷. Προέβαλαν ως αξιώσεις να σταματήσει η ελληνική κυβέρνηση την ενίσχυση των επαναστατημένων στρατευμάτων, να ανακληθούν και να τιμωρηθούν οι μετέχοντες στην επανάσταση στρατιωτικοί και να παύσει η εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προπαγάνδα μέσω του Τύπου¹⁵⁸. Η ανυπακοή της

---

150 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σσ. 329-330.

151 É. Driault, *Το ανατολικό ζήτημα από τις αρχές του εως τη συνθήκη των Σεβρών, μέρος πρώτο*, Αθήνα 1997, σ. 379.

152 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 330.

153 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σσ. 331.

154 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 198.

155 Σπ. Λ. Μπρέκης, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα 2001, σ. 234.

156 Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σσ. 331-332.

157 Κ. Κορδάτος, ό. π., σ. 643.

158 Σπ. Λ. Μπρέκης, ό. π., σ. 236.

ελληνικής πλευράς ώθησε τον αγγλικό και τον γαλλικό στόλο να καταλάβουν τον Πειραιά και σταδιακά τα ελληνικά παράλια¹⁵⁹. Το Υπουργείο Στρατιωτικών, το οποίο για εκείνη την περίοδο έμεινε στις συνειδήσεις ως *Υπουργείο Κατοχής*, διέλυσε τα εθελοντικά σώματα και επέτρεψε την επιστροφή των αξιωματικών του στρατού στις θέσεις του, προκειμένου να αποφευχθούν εσωτερικοί τριγμοί. Σταδιακά οι σχέσεις Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βελτιώθηκαν και εντέλει αποκαταστάθηκαν, όπως επιβεβαιώνουν δυο συνθήκες, η «Συνθήκη φιλίας, εμπορίου και ναυτιλίας» που υπογράφηκε στις 27 Μαΐου/ 8 Ιουνίου 1855 και μια δεύτερη, συμπληρωματική της πρώτης, η οποία αφορούσε την καταστολή της ληστείας και υπογράφηκε στις 8/20 Απριλίου 1856¹⁶⁰. Ο Κριμαϊκός πόλεμος έληξε την ίδια χρονιά με την υπογραφή της συνθήκης των Παρισίων με ωφελημένη της συνθήκης την Οθωμανική Αυτοκρατορία¹⁶¹.

Η λήξη του Κριμαϊκού πολέμου ωθούσε στην ανάπτυξη του εμπορίου. Το 1856 ιδρύεται η «Ελληνική Ατμοπλοϊκή Εταιρία» η οποία έδρευε στη Σύρο και εξυπηρετούσε τη συγκοινωνία στα νησιά και τα παράλια του ελληνικού βασιλείου. Είχε προηγηθεί 1855 η παραγγελία πέντε ατμοπλοίων. Πρόκειται για το «Πανελλήνιον», η «Υδρα», η «Καρτερία», ο «Βασιλεύς Όθων» και η «Βασίλισσα της Ελλάδος», τα οποία και παραχωρήθηκαν στην νεοσύστατη ατμοπλοϊκή εταιρεία «Ελληνικήν Ακτοπλοϊαν»¹⁶². Το 1857 οι εξαγωγές προϊόντων είναι συντριπτικά περισσότερες από τις εισαγωγές. Οι εξαγωγές έφτασαν τα 36.636.235 δραχμές και οι εισαγωγές 24.362.957 δραχμές. Κύρια εξαγωγική χώρα στην οποία διοχετεύονταν τα ελληνικά προϊόντα ήταν η Αγγλία¹⁶³. Η αγγλογαλλική κατοχή διήρκεσε και μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Παρισιού, ως τον Φεβρουάριο του 1857, με αποτέλεσμα να εκθέσει τον Όθωνα στους υπηκόους του λόγω της αδυναμίας του¹⁶⁴. Παράλληλα, το γεγονός ότι ο βασιλιάς παρέμενε άτεκνος, δημιουργούσε ζήτημα στο θέμα της διαδοχής του στον ελληνικό θρόνο¹⁶⁵.

Έντονο πλήγμα στο κύρος προκάλεσε και το περιστατικό που χαρακτηρίστηκε ως «Σκιαδικά» που έλαβε χώρα το 1859¹⁶⁶. Το περιστατικό πήρε την ονομασία του από τα ψάθινα καπέλα της Σίφνου τα οποία οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών επέλεξαν να φορούν έναντι των ευρωπαϊκών, κατά τη διάρκεια συγκρούσεων με την αστυνομία. Στις 10 Μαΐου, οι φοιτητές συγκεντρώθηκαν έξω από το Πεδίο του Άρεως διαδηλώνοντας με αντικυβερνητικά συνθήματα. Μετά από επέμβαση της αστυνομίας εκτυλίχθηκαν πολύωρες συμπλοκές. Με τη λήξη τους, οι φοιτητές απευθύνθηκαν στο Υπουργείο Εσωτερικών ζητώντας την παύση του αστυνομικού διευθυντή Δημητριάδη και την αποφυλάκιση τριών συλληφθέντων συντρόφων τους. Ύστερα από

159 Κ. Παπαρηγόπουλος, ό. π., σ. 331.

160 Σπ. Λ. Μπρέκης, ό. π., σσ. 237-238.

161 ό. π., σσ. 239.

162 Σπ. Ανδ. Σκανδάμης, ό. π., σσ. 546-547.

163 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 258.

164 W. Seidl, ό. π., σ. 274.

165 ό. π., σ. 277.

166 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 217.

την υπόσχεση του Υπουργού Εσωτερικών για εξέταση των αιτημάτων τους και την άρνηση του Όθωνα να τους δεχτεί σε ακρόαση, οι φοιτητές μετέβησαν με απειλητικές διαθέσεις στο Πανεπιστήμιο, από όπου απομακρύνθηκαν εντέλει με παρέμβαση στρατιωτικών δυνάμεων. Ωστόσο, οι κινητοποιήσεις των φοιτητών δικαιώθηκαν, αφού τα αιτήματά τους προς τον Υπουργό Εσωτερικών εκπληρώθηκαν¹⁶⁷.

Η δυσαρέσκεια στο πρόσωπο του Όθωνα εντεινόταν και ανάγκασε τον πρωθυπουργό Μιαούλη να παραιτηθεί από την πρωθυπουργία της χώρας. Έναν επιπλέον τριγμό κατά του βασιλιά επέφερε η απόπειρα δολοφονίας της βασίλισσας Αμαλίας από τον Αριστείδη Δόσιο, υιό αξιωματούχου σε διάφορες κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια βασιλείας του Όθωνα, στις 6 Σεπτεμβρίου 1861. Ο Δόσιος, κατά τη σύλληψη όσο και κατά τη φυλάκισή του, υπερασπίστηκε την φιλόπατρι πρόθεση της πράξης του, αφού οραματιζόταν πως κατόπιν της δολοφονίας της βασίλισσας θα σχηματιζόταν κυβέρνηση που θα παρεμπόδιζε την παραμονή του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο. Με τον τρόπο αυτό, θα τίθετο τέλος στην βουαρικη τυραννία¹⁶⁸.

Μια επιπλέον απόδειξη της επικρατούσας πολιτικής αστάθειας υπήρξε η αποκάλυψη συνωμοσίας τον Μάρτιο του 1861 ανάμεσα σε φοιτητές και αξιωματούχους, οι οποίοι σχεδίαζαν να καταλάβουν τα ανάκτορα. Μεγάλος αριθμός υπόπτων συνελήφθη και οδηγήθηκε σε δίκη, χωρίς ωστόσο να αποδειχθεί η ενοχή κανενός¹⁶⁹.

Το αντιοθωνικό ρεύμα ήταν έκδηλο στην Αθήνα, όμως στο Ναύπλιο μεταφράστηκε σε εξέγερση. Αυτουργοί της ναυπλιακής εξέγερσης υπήρξαν εκτοπισμένοι αξιωματούχοι οι οποίοι συνεργάστηκαν με ισχυρές προσωπικότητες της πόλης¹⁷⁰. Την 1η Φεβρουαρίου κατέλαβαν το Ναύπλιο ως ένδειξη διαμαρτυρίας, απαιτώντας τη διάλυση της Βουλής και σύγκληση Εθνοσυνέλευσης¹⁷¹, την κατάργηση και αντικατάσταση του Συντάγματος. Η Κυβέρνηση αντέδρασε παρατάσσοντας στρατεύματα στον Ισθμό της Κορίνθου ώστε να εμποδιστεί η άνοδος των εξεγερμένων Ναυπλιωτών προς την Αθήνα. Το βασιλικό στράτευμα, υπό τη διοίκηση του Ελβετού Χαν, αναχάιτισε τους επαναστάτες και προελαύνοντας στο Ναύπλιο πολιορκήσε την πόλη, καταλαμβάνοντάς την τελικά την 1η Μαρτίου 1862. Στους επαναστάτες χορηγήθηκε αμνηστία από τον Όθωνα¹⁷². Μια δεύτερη επανάσταση διαδραματίστηκε στη Σύρο. Πρωτεργάτης ήταν ο εκτοπισμένος από την Αθήνα στη Σύρο αξιωματούχος Λεωτσάκος, ο οποίος σε συνεργασία με ομοϊδεάτες του στο νησί οργάνωσε στράτευμα και κατέλυσε το τοπικό καθεστώς. Οι στασιαστές μετέβησαν στην Κύθνο, όπου βρίσκονταν επίσης εκτοπισμένοι ομοϊδεάτες τους. Η Κυβέρνηση

---

167 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σσ. 488-489.

168 G. Finlay, ό. π., σ. 278.

169 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σσ. 491-492.

170 Σπ. Α. Μπρέκης, ό. π., σ. 252.

171 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π.

172 Σπ. Α. Μπρέκης, ό. π.

απέστειλε εκεί το πολεμικό πλοίο «Αμαλία», στο οποίο επέβαινε στρατιωτική δύναμη¹⁷³. Στη σύγκρουση με τους επαναστάτες σκοτώθηκε ο υποκινητής της στασίας Λεωτσάκος. Ο Όθωνας χορήγησε εκ νέου αμνηστία, εξαιρώντας τους πρωτεργάτες της επανάστασης¹⁷⁴. Ούτε η απόδοση χάρις του Όθωνα στους εξεγερθέντες στάθηκε αρκετή να αλλάξει την πτωτική πορεία που διέγραφε η δημοτικότητα του στον λαό.

Σε μια προσπάθεια να αποκαταστήσει την χαμένη του δημοτικότητα, το βασιλικό ζεύγος προέβη σε περιοδεία ανά την Ελλάδα. Όσο η περιοδεία βρισκόταν σε εξέλιξη, ξέσπασε στο εσωτερικό της Ελλάδας επανάσταση η οποία αποσκοπούσε στην ανατροπή του Όθωνα¹⁷⁵. Πρώτη επαναστάτησε η Βόνιτσα και ακολούθησαν Αιτωλοακαρνανία, Πελοπόννησος και Αθήνα¹⁷⁶. Στην Αθήνα, προσωρινή Κυβέρνηση υπό τον Βούλγαρη πήρε στον έλεγχό της την πόλη και χαρακτήρισε τον Όθωνα έκπτωτο. Ο βασιλιάς βρισκόταν στην Καλαμάτα, όταν πληροφορήθηκε το ξέσπασμα της επανάστασης και επέστρεψε εσπευσμένα στον Πειραιά, στις 11 Οκτωβρίου 1862. Εκεί, η βασίλισσα Αμαλία συμβούλευσε τον Όθωνα να επιστρέψουν στην φιλικά προσκείμενη προς εκείνους Μάνη και να οργανώσουν αντίσταση στις επιδιώξεις του λαού για ανατροπή του από τον θρόνο, όμως εκείνος απέρριψε την προοπτική αυτή¹⁷⁷. Από την άλλη πλευρά, οι πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων συμβούλεψαν τον βασιλιά να εγκαταλείψει την Ελλάδα¹⁷⁸.

Εντέλει, το πρωί της 12ης Οκτωβρίου 1862, ο Όθωνας αποφάσισε να εγκαταλείψει τη χώρα δίχως να αποποιηθεί τα δικαιώματά του στον ελληνικό θρόνο. Ο Όθωνας εγκατέλειψε την Ελλάδα έχοντας βασιλέψει σε αυτήν 29 χρόνια, 8 μήνες και 16 ημέρες¹⁷⁹.

---

173 Γ. Ασπρέας, *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα 1930, σσ. 249-250.

174 Σπ. Λ. Μπρέκης, ό. π., σσ. 253-254.

175 W. Seidl, ό. π., σ. 278.

176 Κ. Απ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 218.

177 W. Seidl, ό. π., σσ. 279-282.

178 Δ. Π. Λιάτσος, *Η Βαυαροκρατία και οι αγωνιστές του '21*, Αθήνα 1983, σ. 112.

179 Δ. Φωτιάδης, *Όθωνας: η έξωση*, Αθήνα 1988, σ. 412-413.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι Διοικητικές Υπηρεσίες και ο κρατικός ναυτικός οικονομικός προϋπολογισμός

Η πρώτη ενέργεια της Αντιβασιλείας, υπό τον Έιντεκ, ήταν η διαίρεση του στόλου σε δυο ναυτικές μοίρες και τα παράλια του κράτους σε πέντε λιμενικές περιοχές¹⁸⁰. Επί Ιωάννη Καποδίστρια ο στόλος αριθμούσε 57 πλοία με 350 πυροβόλα ενώ το διάστημα από το θάνατο του Κυβερνήτη ως την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα τα πλοία βρίσκονταν εγκαταλελειμμένα στον ερειπωμένο, μετά τα γνωστά γεγονότα, ναύσταθμο του Πόρου¹⁸¹. Κατά την άφιξη του βασιλιά Όθωνα στην Ελλάδα, το 1833, ο στόλος αποτελείτο από 27 πλοία¹⁸².

Ωστόσο, η Ελλάδα στον θαλάσσιο τομέα μαστιζόταν από το φαινόμενο της πειρατείας. Επομένως, το πολεμικό ναυτικό είχε ως πρωταρχικό στόχο την εξάλειψη των ληστρικών φαινομένων στη θάλασσα. Αυτή ήταν η μοναδική αμιγώς πολεμική δραστηριότητα, αφού ως τότε αναλωνόταν σε υπηρεσίες όπως η μεταφορά δέντρων για τον βασιλικό κήπο, μετακινήσεις καταδίκων, μεταφορά της λαιμητόμου και ταξίδια υπαλλήλων και ιδιωτών¹⁸³.

Η αναδιοργάνωση στην οποία προέβη η Αντιβασιλεία για το Πολεμικό Ναυτικό παρουσιάζει διαφορές με εκείνη του Στρατού. Η πρώτη και πιο εμφανής εντοπίζεται στο γεγονός ότι οι καίριες θέσεις του Στρατού καταλήφθηκαν από Βαυαρούς αξιωματικούς. Αντίθετα, στο Πολεμικό Ναυτικό οι θέσεις αξιωματικών δόθηκαν σε Έλληνες¹⁸⁴. Μια δεύτερη και εξίσου σημαντική διαφορά, ενδεικτική της δυσανάλογης πορείας που παρατηρείται στην αναδιοργάνωση ανάμεσα στον Στρατό και το Πολεμικό Ναυτικό είναι ότι, ενώ ο Στρατός περιλάμβανε 3.500 Βαυαρούς στρατιώτες κατά προσωπική εισήγηση του βασιλιά Λουδοβίκου στο πλαίσιο της συνθήκης του Λονδίνου¹⁸⁵, εντούτοις στο Πολεμικό Ναυτικό δεν υπηρετούσαν αλλοδαποί ως ναύτες.

Αδιαμφισβήτητα, αμφότερα τα πολεμικά σώματα είχαν την ανάγκη απόκτησης ευρωπαϊκής πειθαρχίας και εξοπλισμού. Η επιλογή της Αντιβασιλείας να τοποθετήσει στις ηγετικές θέσεις μόνο του Στρατού Βαυαρούς αξιωματικούς προκύπτει από την πρωταρχική πρόθεση να ελέγχει πλήρως το στράτευμα ξηράς. Η επίτευξη αυτού του σκοπού είχε για εκείνη μεγάλη σημασία όσον αφορά στη θέση της, δεδομένου ότι το Ναυτικό, κατά την εκτίμησή της, στο παρελθόν, δεν είχε διαδραματίσει ανάλογα καθοριστική με τον Στρατό δράση σε πολιτικά ζητήματα. Επομένως το Ναυτικό, δίχως τη συμβολή των χερσαίων δυνάμεων, αδυνατούσε να αποτελέσει, κατά την

---

180 Ι. Φακίδης, *Ιστορία της σχολής ναυτικών δοκίμων (1845-1973)*, Αθήνα 1975, σ. 28.

181 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 341.

182 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 333.

183 Ι. Φακίδης, ό. π.

184 J. A. Petropulos, ό. π., σ. 197.

185 Τ. Βουρνάς, ό. π., σ. 237.

εκτίμηση της Αντιβασιλείας, καίρια απειλή για το κύρος του Στέμματος¹⁸⁶. Σε αυτή τη διαπίστωση οφείλεται η προμελετημένη κατάσταση.

Η ανώτατη διοικητική Αρχή του ελληνικού ναυτικού κατά την οθωνική περίοδο ήταν η *επί των Ναυτικών Γραμματεία*, η οποία κατείχε τη γενική διεύθυνση αμοιτέρων του εμπορικού και του πολεμικού ναυτικού¹⁸⁷ και σε αυτήν υπάγονταν όλες οι Αρχές, οι αξιωματικοί και οι υπάλληλοι του Ναυτικού της ελληνικής Επικρατείας¹⁸⁸. Η διατήρησή της ως Αρχή, μεταξύ επτά Γραμματειών οι οποίες θα επωμίζονταν καθεμιά από διαφορετική πτυχή του δημοσίου βίου για τις ανάγκες λειτουργίας του ελληνικού βασιλείου, αποφασίστηκε με το Β. Δ. της 10^{ης} Απριλίου/ 22^{ης} Απριλίου 1833¹⁸⁹. Ο Δημήτριος Βούλγαρης αποτέλεσε τον πρώτο επί των Ναυτικών Γραμματέα της οθωνικής περιόδου¹⁹⁰.

Η μερίμνα της επί των Ναυτικών Γραμματείας πρωτίστως απέβλεπε στην βελτίωση του ναυτικού στη διατήρηση και χρησιμοποίησή του, καθώς επίσης στη συντήρηση και στον εξοπλισμό των πλοίων και τέλος στη ναυπήγηση νέων μονάδων¹⁹¹, όπως γνωστοποιεί υπόμνημα του Α. Κριεζή στον Όθωνα χρονολογούμενο το 1852. Στο υπόμνημα αυτό ο Κριεζής γνωστοποιεί στον βασιλιά ότι «*Αί παρὰ τῷ ὑμετέρῳ Βασιλ. Ναυσάθμῳ κατασκευαζόμεναι τέσσαρες κανονιοφόροι λέμβοι, δυνάμει τοῦ ἀπὸ 23 Μαρτίου ε.ε. ὑμ. Β. Διατάγματος, ἐντὸς ὀλίγου ἀπωπερατωθῆσαι καθέλκονται εἰς τὴν θάλασσαν*¹⁹²». Η επί των Ναυτικών Γραμματεία αποτελούσε, επομένως, ένα είδος Υπουργείου¹⁹³, όπως άλλωστε και θα μετονομαστεί, «Υπουργείο επί των Ναυτικών¹⁹⁴», μετά τη μεταπολίτευση του 1843 και την ψήφιση του Συντάγματος του 1844¹⁹⁵.

Το προσωπικό της επί των Ναυτικών Γραμματείας αποτελεῖτο ιεραρχικά, υπό ένα πυραμιδοειδές διοικητικό σχήμα, από έναν διευθυντή, αξιωματικούς ή υπαλλήλους των οποίων ο αριθμός ανερχόταν σε σχέση με τις ανάγκες που έπρεπε να καλυφθούν, δυο γραμματεῖς, έναν γραφέα και έναν κλήτορα¹⁹⁶. Οι πρώτοι διορισμοί υπαλλήλων με σκοπό να καλυφθούν οι προαναφερθείσες θέσεις αναφέρονταν στο Βασιλικό Διάταγμα της 1^{ης} Αυγούστου 1833, όπως είχαν οριστεί σε προηγούμενο διάταγμα, συγκεκριμένα σε εκείνο της 25ης Μαΐου/6ης Ιουνίου. Με το

---

186 J. A. Petropulos, ό. π.

187 Π. Γέροντας, *Προσπάθειες εκσυγχρονισμού του Πολεμικού Ναυτικού στην εποχή του Όθωνα, Ναυτική Επιθεώρηση Τ. 174 τ. 590*, Αθήνα 2014, σ. 22.

188 ΕτΚ, φ. 15, (19/28.4.1833) «Περί του σχηματισμού και της αρμοδιότητος της επί των ναυτικών Γραμματείας της Επικρατείας», Άρθρο 3, σσ. 98-99.

189 ΕτΚ, φ. 13, (10/22.4.1833), «Περί του σχηματισμού των Γραμματειών», Άρθρο 1, σ. 81.

190 ΕτΚ, φ. 2, (22.2/6.3.1833), παράγραφος Α', σ. 5.

191 Γέροντας, Π. ό. π.

192 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #048, Υποφάκελος #001, επιστολή Α. Κριεζή στον βασιλιά Όθωνα, Αθήνα 29 Ιουλίου 1852.

193 Π. Γέροντας, ό. π.

194 Η νέα ονομασία, *Υπουργείο Ναυτικών*, η οποία αντικαθιστά την *επί των Ναυτικών Γραμματεία*, πρώτη φορά σε Βασιλικό Διάταγμα συναντάται στην ΕτΚ, φ. 9, (11.4.1844), «Περί αναθέσεως της διεύθυνσεως του επί των Ναυτικών Υπουργείου προσωρινώς εις τον επί των Οικονομικών Υπουργόν Κ. Α. Μαυροκορδάτον», σ. 37.

195 Π. Γέροντας, ό. π.

196 ΕτΚ, φ. 15, ό. π., Άρθρο 1.

διάταγμα αυτό ορίζονται ως διευθυντής του Γραφείου διορίζεται ο Γ. Καραγιαννόπουλος, ως Υπουργικοί Γραμματείς οι Α. Βούλγαρης, Μ. Ξανθόπουλος, Ι. Δραγούμης, Ι. Κουτσαλέξης και τέλος ως Γραφέας ο Ι. Ζαφειρόπουλος¹⁹⁷. Από το 1844 η θέση του διευθυντή της επί των Ναυτικών Γραμματείας θα μετονομαστεί σε «Διευθυντή επί του προσωπικού». Ταυτόχρονα, σε σχέση με τις πρότερες αρμοδιότητές του, απαλλάσσεται από καθήκοντα που αφορούν το οικονομικό σκέλος των αναγκών του Υπουργείου, του εμπορικού ναυτικού και των δικαστικών. Οι αρμοδιότητες αυτές ανατίθενται πλέον σε υπαλλήλους¹⁹⁸.

Όσον αφορά τη δομή, η επί των Ναυτικών Γραμματεία ακολουθεί τη σύσταση όλων των υπολοίπων Γραμματειών ως προς τις θέσεις που περιλαμβάνονται για τη στελέχωση της καθεμιάς¹⁹⁹, πλην της επί των Στρατιωτικών Γραμματείας στη σύσταση της οποίας συμπεριλαμβάνεται και η θέση των αγγελιαφόρων²⁰⁰. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των Γραμματειών έχει να κάνει με τον προβλεπόμενο αριθμό υπαλλήλων σε κάθε θέση, που με εξαίρεση τον ένα κλήτορα της κάθε Γραμματείας, όλες οι υπόλοιπες διέθεταν περισσότερα στελέχη για την επάνδρωσή τους σε κάθε θέση συγκριτικά με την επί των Ναυτικών Γραμματεία²⁰¹.

Οι αρμοδιότητες και τα καθήκοντα του προσωπικού που στελέχωνε την επί των Ναυτικών Γραμματεία περιλαμβάνονταν στο Βασιλικό Διάταγμα της 13^{ης} Απριλίου 1833. Σύμφωνα με αυτό, πρωταρχικός σκοπός της επί των Ναυτικών Γραμματείας ορίστηκε η διαρκής βελτίωση του στόλου και η στράτευση ναυτών για την επάνδρωσή του, στους οποίους θα παρέχονταν η απαραίτητη ενδυμασία, οπλισμός, μισθός και εκπαίδευση. Εκτός των ναυτών, εκπαίδευση προβλεπόταν τόσο για τους χειριστές των πυροβολικών συστημάτων των πλοίων όσο και για τους αξιωματικούς του πολεμικού ναυτικού. Μια ακόμα σημαντική αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων, υπήρξε η ανακαίνιση και βελτίωση των λιμένων της χώρας, των ναυστάθμων, των αποθηκών και των υγειονομικών καταστάσεων που προορίζονταν για το Ναυτικό. Επιπλέον, η επί των Ναυτικών Γραμματεία όφειλε να φροντίζει για την τήρηση των κανονισμών και την εφαρμογή της νομοθεσίας στο εσωτερικό του οργανισμού του Ναυτικού. Απαραίτητη, επίσης, κρίθηκε η ευθύνη ανέγερσης κοινωφελών

---

197 ΕτΚ, φ. 23, (1/13.8.1833), «Διορισμοί», σ. 180.

198 ΕτΚ, φ. 13, (27.4.1844), σ. 59, «Περί του προσωπικού του Υπουργείου των Ναυτικών», παράγραφος α'.

199 ΕτΚ, φ. 15, ό. π.

200 ΕτΚ, ό. π., παράγραφος ε', σ. 97.

201 ΕτΚ, φ. 14, (13/25.4.1833), σσ. 89-96.

- Στο διάταγμα «Περί του σχηματισμού και της αρμοδιότητος της επί της Δικαιοσύνης Γραμματείας της Επικρατείας», στο άρθρο 1, ορίζονται προς πλήρωση του οργανισμού της επί της Δικαιοσύνης Γραμματείας της Επικρατείας οι θέσεις ενός Συμβούλου, τριών Γραμματέων, δύο Γραφέων και ενός Κλήτορα.

- Στο διάταγμα «Περί του σχηματισμού της επί των Εσωτερικών Γραμματείας της Επικρατείας», στο άρθρο 1, ορίζονται προς πλήρωση του οργανισμού της επί των Εσωτερικών Γραμματείας της Επικρατείας οι θέσεις τεσσάρων Συμβούλων εκ των οποίων ο ένας είναι Ιατροσύμβουλος, τεσσάρων Γραμματέων, δύο Γραφέων και ενός Κλήτορα.

- Στο διάταγμα «Περί του σχηματισμού της επί των Εκκλησιαστικών Γραμματείας της Επικρατείας», στο άρθρο 1, ορίζονται προς πλήρωση του οργανισμού της επί των Εκκλησιαστικών Γραμματείας της Επικρατείας οι θέσεις δυο Συμβούλων, τριών Γραμματέων, δύο Γραφέων και ενός Κλήτορα.

- Στο διάταγμα «Περί του σχηματισμού της επί των Οικονομικών Γραμματείας της Επικρατείας», στο άρθρο 1, ορίζονται προς πλήρωση του οργανισμού της επί των Οικονομικών Γραμματείας της Επικρατείας οι θέσεις τεσσάρων Συμβούλων, οχτώ Γραμματέων, τεσσάρων Γραφέων και ενός Κλήτορα.

εγκαταστάσεων προς χρήση τους από απόμαχους, τις χήρες και ορφανά του Ναυτικού. Τέλος, η επί των Ναυτικών Γραμματεία ρύθμιζε τις οικονομικές δαπάνες για το ναυτικό²⁰².

Στον πίνακα που ακολουθεί αναφέρονται οι διατελέσαντες Γραμματείς επί των Ναυτικών αρχικά²⁰³ και μετέπειτα Υπουργοί επί των Ναυτικών της περιόδου βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα²⁰⁴ κατά ακριβή ημερομηνία ανάληψης και τερματισμού των καθηκόντων τους:

Θητεία Υπουργική (Γραμματειακή)	Επικεφαλής επί των Ναυτικών Γραμματείας/ Υπουργείο επί των Ναυτικών (από το έτος 1844)
25 Ιανουαρίου 1833 – 3 Απριλίου 1833	Δ. Βούλγαρης ²⁰⁵
3 Απριλίου 1833 – 10 Ιουλίου 1833	Ι. Κωλέττης ²⁰⁶
10 Ιουλίου 1833 – 12 Οκτωβρίου 1833	C. von Schmaltz ²⁰⁷
12 Οκτωβρίου 1833 – 31 Μαΐου 1834	A. Μαυροκορδάτος ²⁰⁸
31 Μαΐου 1834 – 20 Μαΐου 1835	W. Leisure ²⁰⁹
20 Μαΐου 1835 – 10 Ιουνίου 1835	W. Leisure
10 Ιουνίου 1835 – 28 Ιανουαρίου 1836	C. von Schmaltz
28 Ιανουαρίου 1836 – 13 Φεβρουαρίου 1836	Ι. Ρίζος ²¹⁰
13 Φεβρουαρίου 1836 – 2 Φεβρουαρίου 1837	A. Κριεζής ²¹¹
2 Φεβρουαρίου 1837 – 8 Δεκεμβρίου 1837	A. Κριεζής
8 Δεκεμβρίου 1837 – 10 Φεβρουαρίου 1841	A. Κριεζής
10 Φεβρουαρίου 1841 – 10 Αυγούστου 1841	A. Κριεζής
10 Αυγούστου 1841 – 3 Σεπτεμβρίου 1843	A. Κριεζής ²¹²

202 ΕτΚ, φ. 15, ό.π., Άρθρο 2

203 D. Dakin, ό. π., Παράρτημα Β', σ. 414.

204 Στ. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 515.

205 Ο Δημήτριος Βούλγαρης γεννήθηκε στην Ύδρα στις 20/12/1802 και απεβίωσε στην Αθήνα στις 29/12/1877. Διετέλεσε οκτώ φορές πρωθυπουργός της Ελλάδος, τις περιόδους 1855-1857, 1862-1863, 1863-1864, 1865, 1866, 1868-1869, 1871-1872, 1874-1875. (Ανακτήθηκε από <https://www.sansimera.gr/biographies/127>).

206 Ο Ιωάννης Κωλέττης γεννήθηκε το 1773 ή 1774 και απεβίωσε στις 31 Αυγούστου 1847. Ήταν πολιτικός με ευρεία δράση τόσο κατά την ελληνικής Επανάστασης όσο και κατά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδος τις περιόδους 1834-1835 και 1844-1847. (Ανακτήθηκε από <https://www.sansimera.gr/biographies/1454>).

207 Ο Christian-Johann von Schmaltz γεννήθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1789 και απεβίωσε στις 28 Απριλίου 1865. Ήταν Βαυαρός στρατηγός που διετέλεσε Υπουργός Στρατιωτικών της Ελλάδας τρεις φορές μεταξύ των ετών 1833 και 1835. (Ανακτήθηκε από https://el.wikipedia.org/wiki/Κρίστιαν_Σμαλτς)

208 Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 3 Φεβρουαρίου 1791 και απεβίωσε στην Αίγινα στις 6 Αυγούστου 1865. Ήταν διπλωμάτης και πολιτικός, υπέρμαχος της αγγλικής πολιτικής. Διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδος τέσσερις φορές το διάστημα 1822 με 1844. (Ανακτήθηκε από την Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, 15/11/2010).

209 Ο Wilhelm-Georg von Leisure γεννήθηκε το 1789 και απεβίωσε το 1852. Υπήρξε Υπουργός Στρατιωτικών με μια θητεία. (Κων. Σωτ. Κωτσοβίλης, ό. π., σσ. 66-67).

210 Ο Ιάκωβος Ρίζος-Νερούλος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1778 και απεβίωσε στις 10 Δεκεμβρίου 1849. Υπήρξε Έλληνας πολιτικός και λόγιος της Βλαχίας, της Μολδαβίας και του νεοϊδρυθέντος ελληνικού κράτους. (Ανακτήθηκε από https://el.wikipedia.org/wiki/Ιάκωβος_Ρίζος_Νερούλος).

211 Ο Αντώνιος Κριεζής γεννήθηκε το 1796 και απεβίωσε την 1 Απριλίου 1865. Υπήρξε αγωνιστής της ελληνικής επανάστασης του 1821 και αργότερα εξελέγη δυο φορές πρωθυπουργός της Ελλάδος. (Ανακτήθηκε από https://el.wikipedia.org/wiki/Αντώνιος_Κριεζής).

Η ψήφιση του Συντάγματος του 1844 μετονόμασε την επί των Ναυτικών Γραμματείας σε Υπουργείο επί των Ναυτικών. Οι μεταβολές όμως, καθίστανται πιο ουσιώδεις. Το άρθρο 27 του Συντάγματος δίδει το δικαίωμα στο βασιλιά να απονεμίσει τους ναυτικούς, μεταξύ άλλων, βαθμούς²¹³. Ακόμα, το άρθρο 72 επιτρέπει στους αρχηγούς Στόλου ή Ναυτικής μοίρας του αγώνα της Ανεξαρτησίας να θέσουν υποψηφιότητα για το αξίωμα του Γερουσιαστή²¹⁴. Παράλληλα, το άρθρο 80 του Συντάγματος, αποκλείει τη δυνατότητα εκλογής σε υπουργική θέση κάθε μέλος της βασιλικής οικογένειας. Το άρθρο 81 καθιστά δικαίωμα των Υπουργών να λαμβάνουν μέρος στις ψηφοφορίες της Βουλής και Γερουσίας όταν είναι μέλη αυτών, δύνανται ωστόσο να παρακολουθούν τις συνεδριάσεις και να γνωμοδοτούν. Ακόμα, στο άρθρο 82 καθίσταται σαφές πως από τις έγγραφες ή προφορικές διαταγές του βασιλιά δεν εξαιρείται κανείς Υπουργός²¹⁵. Σε συνέχεια του προηγηθέντος πίνακα, και υπό το καθεστώς του επί των Ναυτικών Υπουργού πλέον, αναφέρονται οι ακόλουθες θητείες Υπουργών:

3 Σεπτεμβρίου 1843 – 16 Φεβρουαρίου 1844	Κ. Κανάρης ²¹⁶
16 Φεβρουαρίου 1844 – 30 Μαρτίου 1844	Κ. Κανάρης
30 Μαρτίου 1844 – 6 Αυγούστου 1844	Α. Μαυροκορδάτος
6 Αυγούστου 1844 – 25 Δεκεμβρίου 1844	Α. Μεταξάς ²¹⁷
25 Δεκεμβρίου 1844 – 5 Απριλίου 1847	Κ. Κανάρης
5 Απριλίου 1847 – 5 Σεπτεμβρίου 1847	Δ. Βούλγαρης
5 Σεπτεμβρίου 1847 – 8 Μαρτίου 1848	Δ. Βούλγαρης
8 Μαρτίου 1848 – 15 Οκτωβρίου 1848	Γ. Κουντουριώτης ²¹⁸
15 Οκτωβρίου 1848 – 12 Δεκεμβρίου 1849	Α. Κριεζής
12 Δεκεμβρίου 1849 – 16 Μαΐου 1854	Κ. Κανάρης
16 Μαΐου 1854 – 22 Φεβρουαρίου 1855	Δ. Καλλέργης ²¹⁹

212 D. Dakin, ό. π.

213 ΕτΚ. φ. 5, (18.3.1844), Άρθρο 27, σ. 17.

214 ό. π., σ. 20.

215 Α. Σβώλος, *Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/1986*, Αθήνα 1998, σ. 165.

216 Ο Κωνσταντίνος Κανάρης γεννήθηκε στα Ψαρά το 1793 και απεβίωσε στην Αθήνα στις 2 Σεπτεμβρίου 1877. Ήταν ναυτικός αγωνιστής της ελληνικής επανάστασης του 1821, ενώ αργότερα έγινε ναύαρχος και πολιτεύτηκε. Υπήρξε πρωθυπουργός της Ελλάδος πέντε φορές κατά τις περιόδους 1844, 1848-1849, 1864, 1864-1865 και 1877. (Ανακτήθηκε από την Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, 16/3/2012).

217 Ο Ανδρέας Π. Μεταξάς γεννήθηκε το 1790 και απεβίωσε στις 8 Σεπτεμβρίου 1860. Υπήρξε αγωνιστής της ελληνικής επανάστασης, διπλωμάτης και πολιτικός. Διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδος το διάστημα από τις 3 Σεπτεμβρίου 1843 ως τις 16 Φεβρουαρίου 1844. (Ανακτήθηκε από https://el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Π._Μεταξάς).

218 Ο Γεώργιος Κουντουριώτης γεννήθηκε στην Ύδρα το 1782, όπου και απεβίωσε το 1858. Διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδος. (Α. Μακρυδημήτρης, *Πρόεδροι της Βουλής Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008*, Αθήνα 2009, σσ. 171-172).

219 Ο Δημήτριος Καλλέργης γεννήθηκε το 1803 και απεβίωσε στις 8 Απριλίου 1867. Υπήρξε αγωνιστής της ελληνικής επανάστασης, υποστράτηγος, πολιτικός και πρωτοστάτης του επαναστατικού κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. (Ανακτήθηκε από την Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, 13/6/2016).

22 Φεβρουαρίου 1855 – 1 Ιουνίου 1855	Α. Ζυγομαλάς ²²⁰
1 Ιουνίου 1855 – 22 Σεπτεμβρίου 1855	Α. Μιαούλης
22 Σεπτεμβρίου 1855 – 13 Νοεμβρίου 1857	Α. Μιαούλης
13 Νοεμβρίου 1857 – 22 Ιανουαρίου 1862	Α. Μιαούλης
22 Ιανουαρίου 1862 – 23 Φεβρουαρίου 1862	Δ. Μ. Μπότσαρης ²²¹
23 Φεβρουαρίου 1862 – 26 Μαΐου 1862	Α. Μιαούλης
26 Μαΐου 1862 – 11 Οκτωβρίου 1862	Ν. Μέξης ^{222 223}

Ιδιαίτερη σημασία μεταξύ των προαναφερθέντων επί των Ναυτικών Γραμματέων και Υπουργών λαμβάνουν ορισμένοι οι οποίοι, ταυτόχρονα με το αξίωμα αυτό κατείχαν και τη θέση του Προέδρου της Κυβερνήσεως. Στους παραπάνω συγκαταλέγονται ο Α. Μαυροκορδάτος την περίοδο 12 Οκτωβρίου 1833 ως 31 Μαΐου 1834 και 30 Μαρτίου 1844 ως 6 Αυγούστου του ίδιου έτους, ο Α. Κριεζής την περίοδο 10 Αυγούστου 1841 ως 3 Σεπτεμβρίου 1843 και εκ νέου από τις 12 Δεκεμβρίου 1849 ως τις 16 Μαΐου 1854, ο Κ. Κανάρης από τις 16 Φεβρουαρίου 1844 ως τις 30 Μαρτίου 1844, εκ νέου από τις 15 Οκτωβρίου 1848 ως 12 Δεκεμβρίου 1849 και ξανά το δίμηνο 16 Μαΐου-17 Ιουλίου 1854, παραμένοντας ωστόσο στη θέση του Υπουργού των Ναυτικών ως τις 22 Φεβρουαρίου του 1855, ο Γ. Κουντουριώτης από τις 8 Μαρτίου 1848 ως τις 15 Οκτωβρίου του ίδιου έτους και τέλος ο Α. Μιαούλης από τις 13 Νοεμβρίου 1857 ως τις 21 Ιανουαρίου 1862.²²⁴

Επιπλέον, παρατηρούνται περιπτώσεις Υπουργών οι οποίοι διετέλεσαν περισσότερες από μια θητείες στη θέση είτε του επί των Ναυτικών Γραμματέα είτε του Υπουργού επί των Ναυτικών. Συγκεκριμένα, ο Α. Κριεζής διετέλεσε πέντε φορές επί των Ναυτικών Γραμματέας και μία φορά Υπουργός επί των Ναυτικών, οι Κ. Κανάρης και Α. Μιαούλης από τέσσερις φορές έκαστος ως Υπουργός επί των Ναυτικών, ο Δημήτριος Βούλγαρης μια φορά επί των Ναυτικών Γραμματέας και δυο φορές Υπουργός επί των Ναυτικών, ο Α. Μαυροκορδάτος μια φορά ως επί των Ναυτικών Γραμματέας και μια ακόμα ως Υπουργός επί των Ναυτικών, ενώ οι W. Leisure και C. von Schmaltz υπηρέτησαν ως επί των Ναυτικών Γραμματείς από δυο φορές. Από μια θητεία είχαν οι Ι. Κωλέττης, Ι Ρίζος ως επί των Ναυτικών Γραμματείς και οι Α. Μεταξάς, Κ. Κανάρης, Γ. Κουντουριώτης, Δ. Καλλέργης, Α. Ζυγομαλάς, Δ. Μ. Μπότσαρης και Ν. Μέξης ως Υπουργοί επί των Ναυτικών.

220 Ο Ανδρέας Ζυγομαλάς γεννήθηκε το 1803 και απεβίωσε το 1876. Υπήρξε αγωνιστής της ελληνικής Επανάστασης του 1821, πολιτικός, δημοσιογράφος και εκδότης. (Κ. Σκόκος, *Εθνικόν Ημερολόγιον, Χρονογραφικόν, Φιλολογικόν και Γελοιογραφικόν*, Αθήνα 1901, σσ. 359-360).

221 Ο Δημήτριος Μ. Μπότσαρης γεννήθηκε το 1814 και απεβίωσε το 1871. Υπήρξε στρατηγός και πολιτικός. Διετέλεσε Υπουργός των Στρατιωτικών σε δυο διαφορετικές χρονικές περιόδους. (Ανακτήθηκε από [https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Μπότσαρης_\(του_Μάρκου\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Μπότσαρης_(του_Μάρκου))).

222 Ο Νικόλαος Μέξης υπήρξε αγωνιστής της ελληνικής Επανάστασης του 1821 και πολιτικός. (Η. Γαλέττας – Μ. Μπουζουμπάρδη, *Σπέτσες. Ιστορία, λαογραφία, τ. Α΄*. Αθήνα 2004, σ. 313).

223 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

224 D. Dakin, ό. π., σσ. 414-419.

Ένα ακόμα σημείο που χρήζει αναφοράς είναι η αρνητική κριτική που ασκήθηκε σε δύο από τους Υπουργούς των Ναυτικών με περισσότερες από μια θητείες στην κυβερνητική αυτή θέση μεταξύ των ετών 1833-1835, οι οποίοι συνέπιπτε επίσης να είναι τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της Αντιβασιλείας. Πρόκειται για τους Βαυαρούς Georg von Lesuire και Christian-Johann Schmaltz, οι οποίοι έγιναν αποδέκτες των μομφών περί τάσης από πλευράς της Αντιβασιλείας δημιουργίας μιας Βαυαροκρατίας ή «Ξενοκρατίας», καθώς έγραφε χαρακτηριστικά ο αντιπολιτευόμενος Τύπος της εποχής²²⁵.

Η ίδρυση του *επί των Ναυτικών Διευθυντηρίου*²²⁶ εξαγγέλθηκε με Βασιλικό Διάταγμα την 5^η Αυγούστου 1833²²⁷, μετά τη σύσταση της επί των Ναυτικών Γραμματείας, στην οποία και υπαγόταν. Παρά το γεγονός ότι προβλεπόταν να εδρεύει στο πρώτο λιμάνι της χώρας, ωστόσο προσωρινή έδρα ορίστηκε το νησί του Πόρου. Με τη μεταπολίτευση του 1843 και κατ' αντιστοιχία με την επί των Ναυτικών Γραμματεία μετονομάζεται σε *Ναυτικόν Διευθυντήριο*²²⁸. Η μέριμνα και οι αρμοδιότητες του Ναυτικού Διευθυντηρίου εκτείνονταν στη Ναυτική Οικονομία, τον Ναύσταθμο καθώς και στο σύνολο των αξιωματικών και των πληρωμάτων των πολεμικών πλοίων του βασιλικού ναυτικού²²⁹.

Το προσωπικό που απάρτιζε την υπηρεσία του Ναυτικού Διευθυντηρίου σαφώς και ήταν πιο πολυσχιδές ως προς τη δομή του από το αντίστοιχο της επί των Ναυτικών Γραμματείας. Συγκεκριμένα αποτελείτο από έναν Διευθυντή²³⁰, τρεις εφόρους εκ των οποίων ένας Έφορος του Λιμένος, ένας Έφορος του Προσωπικού και των Επιθεωρήσεων και ένας Έφορος του Νεωρίου²³¹, καθώς και έναν Ελεγκτή²³². Από αυτούς, οι πρώτοι τέσσερις εκλέγονταν από τους αξιωματικούς του βασιλικού ναυτικού ενώ ο Ελεγκτής από τους αντίστοιχους αξιωματικών των οικονομικών²³³. Η επάνδρωση του προσωπικού του Ναυτικού Διευθυντηρίου περιλάμβανε ακόμα έναν οπλονόμο²³⁴, έναν τροφοδότη, έναν ταμία, έναν Γραμματέα της Διευθύνσεως. Με τις γραφειοκρατικές ανάγκες της Υπηρεσίας επιφορτίζονταν δυο λογιστές, τέσσερις υπογραμματείς και τρεις αντιγραφείς ενώ το προσωπικό συμπλήρωναν οι θέσεις των αναγκαίων επιστατών των αποθηκών²³⁵.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητη η πλήρης ανάλυση των αρμοδιοτήτων, κατά αντιστοιχία με την επί των Ναυτικών Γραμματεία, καθενός από τους αξιωματούχους που

---

225 Κων. Σωτ. Κωτσοβίλης, ό. π.

226 G. Lud. Maurer, ό. π., σ. 578

227 ΕτΚ, φ. 24 (5/17.8.1833), «Περί διοργανισμού του επί των Ναυτικών Διευθυντηρίου», σ. 181.

228 Η νέα ονομασία *Ναυτικόν Διευθυντήριο*, η οποία αντικαθιστά την ονομασία *επί των Ναυτικών Διευθυντήριο*, πρώτη φορά σε Βασιλικό Διάταγμα συναντάται στην ΕτΚ, φ. 20, (28.6.1843), «Περί οργανισμού του Ναυτικού Διευθυντηρίου».

229 Π. Γέροντας, ό. π.

230 G. Lud. Maurer, ό. π.

231 Π. Γέροντας, ό. π.

232 G. Lud. Maurer, ό. π.

233 ΕτΚ, φ. 24, (5/17.8.1833), ό. π.

234 G. Lud. Maurer, ό. π.

235 Π. Γέροντας, ό. π.

συγκροτούσαν το προσωπικό του Ναυτικού Διευθυντηρίου, λαμβάνοντας υπόψη την εντός του οργανισμού ιεραρχία.

Ο Διευθυντής ήταν, πρωτίστως, ο πρόεδρος του Συμβουλίου του Διευθυντηρίου²³⁶, ενός εσωτερικού οργανισμού του Ναυτικού Διευθυντηρίου τον οποίο συγκροτούσαν οι τρεις έφοροι και ο ελεγκτής, με τον Γραμματέα του Διευθυντηρίου να επιτελεί χρέη γραμματέα της συνεδρίασης²³⁷. Ο ρόλος του Συμβουλίου ήταν να γνωμοδοτεί στον Διευθυντή για τα σημαντικά ζητήματα που ενέκυπταν²³⁸ μέσω ψήφου, η οποία ωστόσο παρέμενε απλώς συμβουλευτική. Η διαδικασία μεταβαλλόταν σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η σύγκληση του Συμβουλίου γινόταν προκειμένου να συζητηθούν ζητήματα σχετικά με το πυροβολικό, το αμιγώς πολεμικό δηλαδή κομμάτι του Πολεμικού Ναυτικού, ή ζητήματα σχετικά με την τροφοδοσία των πλοίων. Στις περιστάσεις αυτές παρίσταντο και οι επιφορτισμένοι αξιωματούχοι των συναφών τμημάτων, οι απόψεις των οποίων καταχωρούνταν στα Πρακτικά. Για το λόγο ακριβώς πως τα παραπάνω αποτελούσαν τα γνωστικά αντικείμενα των αξιωματούχων, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι απόψεις του Συμβουλίου διαφοροποιούνταν από τις δικές του, υπήρχε η υποχρέωση να καταγραφούν στα πρακτικά οι αιτίες των διαφωνιών²³⁹. Ως μονάδα ο Διευθυντής είχε υπό την επίβλεψή του τις ναυπηγήσεις, τις συντηρήσεις, τις επισκευές πλοίων που συντελούνταν²⁴⁰, ακόμα και περιπτώσεις κατά τις οποίες «τό ναυτικόν διευθυντήριον πρός τήν Γραμματείαν ανέφερεν δεκαπέντε λέμβοι τῶν βασιλ. Πλοίων, εἷς τα νεώρια του πόρου κατατεθημένοι, κατήντησαν παντελῶς δι' ὑπηρεσίαν ἄχρηστοι καί διά τοῦτο ζητά τήν ἄδειαν να τάς πωλήσῃ ἐπί δημοπρασίας²⁴¹». Αρμοδιότητα του Διευθυντή επιπλέον ήταν η τουλάχιστον εβδομαδιαία επιθεώρηση των εργασιών που λάμβαναν χώρα στον Ναύσταθμο, ώστε να έχει μια άμεση επίγνωση της προόδου τους. Ακόμα, επιστατούσε στον εφοπλισμό και αφοπλισμό των πλοίων, εφόσον εκείνη την εποχή όλα τα πολεμικά πλοία αφοπλίζονταν και παρέμεναν στον λιμένα για συντήρηση και εφοπλίζονταν μόνο τις φορές που η επί των Ναυτικών Γραμματεία διέταζε τον απόπλου τους. Οι δεσμοί μεταξύ του Διευθυντή και της επί των Ναυτικών Γραμματείας²⁴², ως υπαγόμενου του πρώτου σε αυτήν, ήταν άμεσοι. Αφενός, κάθε πληρωμή προμήθειας υλικών, όπως η υπογεγραμμένη από τον Ίω. Δραγούμη 25^η Αυγούστου που αναφέρει ότι «τό ναυτικόν Διευθυντήριον παρισάνη τήν ἀνάγκην προμηθείας 2.500 σανίδων τῆς Βενετίας, διά τήν ὑπηρεσίαν τοῦ Ναυστάθμου» και ανέρχεται στις «4,250: 8½ δραχμές²⁴³», καθώς και η προμήθεια-πληρωμή τροφίμων ή εν γένει ειδών που προορίζονταν για τον εξοπλισμό των πλοίων

236 G. Lud. Maurer, ό. π. σ. 579.

237 Π. Γέροντας, ό. π. σ. 23.

238 G. Lud. Maurer, ό. π.

239 Π. Γέροντας, ό. π. σσ. 22-23

240 G. Lud. Maurer, ό. π., σ. 578-579

241 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #022, Υποφάκελος #005, «Περί εκποίησης λέμβων τινών», Αθήνα 26 Ιουλίου 1843.

242 Π. Γέροντας, ό. π., σ. 22.

243 Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #023, Υποφάκελος #002, «Περί αγοράς 2.500 σανίδων», Αθήνα 23 Αυγούστου 1836.

απαιτούσαν την υπογραφή του, ωστόσο ο ίδιος υποχρεούταν να υποβάλλει στην επί των Ναυτικών Γραμματεία δείγμα με την τιμή των εκάστοτε προμηθειών²⁴⁴. Λόγω των συνεκτικών του δεσμών με τον επί των Ναυτικών Γραμματέα αποτελούσε και τον εκφραστή ενδεχόμενων προβληματισμών από πλευράς πληρώματος, όπως φανερώνει η έκθεση της 22^{ας} Μαρτίου 1839 στην οποία αναφέρεται πως «Όλα σχεδόν τά οικονομικά Συμβούλια τῶν πλοίων τού ζόλου, ἀνεφέρθησαν, παραπονούμενα διά τήν ὑψηλήν τιμήν εἰς τήν ὁποίαν πωλῶνται ἀπό ενός καιροῦ ὁ ἄρτος, καί εἰς τήν ὁποίαν δέν φθάνη ἡ τιμή η κανονισθεῖσα διά της διατάξεως τῆς 3ης νοεμβρίου 1833. Τό διευθυντήριον, ἀναγνωρίζον τό δίκαιον τῶν παραπόνων, ἀνεφέρθη ζητούν ἄυξισιν πέντε λεπτῶν εἰς ἐκάστην ὀκά ἢ ὁποία ἄυξισις, πρέπη ν' ἀρχίσῃ ἀπό 1^{ης} Ιανουαρίου μέχρι τέλους Μαΐου τ. ε., ὅτε καί ἡ τιμή τοῦ σίτου θέλει ἐλαττωθῆ²⁴⁵». Αφετέρου, ο Διευθυντής ἀνά τρίμηνο υπέβαλλε για ἔγκριση στην ἐπί των Ναυτικών Γραμματεία τους λογαριασμούς της δοσοληψίας και ἀντίστοιχα, πριν ἐκπνεύσει ἡ τρίμηνία υπέβαλλε τον προϋπολογισμό της επομένης²⁴⁶. Επιπλέον ἦταν ἕνας ἀπό τους τρεις ἀξιωματούχους που διέθεταν κλειδί για το ταμεῖο του Ναυτικού Διευθυντηρίου. Τέλος, μέσω της ἐπί των Ναυτικών Γραμματείας, ο Διευθυντής υπέβαλλε ετησίως στον βασιλιά ἐκθεση διαγωγῆς ὅλων των ἀξιωματικῶν και υπαλλήλων του Διευθυντηρίου²⁴⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ἔγγραφο της 20^{ης} Αυγούστου 1837, ὅπου ο Ν. Δραγούμης ως Διευθυντής του Ναυτικού Διευθυντηρίου καταθέτει πως «ἔλαβα τήν τόλμην να προτείνω να βαθμολογηθῶσι οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Ναυτικοῦ Διευθυντηρίου²⁴⁸» και του Ναυστάθμου²⁴⁹.

Οι ἄμεσα υφιστάμενοι του Διευθυντή ἦταν οἱ τρεις Ἐφοροί: ο Ἐφορος του Λιμένος, ο Ἐφορος του Προσωπικοῦ και των Επιθεωρήσεων και ο Ἐφορος του Νεωρίου.

Ο Ἐφορος του Λιμένος ἦταν επικεφαλῆς της λιμενικῆς αστυνομίας²⁵⁰, τήν ἰδρυση της ὁποίας γνωστοποιεῖ το Βασιλικό Διάταγμα της 8^{ης} Ιανουαρίου 1834²⁵¹, ἀλλά και της αστυνομίας του ναυστάθμου²⁵² και ἐπιτελοῦσε τα καθήκοντά του με τήν συνδρομή ενός υπασπιστή. Στη δικαιοδοσία του υπάγονταν ο Λόχος των Τεχνιτῶν²⁵³, στη σύσταση του ὁποίου θα γίνει ἐκτενέστερη ἀναφορά σε ἐπόμενο κεφάλαιο δεδομένου ὅτι ἀποτελοῦσε τμήμα δομῆς του Ναυστάθμου του Πόρου²⁵⁴, ο ἀξιωματικός του οπλοστασίου, ο ἀρχιτεχνίτης για τήν παρασκευή

---

244 Π. Γέροντας, ὁ. π. σ. 24.

245 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Γραμματεία Ναυτικῶν, Φάκελος #034, Υποφάκελος #002, «Περί τῆς τροφοδοσίας τῶν πληρωμάτων τῶν βασιλ. πλοίων», Αθήνα 22 Μαρτίου 1839.

246 Π. Γέροντας, ὁ. π., σ. 23

247 ὁ.π. σ. 22.

248 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Γραμματεία Ναυτικῶν, Φάκελος #025, Υποφάκελος #001, «Περί τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ν. Διευθυντηρίου», Αθήνα 20 Αυγούστου 1837.

249 Π. Γέροντας, ὁ. π.

250 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ὁ. π., σ. 342.

251 ΕτΚ, φ. 4, (23.1/8.2.1834), «Περί του Οργανισμοῦ τῶν Λιμενίων Ἀρχῶν», σ. 33.

252 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ὁ. π.

253 Π. Γέροντας, ὁ. π., σ. 23

254 Ν. Τσαπράζης, *Ο πολεμικός Ναύσταθμος της Σαλαμίνας*, Αθήνα 1991, σ. 37.

σχοινιών²⁵⁵, ο υπογραμματέας²⁵⁶, ο επιστάτης τροφών που διηύθυνε τα αρτοποιεία, ο επιστάτης των αποθηκών στην οποία φυλάσσονταν²⁵⁷ είδη επάνδρωσης του πλοίου όπως άρμενα, σχοινιά, πανιά, σήματα, σημαίες, πυξίδες, φανοί, τρόφιμα και σκευή μαγειρικής βαρέλια με νερό, κρασί και εν γένει άλλα οينوπνευματώδη ποτά μεταξύ άλλων²⁵⁸. Επιπλέον, υπήρχε μελλοντική προοπτική σχεδιασμού που απέβλεπε στον διορισμό «*παρά τῷ ἐφόρῳ τοῦ λιμένος ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ διὰ τοὺς κλάδους τῆς τῶν πηδαλιούχων, τῶν ἀρμένων καὶ τῶν πληρωμάτων διευθυνσέως*²⁵⁹». Ο Έφορος του Λιμένος είχε στην κατοχή του τα κλειδιά του ναυστάθμου και ως εκ τούτου ήταν εκείνος ή ο υπασπιστής του αυτός που άνοιγε τις θύρες το πρωί για να εισέλθουν σε αυτόν οι εργάτες, οι τεχνίτες και οι αξιωματικοί. Αντίθετα, ήταν δική του και μόνο ευθύνη να κλείσει τη θύρα και να ενημερώσει τον διευθυντή για τα ημερήσια τεκταινόμενα, όταν το βράδυ με το τέλος των εργασιών, το προσωπικό αποχωρούσε και η περίπολος των στρατιωτών ήλεγχε ότι ο Ναύσταθμος ήταν, όπως έπρεπε, άδειος²⁶⁰. Ο Έφορος του Λιμένος ήταν υπεύθυνος για τον εξοπλισμό²⁶¹ και αφοπλισμό των πολεμικών πλοίων που στάθμευαν στον λιμένα²⁶². Η διαδικασία καθοριζόταν κατόπιν εκθέσεως²⁶³ στην οποία αναφέρονταν «*Ἄ Τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου, β' Ἡ χωρητικότης αὐτοῦ κατὰ τόννους, ἢ κατὰ τὸ βάρος τοῦ ἔρματος, τὸ ὅποῖον τῷ ἀναγκαῖοι, γ' Ὁ ἀριθμὸς τῶν βαρελίων διὰ ὕδωρ, οἶνον, ἔλαιον, ῥακὴν, καθὼς καὶ τῶν μαγειρικῶν καὶ ὑδροφόρων ἀγγείων, δ' Ἡ ποσότης καὶ ποιότης τῶν σχοινίων, τὰ ὅποια ἀναγκαιοῦν ὄχι μόνον διὰ τὸν πρῶτον ἐφοπλισμὸν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀπόθεσιν (reserve). Πρέπει δὲ νὰ σημειοῦται τὸ μῆκος, χόνδρος καὶ βάρος αὐτῶν, ε' Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον τῶν διὰ τὰς κεραίας καὶ δι' ἀπόθεσιν ἀναγκαίων ἀρμένων, τοῦ δι' ἐπισκευὰς τῶν ἀρμένων ἀναγκαίου πανίου, καὶ τῶν σχοινοκλινῶν διὰ τοὺς ναύτας ς' Τὰ σχοινία καὶ τὰ ἄρμενα διὰ τὰς λέμβους τοῦ πλοίου ζ' Τὰ εἰς τὸν ἀρχιπηδαλιούχον ἀναγκαῖα, ὡς πηξίδα, φανάρια, σημαίας, ἐπιπλα καὶ διασκευὴν τῶν θαλάμων τοῦ πλοιάρχου καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, η' Ὅσα ἀφορῶσι τὴν κατὰ λεπτομέρειαν ὑπηρεσίαν τοῦ ναυκλήρου, τοῦ ἐπὶ τῶν ἀρμένων καὶ τοῦ ἀρχιπηδαλιούχου*²⁶⁴». Η παραπάνω έκθεση απαιτούσε την έγκριση του Διευθυντή και την υπογραφή του Ελεγκτή αφού πρώτα την είχε καταχωρίσει στο αντίστοιχο βιβλίο εξόδων. Στις αρμοδιότητες του Εφόρου λιμένος, τέλος, συγκαταλέγονταν η ακριβής επιβίβαση των ειδών που προορίζονταν για χρήση εντός του πλοίου καθώς και η αποβίβασή τους από αυτό²⁶⁵.

---

255 Π. Γέροντας, ό. π.

256 ΕτΚ, φ. 24, (5/17.8.1833), ό. π. Άρθρο 21, σσ. 183-184.

257 Π. Γέροντας, ό. π.

258 G. Lud. Maurer, σ. 579.

259 ΕτΚ, ό. π.

260 Π. Γέροντας, ό. π.

261 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

262 Γκ. Α. Μάουρερ, ό. π.

263 Π. Γέροντας, ό. π.

264 ΕτΚ, φ. 24, (5/17.8.1833), ό.π., Άρθρο 29, σ. 185.

265 Π. Γέροντας, ό. π.

Ο Έφορος του Προσωπικού και των Επιθεωρήσεων ήταν υπεύθυνος για το σύνολο του προσωπικού²⁶⁶ και τη μισθοδοσία του, η πραγματοποίηση της οποίας απαιτούσε την υπογραφή του Διευθυντή²⁶⁷. Μεριμνούσε για την τήρηση των κανονισμών²⁶⁸ σχετικά με τα πληρώματα των πλοίων που εισέρχονταν ή εξέρχονταν του λιμένος²⁶⁹. Η διαδικασία αυτή, κατά την οποία ο έφορος του προσωπικού αποκτούσε την επωνυμία του Διευθυντή, προέβλεπε επιθεώρηση του πληρώματος εικοσιτέσσερις ώρες πριν από τον απόπλου, όταν και του γνωστοποιούταν ο αριθμός ολόκληρου του πληρώματος. Με βάση την κατάσταση αυτή οριζόταν η μισθοτροφοδοσία του πληρώματος. Αν υπήρχε η οποιαδήποτε διαφοροποίηση σε σχέση με την αρχική κατάσταση, όφειλε να αναγράφεται στο ημερολόγιο του πλοίου. Η ίδια διαδικασία διεξαγόταν και κατά την επιστροφή του πλοίου. Ανά τρεις μήνες διενεργούσε έκτακτες επιχειρήσεις²⁷⁰. Οι αρμοδιότητές του εκτεινόταν ακόμα στην επίβλεψη των εργατών που δούλευαν στο λιμάνι και στον ναύσταθμο, όπως επίσης στους άντρες που συγκροτούσαν το πολεμικό ναυτικό, τους ανάπηρους και τους ναύτες²⁷¹.

Ο Έφορος του Νεωρίου είχε υπό την επίβλεψή του τις ναυπηγήσεις και τις κατασκευές των πολεμικών πλοίων καθώς επίσης και τις κτηριακές εγκαταστάσεις²⁷² του ναυστάθμου και του λιμένα, τόσο των συγχρόνων όσο και των παλαιότερων, που είχαν ανάγκη συντήρησης. Στα καθήκοντά του συμπεριλαμβανόταν η επιθεώρηση της καλής κατάστασης των πλοίων που εισέρχονταν και εξέρχονταν του λιμένος²⁷³, εξ ου και ο λόγος για τις μηχανές, τα σιδηρουργεία της σπλοθήκης²⁷⁴, τα εργοστάσια κατασκευής πυξίδων, τις αποθήκες ειδών ναυπηγήσεως όπως ήταν οι σανίδες, καρφιά, κατάρτια, σιδηρικά, λέμβοι πλοίων, υλικά για την κατασκευή βαρελιών²⁷⁵ και φυσικά ο λόγος των Τεχνιτών υπάγονταν σε εκείνον²⁷⁶.

Ο Ελεγκτής ήταν ο επικεφαλής του Λογιστηρίου²⁷⁷ και υπεύθυνος, από κοινού με τον Διευθυντή, για την τήρηση του προϋπολογισμού του Πολεμικού Ναυτικού. Κάθε συναλλαγή, είτε αφορούσε πληρωμή είτε παράδοση υλικού²⁷⁸, «*διαφόρως ἂν τὰ ἀποδεικτικὰ ἢ καταστατικὰ ταῦτα ἀνάγωνται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐφόρου τοῦ λιμένος (τούτέστιν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν υπηρεσίαν καὶ τὸν ἐφοπλισμὸν) ἢ εἰς τὴν τοῦ ἐφόρου τῶν νεωρίων ἢ τέλος εἰς τὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ προσωπικοῦ, καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐπιθεωρήσεων*²⁷⁹», απαιτούσε την ενυπόγραφη συγκατάθεσή του²⁸⁰. Χαρακτηριστική είναι η

---

266 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

267 Π. Γέροντας, ό. π.

268 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

269 G. Lud. Maurer, ό. π.

270 Π. Γέροντας, ό. π.

271 G. Lud. Maurer, ό. π.

272 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

273 G. Lud. Maurer, ό. π.

274 Π. Γέροντας, ό. π.

275 G. Lud. Maurer, ό. π.

276 Π. Γέροντας, ό. π.

277 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

278 Π. Γέροντας, ό. π.

279 ΕτΚ, ό. π., Άρθρο 60, σ. 188.

280 Π. Γέροντας, ό. π.

έκθεση της 2^{ας} Ιουνίου 1839 στην η οποία αναφέρει «*Ἐκ τῆς ἐπισυναποτμένης ἀναφοράς τοῦ ἐν Πόρῳ ναυτικοῦ διευθυντηρίου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐπισυναποτμένων καταστάσεων, θέλω εὐαρεστηθῆναι παρατηρήσῃ ἢ ὑμετέρα Μεγαλειότης, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργηθῆσης καταμετρήσεως τοῦ εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ ναυσάθμου ὑλικοῦ, κατὰ τὴν πλεύσιν του παρελθόντος ἔτους*²⁸¹» και υπογράφεται «*παρὰ τοῦ λογιστοῦ*²⁸²». Ὅπως ο Διευθυντής, ἔτσι και ἐκεῖνος κατεῖχε κλειδί για το ταμεῖο του Ναυτικοῦ Διευθυντηρίου²⁸³.

Ο Οπλονόμος ἦταν ο διευθυντής του οπλοστασίου²⁸⁴ και διέθετε εξειδικευμένη ἀποψη πάνω σε τεχνικά ζητήματα²⁸⁵. Προβλεπόταν να τον πλαισιώνουν στα καθήκοντά του «*εἷς ἢ περισσότεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ*» ἀνάλογα με τις ἀνάγκες της υπηρεσίας²⁸⁶, οι οποίες ἀποδείχθηκε πως ἀπαιτούσαν τη δευτέρα ἐκδοχή. Στις ἀρμοδιότητές του βρίσκονταν η ἐπίβλεψη των πυροβόλων ὀπλων των οπλοστασίων και των πολεμικῶν πλοίων, κατὰ τον ἀφοπλισμὸ των οποίων συνέτασσε πρωτόκολλο, κατὰ τον ἀφοπλισμὸ των τελευταίων, για την κατάσταση τους. Ἦταν ἐπίσης υπεύθυνος για τα πολεμοφόδια και την διατήρηση του οπλισμοῦ σε καλή κατάσταση²⁸⁷. Για να ἐπιτευχθεῖ αὐτὸ προβλεπόταν οι κἀννες των πυροβόλων «*αἱ σιδηραῖ θέλουν ἀλειφθῆ με ἐλαιότριπτον χρῶμα*²⁸⁸». Ο ἴδιος υπαγόταν ἀμεσα στον Διευθυντή.

Ο Τροφοδότης ἦταν προϊστάμενος της ἀποθήκης των τροφῶν και των ἀρτοποιείων, η ἀποθήκευση των οποίων βρισκόταν σε συνάρτηση με τις ἀνάγκες του Διευθυντηρίου και των πλοίων. Κατὰ τον ἐφοπλισμὸ ενός πλοίου παρείχε προμήθειες, συνηθέστερα ἀλευρα, ξηρά, λάδι, ὄσπρια, παξιμάδια, παστό κρέας και παστά ψάρια μεταξύ ἄλλων, η ποσότητα των οποίων προβλεπόταν να διαρκούν τρεις μήνες²⁸⁹.

Ἐνα ὑπόδειγμα τροφοδοσίας παραδίδεται ἐνδεικτικὰ στην ἐκθεση της 8^{ης} Φεβρουαρίου 1833 «*Τροφοδοσία τοῦ πληρώματος τοῦ Ἀτμοκίνητου ὁ Ἐρμῆς συνισταμένου ἐξ ἀτόμων Ἀρ. 25 δι' ἡμ. 60*²⁹⁰» στην οποία παρατίθενται τα εἶδη προμήθειας του πλοίου με μονάδα μέτρησης την οκά, τιμὴ κάθε οκάς σε λεπτά και συνολικὴ τιμὴ των προμηθειῶν στη νομισματικὴ μονάδα Φοινίκων:

<i>Παξιμάδι/ὀκάδες 802:1/2</i>	<i>τιμὴ ἐκάστης ὀκάς/Λεπ. 40</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 321</i>
<i>Ὄϊνος/ὀκάδες 750</i>	<i>τιμὴ ἐκάστης ὀκάς/Λεπ. 80</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 150</i>
<i>Ὀρύζιον/ὀκάδες 71:1/4</i>	<i>τιμὴ ἐκάστης ὀκάς/Λεπ. 60</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 42:75</i>
<i>Ὅσπρια/ὀκάδες 71:1/4</i>	<i>τιμὴ ἐκάστης ὀκάς/Λεπ. 30</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 21:37</i>

281 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #022, Υποφάκελος #005, «Περὶ τῆς καταμετρήσεως ὑλικοῦ», Αθήνα 2 Ιουνίου 1839.

282 ὁ. π.

283 Π. Γέροντας, ὁ. π. σ. 24.

284 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ὁ. π.

285 G. Lud. Maurer, ὁ. π.

286 ΕτΚ, ὁ. π., Ἄρθρο 67, σ. 189.

287 Π. Γέροντας, ὁ. π.

288 ΕτΚ, ὁ. π., Ἄρθρο 72.

289 Π. Γέροντας, ὁ. π.

290 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Γραμματεῖα Ναυτικῶν, Φάκελος #007, Υποφάκελος #004, «Τροφοδοσία τοῦ πληρώματος τοῦ Ἀτμοκίνητου ὁ Ἐρμῆς συνισταμένου ἐξ ἀτόμων Ἀρ. 25 δι' ἡμ. 60».

<i>Βακαλάος/ όκάδες 71:1/4</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 70</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 49:87</i>
<i>Σάρδας/ όκάδες 26:1/4</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 110</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 28:87</i>
<i>Κρέας νωπόν/ όκάδες 75</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 70</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 52:50</i>
<i>Κρέας παστόν/ όκάδες 85</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 60</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 51</i>
<i>Τυρός/ όκάδες 80</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 70</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 56</i>
<i>Έλαιον/ όκάδες 30:1/2</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 110</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 33:55</i>
<i>Κρόμμουα/ όκάδες 36:1/4</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 80</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 3:62</i>
<i>Έλαϊαι/ όκάδες 55</i>	<i>τιμή έκάστης όκάς/Λεπ. 30</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 16:50</i>
<i>Όξος/ όκάδες 5</i>	<i>τιμή έκάστης έκάς/Λεπ. 20</i>	<i>Φοίνικες/Λεπ. 1</i>

828:03²⁹¹»

Αντίστοιχα, κατά τον αφοπλισμό, διενεργούσε έλεγχο των προμηθειών που είχαν καταναλωθεί σε αναλογία με τη δύναμη του πληρώματος του πλοίου και των ημερών που διαρκούσε το κάθε ταξίδι.

Ο Ταμίας ήταν ο τρίτος και τελευταίος αξιωματούχος που είχε στη διάθεσή του κλειδί του ταμείου του Ναυτικού Διευθυντηρίου. Ο Ταμίας κρατούσε ενημερωμένο βιβλίο όπου αναγράφονταν τα έσοδα και τα έξοδα κατά πράξεις. Η συμπλήρωσή του γινόταν ενώπιον της επιτροπής και εν συνεχεία κλειδωνόταν για ασφάλεια στο ταμείο. Τηρούσε, παράλληλα, ένα δεύτερο βιβλίο στο οποίο αναγράφονταν οι πράξεις με βάση τις οποίες προσέθετε ή αφαιρούσε κάθε νεότερη πράξη, ώστε το άθροισμα ή το υπόλοιπο να δικαιολογεί το ποσό που είχε συγκεντρωθεί στο ταμείο²⁹². Τη σημασία της εύρυθμης λειτουργίας του ταμείου αποδεικνύει η υπογεγραμμένη από τον Α. Κριεζή επιστολή της 14^{ης} Ιουλίου 1836 στην οποία, αφού πρώτα εξηγεί ότι «*Ο ταμίας του Ν. Διευθυντηρίου Κ. Παππάσιμος αίφνιδίως και έπικινδύνως δέν ήδυνήθη νά παραδῶση έν τάξη τήν ύπηρεσίαν του*²⁹³» καταλήγει στην ανάγκη αντικατάστασής του διότι «*Τò Διευθυντήριον παρατηρούν ότι διαρκούσης τής άσθενείας εκείνου...νά ένεργούνται τὰ χρέη του παρ' άλλου τινός, διά νά μην έμποδιζήται ή ύπηρεσία*²⁹⁴».

Ο Γραμματέας ήταν υπεύθυνος για την εύρυθμη λειτουργία του γραφείου. Παράλληλα, ως μέλος του Συμβουλίου του Διευθυντηρίου, όπως προαναφέρθηκε, ήταν υπεύθυνος για την εφαρμογή του πρωτοκόλλου και την διεξαγωγή της συνεδριάσεως.

Οι θέσεις του προσωπικού του Ναυτικού Διευθυντηρίου ολοκληρώνονταν με τον επιστάτη κάθε αποθήκης, ο οποίος οριζόταν ανάμεσα στους πλέον τιμιότερους, πιστούς και έμπειρους στη διαχείριση των υλικών που συγκεντρώνονταν στην αποθήκη καθώς και στην κατάταξη αυτών σε βιβλία και καταλόγους. Αρμοδιότητά του ήταν η τήρηση των βιβλίων και των καταλόγων στους

291 ό. π.

292 Π. Γέροντας, ό. π.

293 Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #025, Υποφάκελος #002, «Περί του ταμίου του Ν. Διευθυντηρίου», Ναύπλιο 14 Ιουλίου 1836.

294 ό. π.

οποίους αναγράφονταν τα υλικά της αποθήκης²⁹⁵. Ο κάθε επιστάτης ήταν άμεσα υφιστάμενος «εις τον διευθύνοντα την αποθήκην ανώτερον υπηρέτην²⁹⁶».

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 22^{ης} Νοεμβρίου/ 4^{ης} Δεκεμβρίου 1833, προέκυψαν οι πρώτοι διορισμοί σύμφωνα με τους οποίους επανδρώθηκαν οι θέσεις της πλήρους ιεραρχίας του Ναυτικού Διευθυντηρίου²⁹⁷. Πρώτος αρχηγός του Ναυτικού Διευθυντηρίου ορίστηκε ο ήρωας της Ελληνικής Επανάστασης, ο Υδραίος Ανδρέας Μιαούλης²⁹⁸, ο οποίος προβιβάστηκε στον βαθμό του Αντιναυάρχου²⁹⁹. Έφορος του Νεωρίου³⁰⁰ και ως εκ τούτου υπαρχηγός του Διευθυντού Ανδρέα Μιαούλη ορίστηκε ο πρόκριτος των Σπετσών και επίσης επιφανής ναυτικός, Νικόλαος Μπότσης³⁰¹. Η θέση του Εφόρου του Λιμένος στελεχώθηκε από τον πλοίαρχο β' τάξεως Κ. Βρύμη, εκείνη του Εφόρου του Προσωπικού και των Επιθεωρήσεων από τον πλοίαρχο Κ. Νικόδημο³⁰², ο οποίος θα κληθεί εκ νέου στα καθήκοντά του το 1843 με το Βασιλικό Διάταγμα της 16^{ης} Οκτωβρίου του ίδιου έτους³⁰³, ως Ελεγκτής με τον βαθμό του Επιμελητού ο στρατιωτικός υποεπιμελητής Κόλβε, ως Υπασπιστής ο Νικόλαος Τομπάζης που κατείχε τον βαθμό του Ανθυπολοχαγού, ενώ προϊστάμενος του οπλοστασίου κατέστη ο μέχρι πρότινος υπολοχαγός του Ναυτικού Πυροβολικού Φιτσιγίβων με τον βαθμό του Λοχαγού β' τάξεως του Πυροβολικού ο οποίος «*πρό τριων μηνών*³⁰⁴» της 28^{ης} Αυγούστου 1837 «*είχε διορισθεί διά να γυμνάζη συγχρόνως εις το πυροβολικόν τούς ναύτας*³⁰⁵», ως Τροφοδότης ο πλοίαρχος Θ. Μαθιός, ως Ταμίας ο Θεόδωρος Θεοδοσίου, ως Γραμματέας του Διευθυντηρίου ο Κωνσταντίνος Κανάρης, Αρχηγός των Τεχνιτών ο Α. Κριεμάδης και τέλος ως Επιστάτης των αποθηκών του υλικού του Νεωρίου ο Μ. Γρυπάρης³⁰⁶.

Είναι, βέβαια, δεδομένο ότι η οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων δεν θα είχε υλοποιηθεί στον βαθμό που υλοποιήθηκε δίχως οικονομική αρωγή από πλευράς ελληνικού βασιλείου. Όπως επίσης είναι γεγονός ότι ο Στρατός αποτέλεσε μεγαλύτερη προτεραιότητα σε σύγκριση με το Πολεμικό Ναυτικό, κάτι που θα φανεί στην παρουσίαση του κρατικού προϋπολογισμού. Η παρουσίασή τους θα πραγματοποιηθεί λαμβάνοντας υπόψη το πλεόνασμα ή αντίστοιχα το έλλειμα που συγκεντρώνεται από τη διαφορά που προκύπτει ανάμεσα σε έσοδα και έξοδα ανά έτος, η οποία διαμορφώνει το αποτέλεσμα του εκάστοτε κρατικού προϋπολογισμού. Στη συνέχεια, θα καταγραφεί το χρηματικό ποσό που διατίθεται κάθε φορά για την κάλυψη των αναγκών του

---

295 Π. Γέροντας, ό. π.

296 ΕτΚ, ό. π., άρθρο 101, σ. 192.

297 ΕτΚ, φ. 37, (22.11/4.12.1833), «Διορισμοί», σ. 284.

298 G. Lud. Maurer, ό. π., σ. 580.

299 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

300 ΕτΚ, ό. π.

301 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π.

302 ΕτΚ, ό. π.

303 ΕτΚ, φ. 36, (16.10.1843), «Περί ανακαλέσεως τῶν πρώην μελών του Ναυτικού Διευθυντηρίου», σ. 182.

304 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #019, Υποφάκελος #001, «Περί του Λοχαγού Φιτσιγίβωνος και περί της αντικαταστάσεώς του», Αθήνα 28 Αυγούστου 1837.

305 ό. π.

306 ΕτΚ, ό. π.

Στρατού και αντίστοιχα του Πολεμικού Ναυτικού. Η νομισματική μονάδα είναι η δραχμή και η μέτρηση γίνεται σε εκατομμύρια δραχμές.

Πριν όμως τη σύγκριση δαπανών μεταξύ των δυο πολεμικών σωμάτων των πρώτων χρόνων του ελληνικού βασιλείου θα ήταν χρήσιμο να παρατεθεί μια ενδεικτική έκθεση ώστε να αποσαφηνιστεί ποιοι παράγοντες συνθέτουν τον προϋπολογισμό του Πολεμικού Ναυτικού, αφενός πριν την μεταπολίτευση του 1843 και αφετέρου κατόπιν αυτής. Η παραπάνω δυνατότητα δίνεται ενδεικτικά μέσω της έκθεσης «*Προϋπολογισμού των αναγκαιούντων εξόδων εις το Ναυτικόν δια του έτους 1838*³⁰⁷» και της αντίστοιχης «*Προϋπολογισμός του έτους 1845*³⁰⁸».

Η έκθεση προϋπολογισμού του 1838 διαιρείται σε επτά άξονες: «*τίτλος*», «*κεφάλαιον*», «*ἄρθρον*», «*ὑπηρεσίαι*», στην οποία συγκαταλέγεται το προσωπικό που συνθέτει το Πολεμικό Ναυτικό, «*ποσόν κατά ἄρθρον*» που αποτελεί την αμοιβή κάθε θέσης και «*ποσόν κατά σύνολον*» που προκύπτει από το άθροισμα των αμοιβών του προσωπικού κάθε υπηρεσίας, και τέλος «*παρατηρήσεις*³⁰⁹» όποτε είναι αναγκαία κάποια διευκρίνιση σχετικά με τα έξοδα.

Οι υπηρεσίες και τα μέλη που υπάγονται στην εκάστοτε υπηρεσία σε σχέση με τις αμοιβές που λαμβάνουν τόσο ως αξίωμα το οποίο κατέχουν όσο και συνολικά είναι οι εξής:

*«Γραμματεία Ναυτικῶν
Μισθός*

- 1. τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας- Ποσόν κατά ἄρθρον: 12,000*
- 2. τοῦ Διευθυντοῦ κ' λοιπῶν υπαλλήλων τοῦ Γραφείου- Ποσόν κατά ἄρθρον: 17,119:92*
Ανάγκαι τοῦ Γραφείου: 9,000

*Ποσά κατά σύνολον
38,119:92
Παρατηρήσεις:*

*Ναυτικόν Διευθυντήριον
Μισθός*

- 1. τοῦ Διευθυντοῦ και των Μελῶν του Συμβουλίου- Ποσόν κατά ἄρθρον: 30,720*
- 2. τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Γραφείου- Ποσόν κατά ἄρθρον: 23,559*
Ανάγκαι του Γραφείου: 7,000

*Ποσά κατά σύνολον
61,279*

Λιμενική ὑπηρεσία

- 1. Μισθός προσωπικοῦ κ' ἀπότιμων ἄριστων Ναυτῶν- Ποσόν κατά ἄρθρον: 197,663:83*
- 2. Ανάγκαι τοῦ Γραφείου- Ποσόν κατά ἄρθρον: 20,947*
- 3. Συντήρησις τῶν Λέμβων- Ποσόν κατά ἄρθρον: 4,755:93*
- 4. Κατασκευή Νέων Λέμβων*

*Ποσά κατά σύνολον
223,366:76*

307 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #004, Υποφάκελος #004, «Προϋπολογισμός τῶν αναγκαιούντων εξόδων εις το Ναυτικόν δια του έτους 1838», Αθήνα 1838.

308 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #003, Υποφάκελος #002, «Προϋπολογισμός τοῦ έτους 1845», Αθήνα 1845.

309 Γενικά Αρχεία Κράτους, «Προϋπολογισμός περί των αναγκαιούντων εξόδων εις το Ναυτικόν διά τοῦ έτους 1838», ό. π.

Ναύσταθμος

1. Προσωπικόν υπηρεσίας- Ποσόν κατά άρθρον: 17,040

Πλήρωμα Ναυστάθμου

1. Μισθός- Ποσόν κατά άρθρον: 40,728
2. Τροφή- Ποσόν κατά άρθρον: 20,907:20
3. Ίματισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 3,919:96
4. υγειονομία- Ποσόν κατά άρθρον: 1,519:92

Ποσά κατά σύνολον
84,115:8
Αναγωγή 322,765:68

Λόχος Τεχνιτών

1. Μισθοί- Ποσόν κατά άρθρον: 66,906:40
2. τροφή- Ποσόν κατά άρθρον: 7,249
3. ίματισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 4,000
4. στρατωνισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 1,010

Λόχος ζυλουργών

1. Μισθοί- Ποσόν κατά άρθρον: 10,740

Ποσά κατά σύνολον
1,192,626:7

Συντήρησις πλοίων

1. ύλικόν επίσκευής- Ποσόν κατά άρθρον: 35,00
2. » έφοπλισμού- Ποσόν κατά άρθρον: 25,000
3. » όπλισμού- Ποσόν κατά άρθρον: 26,000
1. Έκτακτας έργασίας- Ποσόν κατά άρθρον: 25,000

Κατασκευή ή Αγορά Νέων Πλοίων- Ποσόν κατά άρθρον: 758,605:69

Ναυπηγικά Έξοδα

1. Έξοδα συντηρήσεως- Ποσόν κατά άρθρον: 5,600
2. Κατασκευή καταστημάτων- Ποσόν κατά άρθρον: 150,000

Ποσά κατά σύνολον
1,192,626:7

Στόλος

Πληρώματα

1. Μισθός- Ποσόν κατά άρθρον: 862,099:92
2. Τροφή- Ποσόν κατά άρθρον: 370,976
3. Ίματισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 64,280
4. Στρατωνισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 16,069:92

Αναγωγή: 1,313,425:88
Ποσά κατά σύνολον
1,515,391:75

Αναγωγή Ποσά κατά άρθρον: 1,313,425:88 Ποσά κατά σύνολον: 1,515,391:75
Σιδερουργία- Ποσόν κατά σύνολον: 1,500

Λόχος Πυροβολικού

1. Μισθός- Ποσόν κατά άρθρον: 3,871:20
2. Τροφή- Ποσόν κατά άρθρον: 365
3. Ίματισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 310:25
4. Στρατωνισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 300

Λόχος Αποστρατεύτων

1. Μισθός- Ποσόν κατά άρθρον: 26,754
2. Τροφή- Ποσόν κατά άρθρον: 3,285
3. Ίματισμός- Ποσόν κατά άρθρον: 1,760:4

Έξοδα όδοιπορικά- Ποσόν κατά άρθρον: 1,500

Ναυτολογία- Ποσόν κατά άρθρον 600

*Ποσά κατά σύνολον
1,353,671:37*

Νοσοκομείον

1. Μισθός- Ποσόν κατά άρθρον: 10,864
2. Ανάγκαι νοσοκομείου- Ποσόν κατά άρθρον: 10,000

*Ποσά κατά σύνολον
20,864*

Έκπαιδευσις

1. Έπί το έσωτερικόν- Ποσόν κατά άρθρον: 18,500
2. » έξωτερικόν- Ποσόν κατά άρθρον: 21,800

*Ποσά κατά σύνολον
40,000*

Αναγωγή 2,929,927:12

Αναγωγή κατά σύνολον 2,929,927:12

Δικαιοσύνη

1. Μισθοί- Ποσόν κατά άρθρον: 6,840
2. Έξοδα γραφικά- Ποσόν κατά άρθρον: 2,000

*Ποσά κατά σύνολον
8,840*

Συντάξεις

*Ποσά κατά σύνολον
5,984:40*

Αποθεματικά ποσότητα

*Ποσά κατά σύνολον
60,000*

Το όλον Δραχμάς 3,004,751:52

Εν Αθήναις την 9 κβρίου 1837

*ό επί τῶν Ναυτικῶν Γραμματέας τῆς Ἐπικρατείας
Α.Γ. Κριεζής³¹⁰»*

Ανάμεσα στους προϋπολογισμούς του 1838 και στον μετέπειτα του 1845 εντοπίζονται ορισμένες διαφορές που αφορούν σε ελάχιστο βαθμό τις επιμέρους υπηρεσίες για λογαριασμό των οποίων προβλέπονται οι δαπάνες και περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο εκείνες καταμερίζονται.

Επομένως, στην έκθεση του προϋπολογισμού του 1845 υπολογίζονται τα «Αίτηθέντα κατά το 1843/1844³¹¹» ως μνημονικό των αιτούμενων εξόδων των δυο προηγούμενων ετών. Αντίστοιχη μέθοδος ακολουθείται στον ετήσιο προϋπολογισμό, στα πλαίσια του οποίου παρατίθενται δαπάνες

310 ό. π.

311 Γενικά Αρχεία Κράτους, «Προϋπολογισμός του έτους 1845», ό.π.

που αφορούν τα «ψηφισθέντα κατά την Α'. τριμηνίαν³¹²» μέτρα και ανάγκες του Υπουργείου Ναυτικών και συμπληρώνονται από τα «Έννέα μηνῶν υπόλοιπον³¹³».

Μια ακόμα διαφορά έγκειται στο γεγονός πως ο ετήσιος προϋπολογισμός παρατίθεται σε δυο τμήματα, ένα για κάθε εξάμηνο: «Προϋπολογισθέντα το 1845 δια την Α'. εξαμηνίαν/δια την Β'. εξαμηνίαν³¹⁴», τα οποία αθροιστικά διαμορφώνουν «Το Όλον³¹⁵», δηλαδή το σύνολο του ετήσιου προϋπολογισμού. Παράλληλα, θα παρατεθεί ποσοστό μεταξύ των κρατικών οικονομικών δαπανών που προορίζονταν για τον στρατό σε σχέση με τις αντίστοιχες δαπάνες προς πολεμικό ναυτικό.

Έτος 1833

Έξοδα κράτους: 13,5 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 8,9 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 0,9 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 10,11% έναντι του στρατού]

Έτος 1834

Έξοδα κράτους: 29,1 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 9 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 2 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 22,2% έναντι του στρατού]

Έτος 1835

Έξοδα κράτους: 16,2 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 6,4 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 2,3 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 35,94% έναντι του στρατού]

Έτος 1836

Έξοδα κράτους: 15,7 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 4,9 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 2,0 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 40,82% έναντι του στρατού]

Έτος 1837

Έξοδα κράτους: 18,0 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 3,9 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 2,6 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 66,67% έναντι του στρατού]

Έτος 1838

---

312 ό. π.

313 ό. π.

314 ό.π.

315 ό.π.

Έξοδα κράτους: 15,6 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 5,5 εκατομμύρια δραχμές³¹⁶

Προϋπολογισμός Στόλου: 3,004,755:52³¹⁷ εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 54,55% έναντι του στρατού]

Έτος 1839

Έξοδα κράτους: 15,7 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 5,4 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,6 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 29,63% έναντι του στρατού]

Έτος 1840

Έξοδα κράτους: 16,2 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 5 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,4 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 28,00% έναντι του στρατού]

Έτος 1841

Έξοδα κράτους: 16,2 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,6 εκατομμύρια δραχμές

Έτος 1842

Έξοδα κράτους: 16,0 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Προϋπολογισμός Στόλου: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Έτος 1843

Έξοδα κράτους: 14,4 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία³¹⁸

Προϋπολογισμός Στόλου: Έγιναν γνωστά τα στοιχεία μόνο του πρώτου εξαμήνου του ιδίου έτους, όπως ενημερώνει ο «Πίναξ τού προσωπικού του στόλου και τής απαιτούμενης δαπάνης αυτού κατά την Α' Έξαμηνίαν τοῦ 1845 ἔτους» που προκύπτει ως «Καθαρόν ὑπόλοιπον 195.346³¹⁹» δραχμές.

Έτος 1844

---

316 D. Dakin, ό.π., παράρτημα Η'.

317 Γενικά Αρχεία Κράτους, ό.π.

318 D. Dakin, ό. π.

319 Γενικά Αρχεία Κράτους, Αρχείο Υπουργείου Ναυτικών, Φάκελος #033, Υποφάκελος #006, «Πίναξ τού προσωπικού τού στόλου και τής απαιτούμενης δαπάνης αυτού κατά την Α' Έξαμηνίαν τοῦ 1845 ἔτους», Αθήνα 1845.

Έξοδα κράτους: 13,8 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στρατού: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία
Προϋπολογισμός Στόλου: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Έτος 1845

Έξοδα κράτους: 14,2 εκατομμύρια δραχμές³²⁰
Προϋπολογισμός Στρατού: 4,052,817:69 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στόλου: 1,056,622:80³²¹ εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 25,93% έναντι του στρατού]

Έτος 1846

Έξοδα κράτους: 14,5 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στρατού: 4,4 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στόλου: 1,1 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 25% έναντι του στρατού]

Έτος 1847

Έξοδα κράτους: 15,4 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στρατού: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία
Προϋπολογισμός Στόλου: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Έτος 1848

Έξοδα κράτους: 15,8 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στρατού: 4,6 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στόλου: 1,3 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 28,26% έναντι του στρατού]

Έτος 1849

Έξοδα κράτους: 15,8 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στρατού: 4,7 εκατομμύρια δραχμές
Προϋπολογισμός Στόλου: 1,2 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 25,53% έναντι του στρατού]

Έτος 1850

Έξοδα κράτους: 16,7 εκατομμύρια δραχμές³²²
Προϋπολογισμός Στρατού: 4,883,836:07 εκατομμύρια δραχμές

---

320 D. Dakin, ό. π.

321 ΕτΚ, φ. 27, (9.11.1845), Νόμος «Περί προϋπολογισμού του έτους 1845», Άρθρο 1, σ. 129.

322 D. Dakin, ό. π.

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,574,784:58³²³ εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 32,71% έναντι του στρατού]

Έτος 1851

Έξοδα κράτους: 16,0 εκατομμύρια δραχμές³²⁴

Προϋπολογισμός Στρατού: 4,816,830:95 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,334,888:65³²⁵ εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 27,71% έναντι του στρατού]

Έτος 1852

Έξοδα κράτους: 16,4 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 4,8 εκατομμυρίων δραχμών

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,3 εκατομμυρίων δραχμών [ποσοστό 27,08% έναντι του στρατού]

Έτος 1853

Έξοδα κράτους: 16,3 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 4,8 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,3 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 27,08% έναντι του στρατού]

Έτος 1854

Έξοδα κράτους: 17,6 εκατομμύρια δραχμές³²⁶

Προϋπολογισμός Στρατού: 4,786,271:89 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,227,198:56³²⁷ εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 25,52% έναντι του στρατού]

Έτος 1855

Έξοδα κράτους: 19,3 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Προϋπολογισμός Στόλου: Δεν έγιναν γνωστά τα στοιχεία

Έτος 1856

Έξοδα κράτους: 19,4 εκατομμύρια δραχμές³²⁸

---

323 ΕτΚ, φ. 24 (9.8.1850) Νόμος ΡΟ' «Περί κυρώσεως των εξόδων του 1850», Άρθρο 1 Παράγραφος Δ', σ. 102.

324 D. Dakin, ό. π.

325 ΕτΚ, φ. 25 (15.8.1850), Νόμος ΡΟΒ' «Περί κυρώσεως των εξόδων του 1851», Άρθρο 3 Παράγραφος Δ', σ. 270.

326 D. Dakin, ό. π.

327 ΕτΚ, φ. 36, (26.10.1853), Νόμος ΣΝΣΤ' «Περί κυρώσεως του προϋπολογισμού των εξόδων της χρήσεως του 1854», Άρθρο 1 Παράγραφος Δ', σ. 335.

Προϋπολογισμός Στρατού: 5,510,942:28 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,595,073:10³²⁹ εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 28,86% έναντι του στρατού]

Έτος 1857

Έξοδα κράτους: 19,8 εκατομμύρια δραχμές³³⁰

Προϋπολογισμός Στρατού: 5,337,428:90 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,571,975:64 εκατομμύρια δραχμές³³¹ [ποσοστό 28,39% έναντι του στρατού]

Έτος 1858

Έξοδα κράτους: 23,0 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 4,9 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,6 εκατομμύρια δραχμές [ποσοστό 32,65% έναντι του στρατού]

Έτος 1859

Έξοδα κράτους: 23,3 εκατομμύρια δραχμές³³²

Προϋπολογισμός Στρατού: 5,028,491:46 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 2,218,765:59 εκατομμύρια δραχμές³³³ [ποσοστό 44,2% έναντι του στρατού]

Έτος 1860

Έξοδα κράτους: 23,5 εκατομμύρια δραχμές³³⁴

Προϋπολογισμός Στρατού: 5,518,697 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στόλου: 2,299,082:64 εκατομμύρια δραχμές³³⁵ [ποσοστό 41,56% έναντι του στρατού]

Έτος 1861

Έξοδα κράτους: 25,3 εκατομμύρια δραχμές

---

328 D. Dakin, ό. π.

329 ΕτΚ, φ. 67, (31.10.1856), Νόμος ΤΠΔ' «Περί κυρώσεως των εξόδων της χρήσεως 1856», Άρθρο 1 Παράγραφος Δ', σ. 360.

330 D. Dakin, ό. π.

331 ΕτΚ, φ. 78, (24.11.1856), Νόμος ΤΠΘ' «Περί κυρώσεως των εξόδων του 1857», Άρθρο 1, σ. 420.

332 D. Dakin, ό. π.

333 ΕτΚ, φ. 31, (2.8.1858), Νόμος ΥΗ' «Περί κυρώσεως των εξόδων της χρήσεως 1859», Άρθρο 1, σ. 204.

334 D. Dakin, ό. π.

335 ΕτΚ, φ. 36, (25.8.1859), Νόμος ΦΜΣΤ' «Περί κυρώσεως του προϋπολογισμού των εξόδων του Κράτους του 1860», Άρθρο 1 Παράγραφος Δ', σ. 248.

Προϋπολογισμός Στρατού: 7,1 εκατομμυρίων δραχμών

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,9 εκατομμυρίων δραχμών [ποσοστό 26,76% έναντι του στρατού]

Έτος 1862

Έξοδα κράτους: 25,6 εκατομμύρια δραχμές

Προϋπολογισμός Στρατού: 6,2 εκατομμυρίων δραχμών

Προϋπολογισμός Στόλου: 1,9 εκατομμυρίων δραχμών³³⁶ [ποσοστό 30,65% έναντι του στρατού]

Το συμπέρασμα που εξάγεται παραθέτοντας τους παραπάνω προϋπολογισμούς των δυο πολεμικών σωμάτων καθ' όλη τη διάρκεια της οθωνικής περιόδου είναι ότι οι κρατικές δαπάνες προς όφελος του Στρατού είναι δυσανάλογα υψηλότερες σε σχέση με τις αντίστοιχες του Πολεμικού Ναυτικού.

Η κρατική αυτή πλεύση αποδεικνύεται από το εναρκτήριο έτος των πρώτων χρόνων του ελληνικού βασιλείου. Συγκεκριμένα, το 1833, όταν ουσιαστικά ετέθησαν τα θεμέλια του ελληνικού βασιλείου και κατ' επέκταση της αναδιοργάνωσης τόσο του Στρατού όσο και του Ναυτικού, οι δαπάνες για λογαριασμό του Στρατού ανέρχονται στα 8 εκατομμύρια δραχμές³³⁷, ποσό το οποίο ξεπερνά συνολικά σε όλη τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα μόνο η δαπάνη του επόμενου έτους, 1834, η οποία ανέρχεται στα 9 εκατομμύρια δραχμές και μάλιστα με κρατικό έλλειμα της τάξεως των 12,3 εκατομμυρίων δραχμών εκείνη τη χρονιά. Αντίθετα, το 1833 ο κρατικός προϋπολογισμός για το Ναυτικό είναι ο χαμηλότερος όλων των ετών βασιλείας του Όθωνα, με 0,9 εκατομμύρια δραχμές. Ασύγκριτα μεγαλύτερος είναι ο κατώτερος προϋπολογισμός του Στρατού εκείνων των ετών που σημειώνεται το 1837 και φτάνει τα 3,9 εκατομμύρια δραχμές από τον αντίστοιχα υψηλότερο του Ναυτικού που ανέρχεται στα 3,004,755:52³³⁸ εκατομμύρια δραχμές και εκδηλώνεται έναν χρόνο αργότερα, το έτος 1838.

Λαμβάνοντας υπόψη το μεγαλύτερο πολεμικό γεγονός των ετών μεταξύ 1833-1862, τον Κριμαϊκό Πόλεμο που ξεσπά το 1853 και διαρκεί για τα επόμενα τρία χρόνια, καταδεικνύεται η πρόθεση του ελληνικού βασιλείου να ενισχύσει πρωτευόντως τον Στρατό και δευτερευόντως το Πολεμικό Ναυτικό, με μεγάλο χάσμα να παρατηρείται στις δαπάνες ανάμεσα στα δυο σώματα. Κατά αυτή την προοπτική, το υψηλότερο ποσό που δαπανά το ελληνικό βασίλειο προς αρωγή του Στρατού αγγίζει τα 5,510,942:28 εκατομμύρια δραχμές και σημειώνεται το 1856 στο καταληκτικό έτος του πολέμου, όπως και το αντίστοιχα υψηλότερο ποσό του Ναυτικού το έτος 1,595,073:20 εκατομμύρια δραχμές³³⁹, εμφανώς όμως υποδεέστερο.

---

336 D. Dakin, ό. π.

337 ό. π.

338 Γενικά Αρχεία Κράτους, «Προϋπολογισμός περί των αναγκαιούντων εξόδων εις το Ναυτικόν διά τοῦ ἔτους 1838», ό. π.

339 ΕτΚ, φ. 67, (31.10.1856), ό. π.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία του οικονομικού προϋπολογισμού αμφοτέρων, του Στρατού και του Πολεμικού Ναυτικού των ετών 1833-1862, γίνεται εύκολα αντιληπτό το γεγονός ότι το ελληνικό βασίλειο πρόκρινε τις ανάγκες των χερσαίων έναντι των θαλάσσιων δυνάμεων, με τις διαφορές που προκύπτουν στα ποσά τα οποία δαπανώνται για λογαριασμό κάθε πολεμικού σώματος να είναι ασύγκριτα μεγαλύτερος υπέρ του Στρατού, χωρίς αυτό να αναιρεί τη θεμελιώδη σημασία των κρατικών οικονομικών δαπανών για λογαριασμό του Πολεμικού Ναυτικού αρχικά για την οργάνωσή του και, ως φυσική εξέλιξη, για την πρόοδό του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η οργάνωση και εκπαίδευση των ενόπλων ναυτικών δυνάμεων

Στο κεφάλαιο αυτό μελετάται η οργάνωση της αμιγούς επιχειρησιακής πτυχής αυτού. Στα πλαίσια αυτά περιλαμβάνονται οι βαθμοί που συνέθεσαν την ιεραρχία του πολεμικού ναυτικού, συμπεριλαμβανομένων των όποιων μεταβολών υπέστησαν κατά την περίοδο βασιλείας του Όθωνα, η στολή την οποία έφεραν τα στελέχη του, η εκπαίδευση που έλαβαν τα πληρώματα των πλοίων και οι δόκιμοι που έμελε να στελεχώσουν τις ένοπλες ναυτικές δυνάμεις και, τέλος, οι επιμέρους υπηρεσίες που διενεργούσε ο *Ναύσταθμος* και ήταν σε άμεση συνάρτηση και διασύνδεση με το πολεμικό ναυτικό.

Βασική αρχή για την οργάνωση κάθε πολεμικού σώματος είναι η ιεραρχία που το διέπει. Ο προσανατολισμός της Αντιβασιλείας, για την αναδιοργάνωση του πολεμικού ναυτικού, στράφηκε στον πρωταρχικό καθορισμό αυτής της ανάγκης³⁴⁰. Ως τότε, οι βαθμοί που έφεραν οι ναυτικοί του στόλου ανάγονταν στην περίοδο του Καποδίστρια και είχαν αποδοθεί σε συνάρτηση με την προσφορά καθενός εξ αυτών στον Επαναστατικό Αγώνα. Η Αντιβασιλεία σύστησε εξεταστική επιτροπή με καθήκον να αναθεωρήσει τους υπάρχοντες βαθμούς των υπηρετούντων τον στόλο³⁴¹. Οι βαθμοί που συνέθεταν την ιεραρχία του Πολεμικού Ναυτικού αναγγέλθηκαν στο Β. Δ. της 6ης/18ης Δεκεμβρίου 1833, στο οποίο επίσης διευκρινίστηκαν οι αρμοδιότητες που επωμίζονταν οι αξιωματικοί και οι υπαξιωματικοί και καθορίστηκαν οι οικονομικές τους απολαβές. Οι αξιωματικοί είτε διορίζονταν απευθείας είτε προέρχονταν από υπαξιωματικούς ή πεπειραμένους δοκίμους³⁴².

Η ιεραρχία του πολεμικού ναυτικού, όπως προέκυψε από το Β. Δ., είναι η παρακάτω:

«Αξιωματικοί	Υπαξιωματικοί	Ναύται
α'. Αντιναύαρχος <i>Contre Admiral</i>),	Ναύκληρος α'. κλάσεως,	Παῖς α' κλάσεως,
β'. Πλοίαρχος α' κλάσεως (<i>Capit. de vaisseau</i>),	— β'. —	— β' —
γ'. — β' — (<i>Capit. de fregatte</i>),	Πηδαλιούχος α'. κλάσεως.	Αύλητής
δ'. — γ' — (<i>Capit. de brick</i>),	— β'. —	Τυμπανιστής
ε'. Υποπλοίαρχος (<i>Lieutenant</i>)	Πυροβολιστής α' κλάσεως,	Βαρελοποιός
ς'. Σημαιοφόρος	— β'. —	Μάγειρος
Ίατροί	Όπλοποιός α' κλάσεως,	Υπηρέτης ³⁴³ »

340 Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 27.

341 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σσ. 333-334.

342 Ι. Φακίδης, ό. π.

343 ΕτΚ, φ. 39, (6/18.12.1833), «Διάταγμα περί διοργανισμού του Βασιλικού Ναυτικού», Άρθρο 1, σσ. 289-290.

Ιατρός α' κλάσεως	–	β'.	–
– β' –		Αρχιλεπτοουργός α' κλάσεως,	
Υποϊατρός	–	β' –	
Προσωπικὸν ἐπὶ τῆς Ὀικονομίας	Ὁ ἐπὶ τῶν ἀρμένων α' κλάσεως,		
Φροντιστὶς α'. κλάσεως,	–	β' –	
– β'. –		Καλαφατιστὴς α' κλάσεως,	
Τροφοδότης	–	β' –	».

Αυτό που άμεσα παρατηρείται, όσον αφορά την ιεραρχία που θέσπισε για το Πολεμικό Ναυτικό η Αντιβασιλεία σε σύγκριση με την αντίστοιχη επί διακυβέρνησης Ιωάννη Καποδίστρια, είναι ότι από τους βαθμούς των αξιωματικών διατηρήθηκαν μόνο εκείνοι του σημαιοφόρου, του ναυκλήρου β' τάξεως, του υποφροντιστή και του υποναυκλήρου. Αντίθετα, οι βαθμοί του υπογραμματέα, του αποθηκοφύλακα, του ξυλουργού, του πρωρέως και του γαβιέρου³⁴⁴ εκλείπουν από την εκδοθείσα το 1833 κατάταξη της ιεραρχίας³⁴⁵. Είναι επίσης γεγονός πως οι βαθμοί στο προσωπικό του Πολεμικού Ναυτικού ήταν μεταβλητοί, προσφέροντας τη δυνατότητα ανέλιξης στην κλίμακα της ιεραρχίας του προσωπικού που στελέχωνε τις ένοπλες ναυτικές δυνάμεις. Η διαπίστωση αυτή προκύπτει από το υπόμνημα που υπογράφει στις 19/31 Μαρτίου 1842 ο Α. Γ. Κριεζής, στο οποίο αναφέρει «*Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα νὰ εὐαρεστηθῆ καὶ απονεύμῃ εἰς τὸν χαρακτηρισμένον πλοίαρχον Γ^{ης} τάξεως Δημήτριον Η. Βῶτιον καὶ εἰς τὸν υποπλοίαρχον ἀντώνιον Βριλούδην τὸν τιμητικὸν βαθμὸν τοῦ πλοίαρχου Γ^{ης} τάξεως*³⁴⁶».

Στο Β. Δ. της 6^{ης}/18^{ης} Δεκεμβρίου, επιπλέον, προσδιορίζονται οι υπηρεσιακές αρμοδιότητες και οι αντίστοιχοι περιορισμοί αξιωματικών και υπαξιωματικών. Ορίζεται η ηγετική θέση του Ναυάρχου να αποτελεί αρχηγό του στόλου, της επί των Ναυτικών Γραμματείας ή του Ναυτικού Διευθυντηρίου. Ο πλοίαρχος α' κλάσης κυβερνά πλοίο της γραμμής ή φρεγάτα, οπλισμού τουλάχιστον 44 κανονιών ενώ ο πλοίαρχος β' κλάσης φρεγάτα β' τάξης ή μεγάλο ατμόπλοιο τουλάχιστον 8 κανονιών των 68 λίτρων. Ο πλοίαρχος γ' κλάσης διευθύνει μικρά βρίκια ή μικρές γολέτες, οι σημαιοφόροι κότερα και κανονιοφόρους και οι ναύκληροι μιστίκες, μελούδες και μικρά πολεμικά πλοία³⁴⁷. Αντίθετα, αξιωματικοί, οικονομικοί υπάλληλοι και υπαξιωματικοί α' κλάσης διορίζονται μόνο σε πλοία της γραμμής και φρεγάτες α' τάξης του Ναυστάθμου. Οι

344 Πβ. Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 25.

345 Οι διαφορές διαπιστώνονται ανατρέχοντας στους βαθμούς των υπαξιωματικών του 1833, όπως προαναφέρθηκαν: Ναύκληρος α' κλάσεως, Ναύκληρος β' κλάσεως, Πηδαλιούχος α' κλάσεως, Πηδαλιούχος β' κλάσεως, Πυροβολιστής α' κλάσεως, Πυροβολιστής β' κλάσεως, Οπλοποιός α' κλάσεως, Οπλοποιός β' κλάσεως, Αρχιλεπτοουργός α' κλάσεως, Αρχιλεπτοουργός β' κλάσεως, Ο επί των αρμένων α' κλάσεως, Ο επί των αρμένων β' κλάσεως, Καλαφατιστής α' κλάσεως, Καλαφατιστής β' κλάσεως.

346 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #016, Υποφάκελος #005, «Περί προβιβασμού», Αθήνα 19/31 Μαρτίου 1842.

347 ΕτΚ, φ. 39, (6/18.12.1833), ό. π., Άρθρο 4, σ. 290.

υπαξιωματικοί α' κλάσης διορίζεται μόνο σε πλοία της γραμμής, φρεγάτες α' και β' τάξης, μεγάλα ατμόπλοια και κορβέτες, καθώς και στην υπηρεσία του Ναυστάθμου³⁴⁸.

Ακόμη, το Β. Δ. προέβλεπε τη διάδοχη κατάσταση, προσωρινώς, σε περίπτωση ασθένειας, νόμιμης απουσίας ή θανάτου του Διευθυντή μοίρας ή στόλου, ορίζοντας ότι ανατίθεται στον αμέσως αρχαιότερο σε βαθμό αξιωματικό, ώσπου να πραγματοποιηθεί αντικατάσταση μακροπρόθεσμου χαρακτήρα³⁴⁹. Με αφορμή την ανάγκη αυτή αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί αξιωματικοί «αγνοούσαν» την αρχαιότητά τους. Για την επίλυση των δυσλειτουργιών που προέκυπταν από την άγνοια αυτή εκδόθηκε, το 1838 η πρώτη επετηρίδα του Πολεμικού Ναυτικού³⁵⁰.

Τέλος, στο παρόν Β. Δ. παρατίθεται αναλυτικός πίνακας με τις οικονομικές απολαβές αξιωματικών, υπαξιωματικών και πληρωμάτων του Πολεμικού Ναυτικού. Τα ποσά τα οποία αναγράφονται έχουν ως νομισματική μονάδα τις δραχμές:

« ΒΑΘΜΟΙ	Κατὰ μῆνα		Χρ. τραπέζης	
	Μισθοὶ	Τοῦ βαθμοῦ / Τῆς ὑπηρεσίας/ Ὀλικὴ ποσότης	Χρ. τραπέζης τῶν διευθυν.	τῶν ἀξιωματικῶν ἐπιτελεῶν
Ἀντιναύαρχος	250 /	250 / 500	500	
Πλοίαρχος α' κλάσεως	190 /	190 / 380	250	150
— β' —	150 /	150 / 300	200	100

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὅταν πλοίαρχος τις α' ἢ β' κλάσεως διευθύνῃ μοῖραν ὡς μοίραρχος, λαμβάνει προσθήκην ἐξόδων τραπέζης 150 Δραχ., καὶ φέρει, ἂν ᾦναι α' κλάσεως, βαθμὸν Συνταγματάρχου τῆς γραμμῆς, ἂν δὲ β', Ἀντισυνταγματάρχου· μοίραρχος δὲν γίνεται εἰμὴ ἐν καιρῷ πολέμου.

— γ' —	100 /	100 / 200	100	50
Ὑποπλοίαρχος	50 /	50 / 100	80	40
Σημαιοφόρος	40 /	40 / 80	50	25
Ἰατρὸς α' κλάσεως	100 /	100 / 200	»	50
— β' —	50 /	50 / 100	»	30

348 ό. π., Ἄρθρο 6.

349 ό. π., Ἄρθρο 5.

350 Δ. Μαυρίκης, *Ἱστορία σώματος οικονομικῶν αξιωματικῶν π. ν.*, Ἀθήνα 2006, σ. 251.

Υποίατρος	40 /	40 /	80	»	20
Φροντιστής α' κλάσεως	100 /	100 /	200	»	50
— β' —	50 /	50 /	100	»	30
Ό επί τής τροφοδοσίας	30 /	30 /	60	»	»
Ναύκληρος α' κλάσεως	40 /	40 /	80	30	»
— β' —	32½ /	32½ /	65	»	»
Πηδαλιούχος α' κλάσεως	30 /	30 /	60	»	»
— β' —	22½ /	22½ /	45	»	»
Πυροβολιστής α' κλάσεως	35 /	35 /	70	»	»
— β' —	22½ /	22½ /	45	»	»
Ό επί τών όπλων α' κλάσεως	25 /	25 /	50	»	»
— β' —	20 /	20 /	40	»	»
Αρχιλεπτοργός α' κλάσεως	30 /	30 /	60	»	»
— β' —	25 /	25 /	50	»	»
Ό επί τών άρμένων α' κλάσεως	30 /	30 /	60	»	»
— β' —	25 /	25 /	50	»	»
Καλαφατιστής α' κλάσεως	25 /	25 /	50	»	»
— β' —	20 /	20 /	40	»	»
Ναῦται α' κλάσεως	18 /	18 /	36	»	»
— β' —	15 /	15 /	30	»	»
— γ' —	12 /	12 /	24	»	»

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Όταν ναύτης τις έπιφορτίζεται την έπιτήρησιν τών άποθηκων, ή τών ασθενούντων, λαμβάνει μηνιαϊον έπιμίσιον Δρχμ 20.

Παιδες α' —	6 /	6 /	12	»	»
— β' —	3 /	3 /	9	»	»
Αύληται και τυμπανισταί	9 /	9 /	18	»	»
Βαρελοποιός	20 /	20 /	40	»	»
Μάγειρος	20 /	20 /	40	»	»
Υπηρέτης	15 /	15 /	30	»	»

351».

351 ό. π., στοιχείο Α' «ΣΧ'ΕΔΙΟΝ περί μισθών και περί τών επί τραπέζη χρημάτων τών υπηρετούντων εις τὸ Βασιλικόν μας Ναυτικόν», σ. 291.

Όσον αφορά τα ζητήματα των αδειών, οι αξιωματικοί απολάμβαναν περισσότερα προνόμια ως προς το χρονικό διάστημα που δικαιούνται να λαμβάνουν ανά έτος σε σύγκριση με τους απλούς ναύτες. Το Β. Δ. της 31ης Δεκεμβρίου 1836 διατείνεται για τους αξιωματικούς ότι «έχουν τὸ δικαίωμα να λαμβάνωσι ἐξ ἑβδομάδων ἄδειαν ἀπουσίας κατ' ἔτος, ἀπολαμβάνοντες κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μόνον τὸν ἐν ἐνεργείᾳ μισθὸν τῶν ἄνευ τῶν λοιπῶν ἀποδοχῶν³⁵²». Αντίθετα, στους ναύτες «δίδεται τὸ δικαίωμα ἐνὸς μηνὸς ἀπουσίας κατ' ἔτος μὲ τὴν ἀπολαβὴν τοῦ μισθοῦ τῶν, ἐκτὸς τοῦ ἀντιτίμου τῆς τροφοδοσίας· περαιτέρω του ἐνὸς μηνὸς ἄδεια δὲν χορηγεῖται³⁵³». Ωστόσο, το χρονικό διάστημα απουσίας τόσο των αξιωματικῶν ὅσο και των πληρωμάτων του πολεμικοῦ ναυτικοῦ εἶναι αυστηρό και ἐπιβάλλονται κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασής του, μέσω των οποίων «στεροῦνται παντὸς δικαιώματος εἰς ἀπαίτησιν μισθοῦ, καὶ δι' αὐτὸ τὸ δι' ἀδειᾶς διάστημα τῆς ἀπουσίας τῶν, ἐκτὸς μόνον, ἐὰν παρουσιάσωσιν ἀπόδειξιν ἀποχρῶσα περὶ τῆς ἑλλείψεώς των, ὡς προελθούσης ἀπὸ ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια· ἀλλ' εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν οἱ λόγοι αὐτῶν πρέπει νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Γραμματεία, ἣτις ἀποφασίζει ἐξ επαγγέλματος διὰ τοὺς ὑπαξιωματικούς καὶ ναύτας· ἐξαιτεῖται δὲ τὰς ἀποφάσεις Ἡμῶν διὰ τοὺς ἀξιωματικούς³⁵⁴». Ωστόσο, σημειώνονται περιπτώσεις στις οποίες μεριμνείται ἡ παραχώρηση ἀδειᾶς για διάστημα περισσότερο του προβλεπομένου, ἐφόσον εἶναι ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη για τὸ στέλεχος του πολεμικοῦ ναυτικοῦ που τὴν αἰτεῖται. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα του υποπλοίαρχου Ἰωάννη Λαλάχου, για τὸν ὁποῖο ὁ Γ. Ζωχιός, στις 23 Δεκεμβρίου 1842, εισηγείται με ὑπόμνημα στον Βασιλιά: «Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐπωνύμου ὑμῶν ἀτμοκινήτου Ἰῶ. Λαλαχός, πρό πολλοῦ ἤδη πάσχων πάθος διανόν και ἀνοϊάτων, ἀνάγκην δὲ ἰατρικῆς ἐπισκέψεως ἔχων ἀναγκάζεται ν' ἀναβῆ εἰς Ἀθήνας ὅπως τύχη τοιαύτης. διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα να χορηγήσῃ εἰς τὸν πλοίαρχον τούτον, ἐξάμηνον ἀπουσίαν ἄδειαν με μισθὸν δραχμῶν τριακοσίων καὶ διακοσίων δραχμῶν μηνιαῖον ἐπιμίσθιον διὰ να ἐξοικονομήσῃ τὴν πολυδάπανον θεραπείαν του³⁵⁵». Δεδομένου ὅτι ὁ ἐν λόγω πλοίαρχος αποτελούσε τὸν διευθυντὴ ἀτμοπλοίου και καθὼς, λόγω ἀσθενείας, θα ἀδυνατούσε να εκπληρώσει τὰ καθήκοντά του, στο ἴδιο ὑπόμνημα προκύπτει ἐπίσης ἡ διάδοχη κατάσταση για τὸ χρονικὸ διάστημα που ἐκεῖνος θα ἀπουσιάζει: «Προσωρινόν τοῦ ἀτμοκινήτου Διευθυντὴν προτείνω τὸν δεύτερον αὐτοῦ ἀξιωματικόν, τὸν πλοίαρχον Α. Κοσκορόζην, μὲ τὰς αὐτὰς ἀποδοχὰς τὰς ὁποίας καὶ σήμερον λαμβάνει³⁵⁶».

Οἱ ἀδειες ἀπουσίας οἱ ὁποῖες δίνονταν στο προσωπικὸ που συγκροτοῦσε τὸ Πολεμικὸ Ναυτικὸ ἴσχυαν και για ἐκεῖνο του Νοσοκομείου του Ναυστάθμου, ὅπως ἀποδεικνύει και ἡ περίπτωση του υποφαρμακοποιοῦ Πικάλ, στον ὁποῖο χορηγεῖται ἄδεια «νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα

352 ΕτΚ. φ. 84, (31.12.1836), «Περὶ ἀδειᾶς ἀπουσίας τῶν ναυτικῶν ἀξιωματικῶν», παράγραφος α', σ. 430.

353 ὁ. π., παράγραφος ζ'.

354 ὁ. π., παράγραφος ι'.

355 Γενικὰ Ἀρχεῖα Κράτους, Ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #022, Ὑποφάκελος #001, «Περὶ ἀδειᾶς ἀπουσίας», Ἀθήνα 23 Δεκεμβρίου 1842.

356 ὁ. π.

τοῦ. Ἐπί τοῦτου ἐπιτρέπεται εἰς αὐτόν νά μακρυνθῆ ἕξ μήνας τό πολύ ἀπό τά χρέη τοῦ, εἰς τό διάστημα τῶν ὁποίων θέλη ἀπολαμβάνη ὀλόκληρον τόν μισθόν τοῦ³⁵⁷». Πολλές φορές οι άδειες απουσίας σχετίζονταν άμεσα με την περαιτέρω επιμόρφωση του προσωπικού του νοσοκομείου, όπως συνέβη στην περίπτωση του Αντ. Καρουδάκη, βοηθοῦ του ναυτικού Φαρμακείου, ο οποίος «ἐξαιτήσατο ἄδειαν ἑξαμήνου ἀπουσίας, διά νά μεταβῆ εἰς τάς Ἀθήνας, καί ἀκούσῃ τά μαθήματα τά διδασκόμενα εἰς τούς φαρμακεῖς³⁵⁸».

Το 1856 ωστόσο, με το Β. Δ. της 14ης Σεπτεμβρίου 1856, θεσπίζεται η αναπροσαρμογή των βαθμῶν που συνέθετε την ιεραρχία του Πολεμικού Ναυτικού. Η προκύπτουσα ιεραρχία ισχύει ως εξής:

<u>«Βαθμοὶ μάχιμοι</u>	<u>Βαθμοὶ ἱατρικοὶ</u>
Ἀντιναύαρχος	Ἀρχίατρος
Ὑποναύαρχος	Ἰατρός
Πλοίαρχος	Ὑπίατρος
Ἀντιπλοίαρχος	Ἀνθυπίατρος ³⁵⁹
Πλωτάρχης	
Ὑποπλοίαρχος	
Ἀνθυποπλοίαρχος	
Δόκιμος»	

Η νέα ιεραρχία περιλαμβάνει και τους βαθμούς των αξιωματικῶν που υπηρετοῦν στον Οικονομικό κλάδο του πολεμικού Ναυτικού, υπό την ονομαστική τάξη «Βαθμοὶ Λογιστικοί»:

<u>«Βαθμοὶ Λογιστικοὶ</u>
Ἀρχιφροντιστής
Φροντιστής
Ὑποφροντιστής
Ἀνθυποφροντιστής
Λογιστής ³⁶⁰ »

Την ιεραρχία συμπλήρωναν οι παρακάτω βαθμοί:

<u>«Βαθμοὶ Ναυπηγικοὶ</u>
----

357 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #033, Ὑποφάκελος #001, «Περί αδειας του υποφαρμακοποιου εν Πόρῳ».

358 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #033, Ὑποφάκελος #001, «Περί του βοηθοῦ Β. Ναυτικού Φαρμακείου», Ἀθήνα 7 Σεπτεμβρίου 1838.

359 ΕτΚ, φ. 48, (14.9.1856), «Περί τῆς βαθμολογίας τῶν αξιωματικῶν τοῦ Β. Ναυτικοῦ», σ. 287.

360 Δ. Μαυρίκης, ό.π.

Αρχιναυπηγός

Ναυπηγός

Υποναυπηγός

Ανθοναυπηγός³⁶¹»

Για τον βαθμό του υποναυάρχου, ο οποίος δεν προβλεπόταν στην ιεραρχία του 1833, είχε ληφθεί μέριμνα ώστε να προστεθεί στην ιεραρχία ήδη από το 1845 με την ακόλουθη εισήγηση: «θέλει ευαρεσθηθῆ ἢ ὑμετέρα Μεγαλειότητα νά διατάξῃ τήν ἕκ τῆς ἐξῆς ὕπαρξιν καί τούτου βαθμοῦ τοῦ ὑποναυάρχου μεταξύ τῶν ἀνωτέρων τοῦ Ναυτικοῦ αξιωματικῶν³⁶²». Στην ίδια εισήγηση διαχωρίζεται η προτεραιότητα στην ιεραρχία μεταξύ των βαθμών του αντιναυάρχου και του υποναυάρχου, προσομοιάζοντάς τους με τους αντίστοιχους βαθμούς του στρατού: «Ἐπειδή δέ ἡ λέξις ἀντιναύαρχος, καίτοι φανερώουσα ὑπό τῆς τόν Γαλλικόν *Contre-admiral*, δέν ἰσοδυναμῆ ὁμως, ὡς παρωτηρήθη, με τήν λέξιν , ἀντιστράτηγος, διότι αὐτός μέν ὁ βαθμός εἷς τήν ξηράν εἶναι ἀνώτερος τοῦ ὑποστρατήγου, ἐκεῖνος δε πάλιν εἷς τήν θάλασσαν εἶναι κατώτερος τοῦ ὑποναυάρχου, τοῦ *vice-admiral*. [...] τῶν δύο προθέσεων σημασίαν εἷς τās λέξεις ὑποναύαρχος καί ἀντιναύαρχος, ὑποστράτηγος καί ἀντιστράτηγος, ἐνόμισα καταλληλότερον νά προτείνω εἷς τήν ὑμετέραν Μεγαλειότητα διά νά διατάξῃ ὡς εἷς τό ἐξῆς ὁ ἀντιναύαρχος νά ᾔναι ἀνώτερος τοῦ ὑποναυάρχου, ὡς καί εἷς τήν ξηράν ὁ ἀντιστράτηγος ᾔναι ἀνώτερος τοῦ ὑποστρατήγου³⁶³».

Το ζήτημα της στολής του Πολεμικού Ναυτικού, θα αντιμετωπιστεί σταθερότερα με το Β. Δ. της 8^{ης} Ιανουαρίου 1834. Στο διάταγμα αυτό παρουσιάζεται με κάθε λεπτομέρεια η στολή που θα φέρουν τα μέλη του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού. Ως πρωταρχικός στόχος τίθεται η ενδυματολογική ομοιομορφία καθώς και η εξομοίωσή της με εκείνες των Μεγάλων Δυνάμεων, εξ ου και το γεγονός ότι, σε πολλές περιπτώσεις, στο Β. Δ. προσομοιάζεται ο σχεδιασμός μέρους της στολής «ὡς τὰ των ἀξιωματικῶν τῆς Ἀγγλίας» ή «κατὰ το Γαλλικόν σχῆμα».

Επίσημο χρώμα του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, το οποίο εμπότιζε τη στολή των στελεχών, ορίστηκε το γαλάζιο³⁶⁴. Οι αξιωματικοί του πολεμικού ναυτικού ήταν οπλισμένοι με σπαθί το οποίο είχε λαβή όμοια με εκείνη του αγγλικού και ήταν αντίστοιχου σχήματος με τα

361 ΕτΚ, φ. 48, (14.9.1856), ό. π.

362 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #012, Υποφάκελος #001, «Περί προσθέσεως τοῦ τίτλου ὑποναυάρχου εἷς τόν κανονισμόν τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ», Αθήνα 21 Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1845.

363 ό. π.

364 ΕτΚ, φ. 2, (8/20.1.1834), «Περί ἱματισμοῦ καί διακριτικῶν σημείων τοῦ Β. Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ», σ. 5. Στη στολή των αξιωματικῶν του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, Τα περιουραία είχαν γαλάζιο χρώμα με κόκκινες ραφές. Τα κομβία της στολής ήταν επιχρυσωμένα και στο υψηλότερο όλων υπήρχε ανάγλυφη άγκυρα και στην κορυφή της στέμμα. Το παντελόνι, επίσης γαλάζιου χρώματος, έφεραν κόκκινες επιρραφές οι οποίες βρίσκονταν ανάμεσα σε τέσσερις λωρίδες χρυσού σιρίτι. Τα ζωνάρια, λευκού και γαλάζιου χρώματος, είχαν ραβδοειδές σχήμα και ήταν υφασμένα από μετάξι. Το καπέλο έφερε το εθνόσημο, καμωμένο από γαλάζιο και αργυρό ύφασμα, το οποίο συμπλήρωναν θύσανοι και ένα χρυσό επικόσμημα σε σχήμα άστρου. Τα υποδήματα ήταν φτιαγμένα από μαύρο δέρμα.

σπαθιά των αξιωματικών του στρατού³⁶⁵. Στο ίδιο Β. Δ. γίνεται λόγος για τα διακριτικά της στολής, τα οποία δήλωναν τον βαθμό του κάθε στελέχους. Η στολή των δοκίμων ήταν ίδια με εκείνη των αξιωματικών, χωρίς όμως να φέρουν επωμίδες και σιρίτι, πλην όμως φέρουν θυσάνους στους αορτήρες. Η στολή του σημαιοφόρου περιλαμβάνει περιλαίμιο με τετράγραμμο χρυσό σιρίτι ολόγυρα. Ο υποπλοίαρχος επίσης φέρει σιρίτι στο περιλαίμιο, όμως καλύπτει μόνο τα 2/3 της περιφέρειας αυτού, ενώ ο πλοίαρχος γ' τάξεως φέρει και τρίτο σιρίτι. Η στολή όλων των αξιωματικών περιλαμβάνει δυο χρυσές επωμίδες με κρόσσια. Η στολή του πλοίαρχου β' τάξεως είχε σιρίτι στο καπέλο, ομοίως κοσμημένο περιλαίμιο, με διπλό σιρίτι, και επωμίδες με χοντρά κρόσσια. Εκείνη του Αντιναυάρχου φέρει χρυσοϋφαντο περιλαίμιο και επωμίδες με κρόσσια τις οποίες κοσμούσε αργυροϋφαντο βασιλικό στέμμα.

Η στολή των υπαξιωματικών β' τάξεως έφερε στο μισό επιχειρίδιο χρυσοϋφαντο άγκυρα, ενώ οι υποπλοίαρχοι α' τάξεως έφεραν δύο άγκυρες. Οι ιατροί των πλοίων έφεραν στη στολή τους διακριτικά σήματα του πολεμικού ναυτικού. Ο φροντιστής β' τάξεως έφεραν όμοια με τους αξιωματικούς στολή, τη διαφορά ότι από αυτήν απουσίαζαν οι επωμίδες και πως το καπέλο περιστοιχιζόταν από κορδέλα, ενώ περιμετρικά του περιλαιμίου υπήρχαν τρεις γραμμές οδοντωτού πλέγματος. Όμοια ήταν και η στολή του φροντιστή α' τάξεως, πλην όμως έφερε οριζόντια, στη γωνία της εμπρόσθιας πλευράς του περιλαιμίου αργυροϋφαντη άγκυρα. Η στολή του τροφοδότη ήταν όμοια με αυτή των δοκίμων, ωστόσο διέφερε στο γεγονός ότι τα κομβία ήταν λευκά και το καπέλο ήταν διακοσμημένο με ομόχρωμες των κομβίων ταινίες.

Η στολή του ναύτη είχε βαθύ γαλάζιο χρώμα και έφερε δυο γραμμές σειρές, από εφτά χρυσά κομβία με σχήμα άγκυρας. Τα επιχειρίδια είχαν επίσης βαθύ γαλάζιο χρώμα με κόκκινες επιρραφές. Το ζωνάρι είχε κόκκινο χρώμα και το παντελόνι, ανάλογα την εποχή, ήταν υφασμένα από λινό πανί, λευκού χρώματος το καλοκαίρι, γαλάζιου το χειμώνα. Τη στολή του ναύτη συμπλήρωνε καπέλο με το όνομα του πλοίου στο οποίο υπηρετούσε. Ο ναύτης ήταν υποχρεωμένος να είναι κουρεμένος στο κάτω μέρος του κρανίου³⁶⁶.

Φαίνεται ωστόσο ότι η μέριμνα του σχεδιασμού της στολής δεν εκπληρώθηκε αρκούντως, κρίνοντας από υπόμνημα που υπέβαλε ο επικεφαλής της επί των Ναυτικών Γραμματείας, Α. Γ. Κριεζής, στον βασιλιά Όθωνα, υπόμνημα που χρονολογείται από το 1838. Σε αυτό τονίζεται η πρόθεση τροποποίησης της μέχρι τότε στολής του πολεμικού ναυτικού και η ανάγκη να επιτελεστεί η μετατροπή αυτή σύντομα, σε περίπτωση αποδοχής των προτεινόμενων αλλαγών από πλευράς του βασιλιά: *«Ο σκοπός μου υπήρξε τριπλοῦς: α. νά κατασήσω τήν στολήν κομψότεραν β. νά δαπανώνται ολιγώτερα εἷς τήν κατασκευήν τῶν γ. νά παρεισάξω έντελῶς όμοιόμορφον δι' άκριβούς*

365 ό. π., σσ. 5-6. Το σπαθί των αξιωματικών του πολεμικού ναυτικού στηριζόταν σε μαύρο ζωστήρα ο οποίος ήταν διακοσμημένος στο μπροστινό μέρος με δύο επιχρυσωμένα μεταλλικά κεφάλια λιονταριών που συσφίγγονταν με μια πόρπη σχήματος «ς».

366 ό. π., σσ. 6-7.

προσδιορισμού τῶν διαφορῶν μερῶν αὐτοῦ τοῦ διατάγματος τῆς 30 9βρίου 1833 μηδελεῖς ἀμελούντος· [...] Ἐάν δέ διά λόγους εὐλόγους ἢ ὑμετέρα Μεγαλειότητα δέν ἤθελεν ἐγκρίνη νά τροπολογηθῆ ἢ ἐνεσῶσα ζολήν, τότε εἶναι ἐπάναγκες νά με δώση Αὕτη τήν ἄδειαν νά συντάξω σχέδιον διατάγματος [...] Ἡ κατασκευή τῶν ὑποδειγμάτων τῶν διαφορῶν ζολῶν εἶναι ἐπίσης ἀναγκάς καί διά τοῦτο, παρακαλῶ τήν ὑμετέραν Μεγαλειότητα, νά ἐγκρίνη καί τήν διάταξιν ταύτην³⁶⁷».

Παράλληλα, σε ἐκθεση του 1838 παρατίθεται κατάλογος σχετικά με τα ἱμάτια που χορηγούνται στους ναύτες και το κόστος τους σε δραχμές:

« <u>Εἶδη</u>	<u>Κομμάτια</u>	<u>Δραχμαί</u>	<u>Παρατηρήσεις</u>
φέσια λιβούρνου	3	18	
Ἰπποκάμισον		32	
Λεμοδέτης	2	6	
Γιακίλα Ρούχινα	2	40	
Ζωνάριο	2	25	
Βρακί	7	70	
Εσώβρακον	3	13	
Παπούτζια	6	30	
Γιακίλα λεπτόν Πάνινον	3	15	
Μανδύλιον της Μύτης	6	3	
Καπότα	1	18	
Σάκοι	1	4	
ἡ μικρά αποσκευή		5,64	
		279,64	

16 Δεκεμβρίου 1837

Προστιθέντων δραχμῶν Μ. ἐπί τῆς ὀλικῆς

ἀξίας διά τὰς ἐνδεχομένας διαφοράς τῶν τιμῶν 10

289,64

ὁ ἐν χρήσῃ ἱματισμὸς ἐκτιμᾶται δραχμάς 180

ἢ περιπλέον δαπάνη 109,64³⁶⁸».

Ἡ καθημερινή στολή των αξιωματικῶν και των δοκίμων του πολεμικοῦ ναυτικοῦ, με το Β. Δ. της 24ης Ἰουνίου 1846, ἀπλοποιεῖται και καθίσταται ἐφεδρική. Στο ἐξῆς, οι αξιωματικοί ἔχουν την

367 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #034, Υποφάκελος #002. «περὶ τῶν ναυτικῶν ζτολῶν», Ἀθήνα 9 Φεβρουαρίου 1838.

368 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #034, Υποφάκελος #002, «Σημειώσεις των ἱματίων τα οποία θέλουν ἀποτελεῖ τον Πάτριον ἱματισμὸν του Ναῦτου και η ἐκτίμησις αὐτῶν», Πόρος 16 Δεκεμβρίου 1837.

ευχέρεια να φορούν κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας τους πολιτικά ρούχα, απαραιτήτως γαλάζιου χρώματος. Έπρεπε, ωστόσο, τα ρούχα να φέρουν επωμίδες με τα διακριτικά του βαθμού του καθενός. Σε αυτή την εκδοχή της στολής, οι δόκιμοι α΄ τάξεως έφεραν στον δεξιό ώμο τους χρυσό πλέγμα υφασμένο από μετάξι, ενώ το πλέγμα των δοκίμων β΄ τάξεως διακοσμήτο εναλλάξ από χρυσό και γαλάζιο χρώμα. Τόσο από τους αξιωματικούς όσο και από τους δοκίμους το σπαθί αντικαταστάθηκε από εγχειρίδιο³⁶⁹.

Ωστόσο, για τον περιορισμό των εξόδων της στολής των αξιωματικών και δοκίμων του πολεμικού ναυτικού, εκδόθηκε στο Β. Δ. της 2ας Δεκεμβρίου 1852, ο σχεδιασμός νέας στολής. Το καπέλο αποκτά μελανό χρώμα. Πλάγια υπήρχαν ανορθωμένες πτέρυγες, στο χείλος της δεξιάς εκ των οποίων βρισκόταν το εθνόσημο. Στη μέση της βάσης του, δυο σειρές χρυσού σιρίτι σχημάτιζαν ορθή γωνία. Η στολή ήταν γαλάζια, με τρία κομβία σε κάθε επιχειρίδιο. Το παντελόνι φτιαχνόταν από ύφασμα λευκού χρώματος και τα υποδήματα από μαύρο δέρμα. Οι αξιωματικοί έφεραν ζίφος, το οποίο είχε στη λαβή αργυρό θύσανο.

Σε αυτό το Β. Δ. καθορίζονται και τα διακριτικά του βαθμού των αξιωματικών και των δοκίμων του πολεμικού ναυτικού. Ο βαθμός του υποναυάρχου εμφανίζεται στο περιλαίμιο και στις επωμίδες. Οι πλοίαρχοι των τριών τάξεων φέρουν στα άκρα του περιλαίμιου χρυσό σιρίτι και αργυρό άστρο, ανάλογα με τον βαθμό που φέρει ο εκάστοτε πλοίαρχος. Έτσι, ο πλοίαρχος γ΄ τάξης φέρει τρία άστρα, ο πλοίαρχος β΄ τάξης δυο και ο πλοίαρχος α΄ τάξης ένα. Οι επωμίδες της στολής του πλοίαρχου είναι στολισμένες με ανάγλυφη άγκυρα φτιαγμένη από άργυρο και διακριτικά με τις αντίστοιχες τάξεις των πλοίαρχων, με τη διαφορά ότι το περιλαίμιο δεν περιλαμβάνει σιρίτι και οι επωμίδες δεν έχουν διακόσμηση, ενώ είναι στολισμένες με λεπτά κρόσσια³⁷⁰.

Στα πρώτα χρόνια του ελληνικού βασιλείου δόθηκε μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση των αξιωματικών του Πολεμικού Ναυτικού, δίχως όμως η Αντιβασιλεία να προβεί σε προσπάθειες για την ίδρυση Ναυτικής Σχολής, παρά το γεγονός ότι υπήρξε από βαυαρικής πλευράς μια ανάλογη σύλληψη ιδέας, κατά αντιστοιχία με την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Από την πλευρά της, η Αντιβασιλεία διαπραγματεύτηκε με την Κυβέρνηση της Δανίας την αποστολή τέκνων ναυτικών αγωνιστών για φοίτηση και εκπαίδευση στην περίφημη ναυτική σχολή της Κοπεγχάγης, όμως αυτές οι συζητήσεις δεν ευδοκίμησαν³⁷¹.

Οι λόγοι για τους οποίους δεν ιδρύθηκε Ναυτική Σχολή του πολεμικού ναυτικού στη διάρκεια των πρώτων χρόνων της Αντιβασιλείας είναι συγκεκριμένοι. Αφενός, μια τέτοια κοστοβόρα ενέργεια προς αρωγή του Ναυτικού θα επιβάρυνε τον ήδη περιορισμένο κρατικό προϋπολογισμό. Αφετέρου, το ελληνικό βασίλειο δεν διέθετε ούτε Έλληνες διδασκάλους ούτε Έλληνες αξιωματικούς ώστε να οργανώσουν και να καθοδηγήσουν την εκπαίδευση μελλοντικών

369 ΕτΚ, φ. 16, (24.6.1846), «περί τῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ δοκίμων τοῦ ναυτικοῦ στολῆς», σ. 52.

370 ΕτΚ., φ. 63, (2.12.1852), «Περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς στολῆς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Βασ. Ναυτικοῦ», σσ. 148-149.

371 G. Lud. Maurer, ό. π., σ. 584.

στελεχών, ενώ ταυτόχρονα απορριπτόταν κάθε διάθεση πρόσληψης αλλοδαπών διδασκάλων³⁷². Το ρόλο των διδασκάλων και εκπαιδευτών προοριζόταν να αναλάβουν Σουηδοί αξιωματικοί του ναυτικού τους οποίους είχε διαθέσει ο βασιλιάς της χώρας τους προς εκπλήρωση αυτού του σκοπού, όμως ούτε οι βλέψεις αυτές πραγματοποιήθηκαν³⁷³. Το κυριότερο, βέβαια, ανασταλτικό γεγονός αποτέλεσε η δυσπιστία του μεγαλύτερου ποσοστού των αξιωματικών, εφόσον η έλλειψη μόρφωσης και πειθαρχίας δημιουργούσε δυσκολίες στη λειτουργία του ναυτικού³⁷⁴. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά που υπέβαλε στο Ναυτικό Διευθυντήριο ο πλοίαρχος Θ. Μουλάς, στις 7 Μαρτίου 1839, στην οποία διεμήνυε πως το ημερολόγιο του πλοίου που κυβερνούσε ήταν αδύνατον να ενημερωθεί, καθώς κανείς από τους αξιωματικούς δεν γνώριζε γραφή³⁷⁵.

Δεδομένων των παραπάνω συνθηκών, ένα πρώιμο στάδιο της Ναυτικής εκπαίδευσης εκείνης της περιόδου εκδηλώθηκε σε δυο μορφές. Κατά την πρώτη, οργανώθηκαν αποστολές μαθητείας σε σχολές και πλοία ευρωπαϊκών κρατών ενώ προωθήθηκε και η φοίτηση μαθητών στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, προκειμένου να αποκομίσουν το στρατιωτικό πνεύμα³⁷⁶. Η συναναστροφή με τα ευρωπαϊκά πρότυπα είχε τον διττό σκοπό, από τη μια πλευρά να μορφώσει και να καταρτίσει τα στελέχη και, από την άλλη, να εξασφαλιστεί μελλοντικό διδακτικό προσωπικό. Η δεύτερη μορφή εκπαίδευσης προώθησε την παρακολούθηση μαθημάτων ναυτικών γυμνασίων, σε καμιά περίπτωση όμως δεν εξέλαβε την ίδια σημασία με την οργανωμένη ευρωπαϊκή αποστολή διδασκαλίας μαθητών.

Οι καθοριστικές προσπάθειες για οργανωμένη και συστηματική εκπαίδευση χρονολογούνται την 30^η Οκτωβρίου 1836 και προέρχονται από την πλευρά του ναυάρχου Α. Γ. Κριεζή, που με υπόμνημά του στον βασιλιά Όθωνα, διατείνεται τη σπουδαιότητα που δόθηκε στη ναυτική εκπαίδευση τόσο στο εξωτερικό όσο και εντός συνόρων του ελληνικού βασιλείου. Συγκεκριμένα, στο υπόμνημα, ο Α. Γ. Κριεζής γνωστοποιούσε ότι πολλοί υιοί Ελλήνων ναυτικών αγωνιστών φοιτούσαν, με δημόσια δαπάνη, στην Αγγλία και σε άλλες χώρες του εξωτερικού, ενώ άλλοι δεκαπέντε βρίσκονταν στο στρατιωτικό σχολείο της Αίγινας³⁷⁷.

Οι πρώτες αποστολές για εκπαίδευση στο εξωτερικό έλαβαν χώρα το επόμενο κιόλας έτος και συνεχίστηκε ως σχεδόν μια δεκαετία αργότερα, με το πέρας της οποίας χρονολογείται η ίδρυση της σχολής Ναυτικών Δοκίμων. Στο διάστημα αυτό εστάλησαν με υποτροφία στο εξωτερικό δεκαοχτώ (18) σπουδαστές, ηλικίας από 15 ως 23 ετών οι οποίοι καταμερίστηκαν 11 (το 61% των σπουδαστών) στη Γαλλία, 5 (το 28% των σπουδαστών) στην Αγγλία και 2 (το 11% των σπουδαστών) στη Γερμανία.

---

372 Ι. Φακίδης, ό.π., σ. 29.

373 G. Lud. Maurer, ό. π.

374 Ι. Φακίδης, ό. π.

375 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 538.

376 ό. π., σ. 537.

377 Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 31.

Η αποστολή για σπουδές στην Αγγλία γνωστοποιήθηκε το 1837 με υπόμνημα του Α. Γ. Κριεζή στον βασιλιά. Στον πρόλογό του επισημαίνει τη σημασία της γνώσης περαιτέρω επιστημών εκτός της ναυτικής, στα πλαίσια της εκπαίδευσης: «*Τὴν ναυτικὴν ἐκπαίδευσιν δὲν συγκροτῆ μόνη ἢ σπουδὴ εἰς κυρίους ναυτικούς λιμένας, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπισημῶν καὶ τεχνῶν ἀναφέροντας μάλισα ὅλα τα χρώντα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια διὰ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν θέσιν καὶ τεχνολογίαν νὰ διατηροῦσι ναυσάθμους*». Ακολουθῶς, εξηγούνται οι λόγοι που ωθούν στην πρόθεση αποστολής σπουδαστῶν στο εξωτερικό, τονίζοντας τις δυσλειτουργίες της εκπαίδευσης του ναυτικού στην Ελλάδα: «*Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπου ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἦναι προ παντός ἄλλου προφανεσάτη καὶ σχολεῖον ναυτικόν ἂν ἦτο δυνατόν νὰ συζηθῆ σήμερον, πάλῃ διὰ τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων δὲν ἠθέλαμεν κατωρθῶσι νὰ μορφώσωμεν ἀξιωματικούς ἱκανούς*». Το υπόμνημα καταλήγει με τα ονόματα των σπουδαστῶν που εισηγείται να σταλούν για εκπαίδευση στην Αγγλία, την κατάρτιση που προορίζονται να λάβουν και το χορηγούμενο ποσό για την κάλυψη εξόδων της μαθητείας τους: «*Εἶμαι, Ὅθων, τῆς γνώμης νὰ ζαλωσι: α- ὁ σημαιοφόρος Σαχτούρης σπουδάσας εἰς Μόναχον β- ὁ Μανώλης Ἰακώβου Τουμπάζης σπουδάζων σήμερον εἰς τὸ ἴδιον μέρος γ- ὁ ἀλέξανδρος Κουμελάς χης, οἷος ἔφθασεν ἐσχάτως ἐκ Βαυαρίας, εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ὁποίας ἐφοίτησεν, κατὰ τὸ ἀποστειλάμενον ἀποδεικτικόν – ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος θέλουν ἀσχοληθῶν εἰς τὰ δυο μέρη τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ δὲ δεῦτερος εἰς τὴν μηχανικὴν [...] Ἐκασος αὐτῶν θέλει λαμβάνῃ κατ' ἔτος λίρας 150 σύνταξιν μεταθέτοντος πρὸς τὴν πολυδάπανον τῆς ἀγγλίας³⁷⁸*».

Στη Γαλλία εστάλησαν για εκπαίδευση οι Ν. Βελτάκης³⁷⁹, με εισήγηση του Μ. Ξανθόπουλου ο οποίος έκρινε ότι ο μαθητής αυτός κατά τη διάρκεια φοίτησής του στο ναυτικό γυμνάσιο Σύρου «*ἔδειξεν ζῆλον, ἐπιμέλειαν καὶ εὐφυῖαν, καὶ καθ' ὅσα ἐξετάζετο³⁸⁰*», Εμ. Μοναρχίδης, γιός «*τοῦ κυρίου Δ. Μοναρχίδου, Συμβουλοῦ τῆς Ἐπικρατεῖας³⁸¹*», Ν. Δομεστίνης, Κ. Μουρούζης, Δ. Σαχίνης, Ν. Τρικαλιώτης και πέντε ναυτικοί υπότροφοι της Στρατιωτικής Σχολῆς Ευελπίδων ανήκοντες στην τάξη του 1836, οι Β. Κοκονέζης, Δ. Λάσκαρης, Γ. Πιπίνος, Στ. Σαχτούρης, Γ. Σταματέλλος. Στην Αγγλία απεστάλησαν οι Αλ. Κουμελάς, Αθ. Μιαούλης, Ν. Μιαούλης, Δημ. Σαχτούρης, Εμμ. Τομπάζης. Στη Γερμανία απεστάλησαν οι Μιλτ. Κανάρης και Γ. Κριεζής. Η διάρκεια εκπαίδευσης των παραπάνω ανήλθε σε τέσσερα χρόνια. Σε ολόκληρο το διάστημα των σπουδῶν στο εξωτερικό η ελληνική πλευρά σε συνεργασία με τον εκάστοτε πρέσβη της φρόντιζε να πληροφορεῖται για την πρόοδο των σπουδαστῶν³⁸². Τέτοιο παράδειγμα είναι η πληροφόρηση της προόδου των Α. Γ. Σαχτούρη και Αλ. Κουμελά που είχαν σταλεί για εκπαίδευση

378 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #030, Υποφάκελος #007, «Περὶ ἀποστολῆς νέων τινῶν εἰς Ἀγγλίαν», Αθήνα 11 Σεπτεμβρίου 1837.

379 Φακίδης, Ι., ὁ. π.

380 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #030, Υποφάκελος #007, «Περὶ ἀποστολῆς τοῦ Ν. Βελτάκη εἰς Βρέστην τῆς Γαλλίας, χάρις τελειοποιήσεως τῶν σπουδῶν του», Αθήνα 8/20 Αυγούστου 1841.

381 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #30, Υποφάκελος #006. «Περὶ τοῦ νέου Εμμ. Μοναρχίδου», Αθήνα 30 Ἰουνίου/ 12 Ἰουλίου 1842.

382 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ὁ. π.

στην Αγγλία: «Ο ἐν Λονδίνῳ πρέσβης τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἐξήτησατο διὰ τοῦ λόρδου Παλμερστῶνος τὴν ἄδειαν, ὥστε οἱ ἐκάστοι σπουδάζοντες δύο νέοι Δημήτριος Γ. Σαχτούρης καὶ Αλέξανδρος Κουμελάς, νά εἰσέλθωσιν εἰς τα διάφορα ἐργοζάσια τοῦ ἐν Πόρτσμουθ Βασ. Ναυσάθμου, ἢ νά ἐπιβῶσιν εἰς πολεμικά πλοῖα, ἐπὶ σκοπῶ τοῦ νά τελειοποιήσωσι τὰς θεωρητικὰς σπουδὰς των, γυμναζόμενοι ταυτοχρόνως καὶ εἰς το πρακτικόν μέρος³⁸³». Ο προσανατολισμός της Κυβέρνησης να αντικαταστήσει τους παλαιούς αξιωματικούς με νέους φανερώνει το γεγονός ότι εξακολουθούσαν αναπόσπαστα να οργανώνονται αποστολές μαθητείας στη Γαλλία. Οι περισσότεροι σπουδαστές απεστάλησαν στην Τουλόν, όπου επί μια διετία εκπαιδεύτηκαν στα γαλλικά πλοία³⁸⁴.

Οι πρώτοι επαναπατρισμοί σπουδαστῶν σημειώνονται το ἔτος 1843. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ἐπάνοδος στην Ελλάδα του Εμμανουήλ Τομπάζη ἀπὸ την Αγγλία, ὅπου φοιτούσε, ἡ οποία εἶχε δρομολογηθεῖ ἤδη ἀπὸ το 1841. Η ἀπόφαση συνοψίζεται στο ὅτι «Οἱ κυριώτεροι λόγοι οἵτινες ὑπαγορεύουν τὴν ἐπάνοδον τοῦ νέου, ὡς καὶ ὁ ἴδιος αναφέρειν ὅτι ἢ εἰς τὸ Μηχανικόν ἐκπαίδευσίς του, ὡς ἀπ' ἀρχῆς ὠρίσθη, κατὰ τὴν ἀπὸ 17-29 αβρίου 1837. βασιλικὴν ἀπόφασιν, ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερον ἐργοζάσιον κατὰ ὀλοκλήρων ἐτῶν διαμονῆς³⁸⁵».

Ὅσο καὶ ἀν ωφελήθησαν οἱ ὑπότροφοι ἀπὸ την ευρωπαϊκὴ τους ἐκπαίδευση, ἐντούτοις κατὰ την ἐπάνοδό τους στο ελληνικὸ βασίλειο οἱ γνώσεις σε τεχνικά ζητήματα που ἀποκόμισαν, ἡ νέα νοοτροπία που υιοθέτησαν καὶ ἡ συνολικὴ μόρφωση που ἐξέλαβαν, τους οδήγησαν σε προστριβές με τους Ἕλληνας αξιωματικούς που εἶχαν παραμείνει ἐντὸς συνόρων ὅλο αὐτὸ το διάστημα καὶ δὲν εἶχαν ἐπιτελέσει καμία πρόοδο στον τομέα της μόρφωσής τους. Ὦντας περισσότερο συνειδητοποιημένοι ὕστερα ἀπὸ την παρουσία τους στο ἐξωτερικόν, οἱ νέοι αξιωματικοὶ ἀντιλήφθηκαν ὅτι ἡ νοοτροπία καὶ οἱ πρακτικὲς των ἐγχώριων ομολόγων τους ἐπηρέαζε ἀρνητικὰ τὴ λειτουργία του Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, ἐπιβάλλοντας, ἐκ των πραγμάτων, τὴν ἀνάγκη μεταρρυθμίσεων γιὰ τὴ βελτίωσή του. Ὡστόσο ἡ ἐκφραση των πεποιθήσεων αὐτῶν ἀπὸ την πλευρὰ των νέων αξιωματικῶν δὲν ἐκδηλωνόταν με διπλωματικὸ τρόπο, ἐνῶ, ἀντίστοιχα, οἱ παλαιοὶ αξιωματικοὶ προσκολλήθηκαν ἀκόμα περισσότερο στις παραδόσεις καὶ τους τίτλους που ἔφεραν. Ἀποτέλεσμα των διαφωνιῶν που προέκυψαν ἦταν οἱ ἀντιμαχόμενες πλευρές νὰ οδηγηθοῦν σε τριβές καὶ διενέξεις, οἱ οποίες ἀργησαν πολὺ νὰ ἐξομαλυνθοῦν.

Εἶναι γεγονός ἡ μεγάλη σπουδαιότητα της ἐκπαίδευσης στο ἐξωτερικόν γιὰ τους αξιωματικούς που, μελλοντικά, θα ἐπάνδρωναν τὸ Πολεμικόν Ναυτικόν. Δεδομένου αὐτοῦ ὅμως, δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ἡ σημασία της ἐκπαίδευσης που ἔλαβαν ὅσοι παρέμειναν στο ελληνικόν

383 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #030, Υποφάκελος #008, «Περὶ των νέων Α. Γ. Σαχτούρη καὶ Αλ. Κουμελά, σπουδάζοντων εἰς Ἀγγλίαν», Αθήνα 1/13 Φεβρουαρίου 1840.

384 Ἀνδ. Σπ. Σκανδάμης, ὁ. π., σ. 539.

385 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #030, Υποφάκελος #007, «Περὶ του Εμ. Ια. Τομπάζη», 26 Μαρτίου/ 7 Ἀπριλίου 1841.

βασίλειο. Η αρχή γίνεται με τη φοίτηση μαθητών στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων³⁸⁶ της Αίγινας, όπου προορίζονταν να εκπαιδευτούν στη χρήση των όπλων³⁸⁷.

Ιδιαίτερο σημείο αποτέλεσε η παραχώρηση δεκαπέντε (15) θέσεων μαθητείας στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, με την προοπτική πως οι μαθητές που θα τις συμπλήρωναν, θα κατατάσσονταν, σύμφωνα με απόφασή τους, στο Ναυτικό. Η διδασκαλία των ναυτικών μαθημάτων ανατέθηκε στον πλοίαρχο Κάρολο Μπρόγμαν, στον οποίο δόθηκε η θέση του υποδιοικητή της Σχολής. Παρά τις διαθέσιμες θέσεις κατετάγη μόνο ένας μαθητής, ο γιος του πυρπολητή του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, Πιπίνου. Καθοριστικός παράγοντας για την αποθάρρυνση ενδιαφερομένων αποτέλεσαν τα υψηλά δίδακτρα της Σχολής. Προκειμένου να επανδρωθούν οι θέσεις, η επί των Ναυτικών Γραμματεία ανέλαβε να καλύψει τα έξοδα μαθητείας και να υποδείξει τους μαθητές που θα φοιτούσαν σε αυτές. Ως τον Οκτώβριο του 1836 οι απαιτούμενες 15 θέσεις καλύφθηκαν από μαθητές ηλικίας 12 ως 15 ετών. Οι μαθητές αυτοί ήταν οι Γιαννίσης, Δημ. Δομεστίνης, Ελευθερίου, Καβίλιας, Καζέτας, Βασ. Κοκονέζης, Δημ. Λάσκαρης, Παγκάρας, Παπαδούκας, Πινότσης, Γεώργ. Πιπίνος, Σταμ. Σαχτούρης, Γεώργ. Σταματέλος, Εμ. Τομπάζης και Φωκάς³⁸⁸.

Τα σχετικά με τη φοίτησή και τις μαθητικές επιδόσεις των παραπάνω υποτρόφων στοιχεία είναι περιορισμένα. Μοναδικές εξαιρέσεις αποτελούν ο Βασ. Κοκονέζης και ο Καβίλιας. Για τις άριστες μαθητικές επιδόσεις του Βασ. Κοκονέζη αναφέρει η εφημερίδα *Ανεξάρτητος* ότι: «Οί άριστεύσαντες μαθηταί εις τας έξετάσεις τοῡ παρόντος έτους εις τήν Β. Στρατ. Σχολήν είναι οι έπόμενοι [...] Κοκονέζης [...] της ε' κλάσεως³⁸⁹». Αντίστροφη πορεία με την πρόοδο του Κοκονέζη είχε η φοίτηση του Καβίλια ο οποίος, τον Αύγουστο του 1838, απορρίφθηκε στα μαθήματα και η Σχολή πρότεινε την αποπομπή του από αυτήν, δυσχερή για εκείνον εξέλιξη, που εντούτοις κατάφερε να αποφύγει επιστρατεύοντας πλάγια μέσα³⁹⁰.

Με την αποφοίτηση των ναυτικών υποτρόφων του 1843, είχαν απομείνει μόνον πέντε (5), οι οποίοι με τη σειρά τους απεστάλησαν στο εξωτερικό για εκπαίδευση εξαιτίας της ανεπάρκειας των ναυτικών σπουδών που εξακολουθούσε να παρατηρείται στην Ελλάδα. Οι τελευταίοι των ναυτικών υποτρόφων κατά την οθωνική περίοδο σημειώνονται τα έτη 1842 και 1844, δύο (2) και τέσσερις (4) αντίστοιχα. Το 1842 εισήχθησαν οι Ν. Κιοσσές και Α. Τσαμαδός ενώ το 1844 οι Ν. Αποστόλης, Αρ. Κανάρης, Α. Μουλάς, Ν. Τομπάζης. Από τους παραπάνω δεν αποφοίτησε κανένας³⁹¹.

Όσον αφορά τη ναυτική εκπαίδευση εντός των συνόρων του ελληνικού βασιλείου, το 1837 με Β. Δ. δημιουργούνται δυο έδρες στα σχολεία της Σύρου και του Ναυπλίου, η οποία λόγω έλλειψης μαθητών μεταφέρθηκε στην Ύδρα, και στις οποίες προορίζονταν να φοιτούν όσοι

386 Ι. Φακίδης, ό. π., σσ. 31-32.

387 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 538.

388 Ι. Φακίδης, ό. π., σσ. 32-33.

389 Εφημερίς «Ανεξάρτητος», (9.8.1842), «Διάφορα», σ. 4.

390 Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 33.

391 ό. π.

επιθυμούσαν αν υπηρετήσουν στο εμπορικό ή στο πολεμικό ναυτικό³⁹². Το Ναυτικό Σχολείο προοριζόταν να παράσχει στους νέους της Νήσου Ύδρας τη δυνατότητα να αποκτήσουν τις θεωρητικές γνώσεις της ναυτικής τέχνης³⁹³, προκειμένου να εκπαιδευτούν οι εμποροπλοίαρχοι: «*α΄. Εἰς ἑκάτερον τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων Σύρου καὶ Ναυπλίας θέλει προστεθεῖ ἀνά εἷς διδάσκαλος τῆς ναυτικῆς, διὰ τοὺς ἐπιθυμούντας νὰ διδαχθῶσι καὶ θεωρητικῶς τὴν τέχνην ταύτην*». Στο ίδιο Β. Δ. επικυρώνεται η τριετής σπουδή της ναυτικής τέχνης και τα μαθήματα που θα διδάσκονται σε κάθε εκπαιδευτικό έτος. Στην πρώτη τάξη οι μαθητές διδάσκονταν αριθμητική μέχρι της θεματικής των λογαρίθμων. Στη δεύτερη τάξη διδασκόταν γεωμετρία και στερεομετρία και επίσης επίπεδη και σφαιρική τριγωνομετρία. Στην τρίτη τάξη, τέλος, διδασκόταν η ναυτιλία εν γένει, γεωμετρία επίπεδη και σφαιρική, καθώς και αστρονομία³⁹⁴.

Οι ναυτικές αυτές έδρες δραστηριοποιήθηκαν ως το έτος 1843, με παρακολούθηση κατά μέσο όρο από έξι ως δέκα μαθητές ανά έτος. Η *έδρα της Σύρου* επαναλειτούργησε δύο μήνες μετά την παύση της αντίστοιχης της Ύδρας, ως το 1845, με διδάσκαλο τον σημαιοφόρο Δομεστίνη, ο οποίος είχε προσφάτως ολοκληρώσει τις σπουδές του στη Γαλλία. Στη ναυτική σχολή της Σύρου υπήρχε δυνατότητα παρακολούθησης των μαθημάτων από εν ενεργεία αξιωματικούς του Πολεμικού Ναυτικού.

Αντίθετα με τις συστηματικές προσπάθειες που έγιναν στην εκπαίδευση, δεν παρατηρείται αντίστοιχη εξέλιξη στον θεσμό των εμπειρικών δοκίμων³⁹⁵. Παρά το Βασιλικό Διάταγμα της 6ης/18ης Δεκεμβρίου 1833 που προανήγγειλε ότι «*Περὶ τῆς συζάσεως σῶματος Δοκίμων τοῦ Ναυτικοῦ θέλει ἐκδοθῆ κατόπιν ἀπόφασίς Μας*³⁹⁶» καμία ιδιαίτερη ενέργεια δεν δρομολογήθηκε προς αυτή την κατεύθυνση.

Αλλά και στον τομέα της εκπαίδευσης των δοκίμων δεν παρατηρείται ιδιαίτερη βελτίωση. Ο «*κανονισμός τῆς ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πλοίων υπηρεσίας*» του 1837 κατατάσσει τους δοκίμους ως υπαγόμενους στον δεύτερο αξιωματικό αλλά το άρθρο 457, το οποίο και αναφέρεται στην εκπαίδευση, αναφέρει μόνον: «*Οἱ δόκιμοι γυμνάζονται αλλεπαλλήλως κατὰ τὸ διάστημα τῆς θαλασσοπορίας καθ' ὅλα τὰ μέρη τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας. Καταγίνονται εἰς τὴν σπουδὴν κατὰ τὰς διωρισμένας παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ὥρας· ἀνεβαίνουν καὶ χωρὶς νὰ προειδωποιοῦνται εἰς τὰς κεραίας καὶ τὸ θωράκιον τῆς ὀθόνης διὰ νὰ δένωσι ἢ νὰ λύωσι σπείρας, νὰ σφίγγωσι ἢ νὰ ἀλλάζωσι τὰ ἰστία, νὰ πληροφοροῦνται περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀναφορῶν τοῦ σκοποῦ καὶ τέλος ἀπέρχονται παντοῦ ὅπου ἡ παρουσία των εἶναι ἀναγκαία ἢ ὠφέλιμος, εἴτε διὰ νὰ ταχύνουν κινήσεις, εἴτε διὰ νὰ διατηροῦν τὴν εὐταξίαν· παρευρίσκονται δὲ εἰς ὅλας τὰς γενομένας διανομάς. Καθημερινῶς, τοῦ*

392 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

393 ΕτΚ, φ. 44, (22.12.1838), «Περὶ συστάσεως ναυτικοῦ σχολείου εἰς Ὑδραν», σ. 212.

394 ΕτΚ, φ. 28, (10.8.1837), «Περὶ προσθέσεως διδασκάλου τῆς ναυτικῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα Σύρου καὶ Ναυπλίας», σ. 115.

395 Ι. Φακίδης, ό. π., σσ. 34-35.

396 ΕτΚ, φ. 39, (6/18.12.1833), ό. π., σ. 291.

καιροῦ ἐπιτρέποντος, κάμνουν ἀστρονομικὰς καὶ ναυτικὰς παρατηρήσεις, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὁποίων υποβάλλουν ὁμοῦ μὲ τὰς μεσημβρινὰς στάσεις εἰς τὸν δεῦτερον ἀξιωματικόν. Κρατοῦν τακτικὰ τὰ ἡμερολόγια των καὶ τὰ παρουσιάζουν πρὸς ἐπιθεώρηση εἰς τὸν δεῦτερον ἀξιωματικόν³⁹⁷».

Στον προσανατολισμό της εκπαίδευσης κατατάσσονται οι ποινές που θεσπίστηκαν το ίδιο έτος και αφορούσαν εκείνους οι οποίοι επέδειξαν αμέλεια στην εκπαίδευση, με σκοπό να επιφέρουν πειθαρχία στο ναυτικό, στοιχείο το οποίο ως τότε εξέλιπε. Για τους αξιωματικούς και τους ναύτες οι πειθαρχικές ποινές που προβλέπονταν ήταν, μεταξύ άλλων, επιπλήξεις, στέρηση οίνου μέχρι πέντε ημερών, έκτακτες φυλακές, καθαρισμός των όπλων της οπλοθήκης και των μαγειρικών αγγείων³⁹⁸.

Η εκπαίδευση των εμπειρικών δοκίμων εξακολουθεί να υφίσταται παράλληλα με την εκτέλεση της υπηρεσίας τους, αδυνατώντας ωστόσο να τους εξασφαλίσει σφαιρική γνώση, αντίληψη και πειθαρχία. Ο υποπλοίαρχος Γερ. Ζωχιός το 1842 γράφει: «Οι δόκιμοι κείμενοι μεταξύ ναυτῶν καὶ ἀξιωματικῶν, εἶναι ἐξ ἡμισείας ἀθλοὶ δια τὴν υπάλληλον θέσιν των, μετέχουν δε ἐν μέρει καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν των ἀξιωματικῶν, ἀπὸ τους οποίους ζῶσι μεμονωμένοι». Στα πλαίσια της εκπαίδευσης, αξίζει να αναφερθεί πως το έτος αυτό γίνεται από τον ίδιο η πρώτη προσπάθεια έκδοσης ναυτικού περιοδικού, όταν και εκδίδεται ο «Πολικός Αστήρ³⁹⁹».

Μεγίστης σημασίας κρίνεται το «Υπόμνημα περί του Βασιλικού Ναυτικού» που συντάσσεται το 1843 και φέρει την υπογραφή των υποπλοιάρχων Α. Α. Μιαούλη, Ν. Α. Μιαούλη, Δ. Σαχτούρη οι οποίοι είχαν εκπαιδευτεί στο εξωτερικό, σε συνεργασία με τον ομόβαθμό τους Γ. Ζωχιό, απόφοιτο της Ιονίου Ακαδημίας. Το υπόμνημα συνηγορεί στην ανάγκη ύπαρξης Στόλου, στην οργάνωση από την οποία πρέπει να διέπεται, τις Ναυτικές Υπηρεσίες και τη σύνθεση που απαιτείται για την εκτέλεσή τους, στη συντήρηση των πλοίων, την εκπαίδευση, στις προαγωγές και στις τοποθετήσεις των αξιωματικών, τον ιματισμό, την τροφοδοσία και άλλα. Όσον αφορά την εκπαίδευση, το «Υπόμνημα» αναγνωρίζει την ύπαρξη ελαχίστων ικανών αξιωματικών για τη διδασκαλία ναυτικών μαθημάτων και την αδυναμία σύστασης σχολής πολεμικού ναυτικού επί του παρόντος. Εντούτοις, προκρίνει την ανάγκη αυτή για το μέλλον, θέτοντας άμεσα κιόλας τα θεμέλια για την επίτευξη του σκοπού αυτού.

Για να επιτευχθούν οι παραπάνω σκοποί, οι υπογραφομένοι το διάταγμα προτεινόταν να σταλούν για να εκπαιδευτούν έξι νέοι ως καθηγητές στη Γαλλία. Ακόμα, θεωρούσαν απαραίτητη ενέργεια την αποστολή δώδεκα νέων σε αγγλικά και γαλλικά πλοία για πενταετή φοίτηση, ώστε να εκπαιδευτούν στο «άρχειν και άρχεσθαι», δηλαδή τόσο στη διακυβέρνηση ενός πλοίου όσο και να υπακούν στις εντολές του κυβερνήτη, με σκοπό να αναλάβουν μελλοντικά την ηγεσία ελληνικών

397 Ι. Φακίδης, ό. π., σσ. 35-36.

398 βλ. ΕτΚ, φ., 41, (21.12.1837), «Περὶ ναυτικῶν πειθαρχικῶν ποινῶν, καὶ τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς αὐταὶ πρέπει να ἐφαρμόζονται», σ. 172.

399 Βλ. Δ. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Β. Ναυτικού 1833-1873*, Αθήνα 1923, σ. 111.

πλοίων: «Υποτίθεται δὲ ὅτι ναυτικοὶ θέλουσι διευθύνει τὴν ἀποστολὴν ταύτην. Ἀν ὅμως ἀπεναντίας χερσαῖοι πάλιν ἐξαποστείλωσι νέους πρὸς ἐκπαίδευσιν, πολλοὶ ἐκ τούτων θέλουσιν ἐπιστρέψει ἄπρακτοι... Πολλοὶ ἴσως εἴπωσιν ὅτι ἀντὶ τὰ ἀποσταλῶσι νέοι εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς ξένα πλοῖα διὰ τὰ σπουδάσωσι τὰ ναυτικά, συμφέρει κάλλιον τὰ προσκληθῶσι ἔξωθεν οἱ ἀναγκαῖοι καθηγηταὶ καὶ τὰ συστηθῆ τὸ ναυτικὸν σχολεῖον. Ἀλλ' ἐάν εἰς τῶν ξένων τούτων διδασκάλων τὴν ἐκλογὴν ἀποτύχωμεν, τότε τι γίνεται; Ἡ ἀμάθεια ἑνὸς καθηγητοῦ διαφθείρει ὅλους τοὺς μαθητὰς, ἐνῶ ἂν οὗτοι ἀποδημήσωσι, οἱ πλείστοι τουλάχιστον θέλουσιν ἐπιστρέψει τέλειοι καὶ ἐκπαιδευμένοι». Το ὑπόμνημα ἔκρινε ἀπαραίτητο νὰ ἐκδοθῆ διάταγμα που θα καθορίζει, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Κριεζῆ, τὴν προέλευση τῶν αξιωματικῶν καὶ καταλήγει προτείνοντας μεταρρυθμίσεις στὴν τάξη τῶν δοκίμων: «Δοκίμων τάξεις προτείνομεν τὰ διορισθῶσι δύο, ἡ τῶν δοκίμων καὶ ἡ τῶν ἐκλεκτῶν [...] πρέπει πρὶν διοργανωθῶσι τὰ τῶν δοκίμων, τὰ συστηθῆ τὸ ναυτικὸν σχολεῖον καὶ τὰ παραδοθῆ ἢ κυβέρνησις τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς χεῖρας ἀξιωματικῶν πεπαιδευμένων. Δοκίμων δὲ σύστημα ὡς ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου <εννοεῖ: Καποδίστρια>, ὄχι μόνον περιττὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ὀλέθριον παρ' ἡμῶν κρίνεται».

Ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἰδρυση ναυτικῆς σχολῆς λήφθηκε στὰ τέλη τοῦ 1845. Πρωτεργάτες ὑπῆρξαν, κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν Ελλάδα, οἱ υποπλοίαρχοι Ἀλ. Κουμελάς καὶ Λ. Παλάσκας, οἱ οποίοι μέχρι τότε ὑπηρετούσαν στὸ ἀγγλικὸ καὶ γαλλικὸ Ναυτικὸ, ἀντίστοιχα. Ὁ Υπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Κ. Κανάρης, συνομίλησε μαζί τους καὶ ἀντιλήφθηκε τὴ σημασία τῶν ευρωπαϊκῶν σπουδῶν καὶ ἐμπειριῶν που εἶχαν ἀποκομίσει οἱ δυο νέοι. Με πρωτοβουλία τοῦ Υπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν συστάθηκε ἐπιτροπὴ που δρομολόγησε τὴν ἰδρυση πρότυπου πλοίου, με κυριότερη προοπτικὴ τὴν ἐκπαίδευσιν πληρωμάτων, στὸ ὁποῖο θα ἐγκαθίστατο ἡ ναυτικὴ σχολή. Ὡστόσο ἡ ἀπόφαση αὐτὴ δὲν ἀπέφυγε τὴν ἐπικρίσεις. Ἡ ἐφημερίδα «Ἀθηναί», στὶς 25 Ὀκτωβρίου 1845 ἀναφέρει: «Ἐπὶ τοῦ Ναυτικοῦ Σχολείου κοινῶς ἀναγνωρισμένου ἀναγκαίου, δὲν μακρολογούμεν· ἐπιθυμούμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τὴν σύστασιν τοῦ· ἢ γνῶμη τῆς ἐπιτροπῆς δὲν μὲς φαίνεται κατάλληλος, τὸ σχολεῖον νὰ ὑπάρχη ἐντὸς Β. Πλοίου ἐν ὑπηρεσίᾳ, ἀλλὰ τὰ ναυλοχῆ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυστάθμου, καὶ εἰς τὰς παῦσεις τὰ κἀμνωσι περιοδεῖαν οἱ διδασκόμενοι ἐπὶ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Β. Πλοίων».

Ἡ ἀπόφαση τοῦ συμβουλίου που σύστησε ὁ Κανάρης υλοποιήθηκε. Τὸ Ναυτικὸ Σχολεῖο ἰδρύθηκε στὴν κορβέτα «Λουδοβίκος» ἡ ὁποία εἶχε τεθεῖ σε παροπλισμό⁴⁰⁰ ἐπὶ μίᾳ ἐπταετία⁴⁰¹, ἀμέσως μετὰ τὴ ναυπήγησίν της (1837), διότι θεωρήθηκε δυσανάλογη γιὰ τὴς δυνατότητες⁴⁰² που διέθεταν τὰ ελαφρά πλοῖα τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου. Ἐπιπλέον, ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ τὰ λειτουργικὰ ἐξόδα τῆς κορβέτας θα ἐπιβάρυναν κατὰ πολὺ τὸν προϋπολογισμὸ τοῦ Ναυτικοῦ. Διευθυντὴς τοῦ ἐπὶ τῆς κορβέτας «Λουδοβίκος» Ναυτικοῦ Σχολείου ὀρίσθηκε ὁ Ἀλ. Ραφαήλ, που συγκαταλεγόταν

400 Φακίδης, Ι., ὁ. π. σσ. 37-38.

401 Ἀνδ. Σπ. Σκανδάμης, ὁ. π., σ. 539.

402 Π. Γέροντας, ὁ. π., σ. 28.

ανάμεσα στους ικανότερους παλαιούς αξιωματικούς του Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Ο υποπλοίαρχος Λεωνίδας Παλάσκας τοποθετήθηκε ως Ύπαρχος. Το επιτελείο συμπλήρωναν οι πλοίαρχοι Ι. Θαιράκης, Αλ. Κουμελάς και οι δόκιμοι α' τάξεως Β. Κοκονέλης, Γ. Πιπίνος, Σ. Σαχτούρης και Γ. Σταματέλος⁴⁰³.

Για την ίδρυση της Σχολής πρώτη αναγκαία ενέργεια κρίθηκε η προπαίδευση των ναυτικών δοκίμων να λαμβάνει χώρα επί της κορβέτας «Λουδοβίκος». Στο Β. Δ. της 6ης Δεκεμβρίου 1845 γίνεται λόγος για τον αριθμό των μαθητών, το πρόγραμμα των μαθημάτων που επρόκειτο να διδαχτούν και για τη χρονική διάρκεια της φοίτησης. Σχετικά, το Διάταγμα αναφέρει: «*Επιθυμούντες να ἴδωμεν τὴν μεν θαλασσίας Ἡμῶν δύναμιν συγκεκροτημένην ἐξ ἀνδρῶν τα ναυτικά και τα κατά θάλασσαν πολεμικά καλῶς ἡσκημένων [...] ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργοῦ διατάσσομεν τάδε: Ἄχρις οὐ διοργανισθῆ τὸ Ναυτικὸν σχολεῖον εἰς ο θέλουσιν ἐκπαιδεύεσθαι οἱ μέλλοντες νὰ ὑπηρετήσωσι κατά θάλασσαν τὴν πατρίδα, ἐπιτρέπομεν νὰ προπαιδευθῶσιν ἐπὶ τῆς ἐξοπλιζομένης μεγάλης κορβέτας, Λουδοβίκος, δέκα νεανία, οἵτινες θέλουσι δόκιμοι καλεῖσθαι*⁴⁰⁴. *Διὰ νὰ γίνωσιν οὗτοι δεκτοὶ πρέπει νὰ ἦναι Ἕλληνες ἰθαγενεῖς, κράσεως υγιεῖς, ἡλικίας δε δέκα μέχρι δεκαοκτῶ ετῶν, πρέπη δὲ νὰ γνωρίζωσι τα ἀκόλουθα μαθήματα: Τα στοιχεῖα τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης· ἥτοι τὴν τεχνολογίαν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν. Τα στοιχειώδη μαθηματικά. Τὰς ἀρχὰς τῆς γεωγραφίας. Εἰς τα μαθήματα ταῦτα πρέπη νὰ πρὶν ἢ ἐπιβῶσι τοῦ πλοίου, ἐξεταζόμενοι νὰ εὐδοκιμῶσι... Ὡς διάρκεια τῆς ἐπὶ τοῦ πλοίου ἐκπαιδεύσεως τῶν νεανίων τοῦτων προσδιορίζομεν ἔτη τέσσαρα, ἀφ' ἧς ἐπιβῶσιν ἡμέρας. Οἱ δημοσία δαπάνη ἐκπαιδευόμενοι δόκιμοι υποχρεοῦνται νὰ ὑπηρετήσωσι μετὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των εἰς το Ἡμέτερον Πολεμικὸν Ναυτικόν, ἐὰν ἢ Κυβέρνησις το απαιτῆ. Εἰς τούτο δε θέλουσι τότε καταταχθῆ με τὸν βαθμὸν του σημαιοφόρου, ἀφ' οὗ πρότερον ἐξετασθῶσι και ἀναδειχθῶσιν ἱκανοί. Ὁ Διευθυντὴς τοῦ πλοίου ὀφείλη νὰ δίδῃ εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργόν εἰς τὸ τέλος ἐκάστης εξαμηνίας, λεπτομερεῖς περὶ τῶν νεανίων τούτων πληροφορίας· ὅσοι δε ἐξ αὐτῶν δεν ἠθέλον προοδεύῃ δεόντως, ἢ ἠθέλον ἀτακτῆ εἰς τρόπον ὥστε δεν μένει ἐλπίς διορθώσεως, θέλουσιν ἀποπέμπεσθαι, ἄλλοι δε, συμφώνως με τα εν τῶ παρόντι, ἀντ' αὐτῶν παραδέχεσθαι... Οἱ νεανία θέλουσι ἐξετασθῆ ὑπὸ ἐπιτροπῆς διὰ Β. Διατάγματος διορισθησομένης· ὡς τελευταίαν δὲ προθεσμίαν τῆς ἐνάρξεως τῶν πρὸς παραδοχὴ τοῦτων ἐξετάσεων προσδιορίζομεν τὴν 10 Ἰανουαρίου τοῦ προσεχοῦς ἔτους».*⁴⁰⁵

Τον Μάρτιο του 1846 η κορβέτα «Λουδοβίκος» προετοιμάστηκε για το πρώτο μακρὰς διάρκειας, ως τα παράλια της Μικρᾶς Ἀσίας. Ενόψει αὐτοῦ, το Ὑπουργεῖο των Ναυτικῶν ἐξέδωσε διάταξη ἡ ὁποία ἔθετε ως κύριο σκοπὸ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ πληρώματος στα νέα ὄπλα και τὴν

403 Ανδ. Σπ. Σκανδάλης, ὁ. π., σσ. 539-540.

404 ΕτΚ, φ. 30, (6.12.1845), «Περὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν εἰς τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν καταταχθησομένων», σσ. 147-148.

405 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #030, Ὑποφάκελος #001, Βασιλικὸ Διάταγμα, Ἀθήνα 24 Νοεμβρίου 1845.

προετοιμασία του σε συνθήκες ναυμαχίας⁴⁰⁶. Οι βλέψεις αυτές όμως δεν εκπληρώθηκαν και σημαντική ευθύνη φέρει το ίδιο το Υπουργείο των Ναυτικών⁴⁰⁷, με την εκλογή του Αλ. Ραφαήλ ως Διευθυντή της κορβέτας. Ο Ραφαήλ αποδείχτηκε αμετάκλητα προσκολλημένος στις παλαιές μεθόδους οι οποίες εξουσιοδοτούσαν τον Διευθυντή να έχει τον έλεγχο της διοίκησης. Έτσι, προέκυψαν προστριβές ανάμεσα στον Διευθυντή και τους αξιωματικούς.

Προκειμένου να αντιμετωπίσει την δυσλειτουργία, το Υπουργείο εξέδωσε, στις 9 Μαρτίου του ιδίου έτους, νέα διάταξη που καταδεικνύει τις τακτικές του Ραφαήλ και περιορίζει την άμεση σύνδεση Διευθυντή και πληρώματος⁴⁰⁸. Η διάταξη αναφέρει σχετικά: «...σᾶς ἐδόθησαν συμβοηθοὶ ὁ τε δεύτερος τοῦ πλοίου ἀξιωματικός καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτῶν. Διὰ τῶν ἀξιωματικῶν δὲ τούτων θέλετε μεταδίδει εἰς τὸ πλήρωμα τὰ προστάγματά σας καὶ θέλετε κοινοποιεῖ πρὸς αὐτὸ τὴν θέλυσίν σας· δι' αὐτῶν δὲ τῶν ἰδίων ἀξιωματικῶν, κατὰ τὴν ἱεραρχικὴν αὐτῶν τάξιν, θέλετε ἀκούει τὰς εἰδήσεις καὶ τὰ παράπονα τοῦ πληρώματος καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἰδίων θέλετε ἐπιμεληθῆ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν κανονισμῶν καὶ τῶν διαταγμάτων. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς πᾶσα μεταξύ ὑμῶν καὶ τοῦ πληρώματος κοινωνία [...] Ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίσητε ὅτι εἰς ὑμᾶς μὲν ἐνεπιστεύθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀνωτάτη τοῦ πλοίου διεύθυνσις, εἰς δὲ τὸν ὑποπλοίαρχον Α. Παλάσκαν ἀνετέθη ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ πληρώματος⁴⁰⁹».

Στις 18 Μαΐου 1846 εκδίδεται Β. Δ. στο οποίο καθορίζονται οι προϋποθέσεις τις οποίες ήταν απαραίτητο να πληροί κάποιος, ώστε να δύναται να καταταγεί ως αξιωματικός στο πολεμικό ναυτικό. Μεταξύ άλλων, όφειλε να αποδείξει ότι είχε υπηρετήσει στο πολεμικό ναυτικό τουλάχιστον δύο έτη και είχε συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας του. Ακόμη, ήταν απαραίτητη προϋπόθεση η απόδειξη ότι είχε επιτύχει στην εξέταση των μαθημάτων, συγκεκριμένα των στοιχείων των μαθηματικών, στη ναυτική αστρονομία, τη θεωρία της ναυτιλίας, στην τέχνη της διακυβέρνησης πλοίου, τον τρόπο κατάρτισμού των πολεμικών πλοίων, στη ναυτική τακτική, τη μέθοδο επικοινωνίας μέσω σημαδιών, στοιχειώδη υδρογραφία και στη θεωρία των ατμομηχανών⁴¹⁰.

Στις 11 Μαΐου το Υπουργείο των Ναυτικών ενημέρωσε τον υποπλοίαρχο Παλάσκα ότι επρόκειτο να λειτουργήσει «Ναυτικό Παιδευτήριο»: «Ἐπιθυμοῦντες νὰ καταβάλωμεν τὰ πρῶτα θεμέλια ἑνὸς Ναυτικοῦ Παιδευτηρίου, καὶ θέλοντες νὰ χορηγήσωμεν τα πρὸς τέλειον κατάρτισμόν τῶν εθελοντῶν δοκίμων ἀπαιτούμενα μέσα⁴¹¹». Στο Ναυτικό Παιδευτήριο προορίζονταν να διδάσκονται τα παρακάτω μαθήματα: 1. η ελληνική γλώσσα 2. τα στοιχεία των μαθηματικών, συμπεριλαμβανομένης της εφαρμογής της άλγεβρας στη γεωμετρία 3. η διακυβέρνηση του πλοίου

406 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 541.

407 Φακίδης, ό. π., σ. 45.

408 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 540.

409 Δ. Φωκάς, ό. π., σσ. 90-91.

410 ΕτΚ, φ. 11, (18.5.1846), «Περὶ ναυτικῶν ἐξετάσεων», σ. 46.

411 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #001, Υπόμνημα, Αθήνα 11 Μαΐου 1846.

4. η θεωρία της ναυτιλίας 5. η ναυτική αστρονομία 6. Η χρήση όπλου.⁴¹² Η οργάνωση των μαθημάτων θα γινόταν από τον ίδιο τον υποπλοίαρχο Παλάσκα. Ο Κοκονέζης ανέλαβε την διδασκαλία των Στοιχείων των Μαθηματικών, ο Κουμελάς τη διεξαγωγή των μαθημάτων Ναυτικής και Ναυτικής Αστρονομίας ενώ ο Παλάσκας τη Κυβερνητική Τέχνη και τη Ναυτική Τακτική. Ωστόσο ο Παλάσκας διαμήνυσε πως ήταν αδύνατη η διδασκαλία τόσο μεγάλου αριθμού μαθημάτων αναλογικά με τους τρεις υπάρχοντες αξιωματικούς⁴¹³.

Στις 16 Ιουλίου 1846 ο Παλάσκας, με την ιδιότητα του Διευθυντή του Παιδευτηρίου, κήρυξε την έναρξη των μαθημάτων με τη συμμετοχή πέντε, μόλις καταταγμένων, δοκίμων. Το έργο που αναλάμβανε απαιτούσε την παράκαμψη αρκετών δυσκολιών. Πρώτη σημαντική δυσκολία ήταν οι ελλειπείς γνώσεις που παρατηρούνταν στις γνώσεις και στη νοοτροπία των δοκίμων. Η διαρκής κίνηση του πλοίου δυσχέραινε τη διδασκαλία διότι, κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων, το διδακτικό προσωπικό επιφορτιζόταν με τα κύρια καθήκοντά του, θέτοντας την υποχρέωση της διδασκαλίας σε δεύτερη μοίρα και αναγκάζοντάς τη σε διακοπή ανά τακτά διαστήματα. Τροχοπέδη αποτέλεσε, επίσης, η εχθρική στάση του Διευθυντού του «Λουδοβίκος» Ραφαήλ, ο οποίος είχε στερηθεί την διεύθυνση του Παιδευτηρίου από τον ύπαρχό του, Λεωνίδα Παλάσκα. Ο Ραφαήλ, με πρόσχημα την εποπτεία του πληρώματος, παρενέβαινε στην στρατιωτική διαπαιδαγώγηση των δοκίμων. Μεροληπούσε υπέρ τους στα παράπονα εναντίον του Παλάσκα και αρνείτο να επικυρώνει την επιβεβλημένη από τον Διευθυντή του Παιδευτηρίου ποινή για τις παραβατικές συμπεριφορές. Η στάση του Ραφαήλ είχε σκοπό να μειώσει το κύρος του υποπλοίαρχου Παλάσκα.

Για την αντιμετώπιση αυτής της τακτικής το Υπουργείο των Ναυτικών απέστειλε νέα αυστηρή διαταγή στον Ραφαήλ⁴¹⁴, στα πλαίσια της οποίας τόνιζε: *«Ελήφθησαν και τὰ ἀπὸ Σύρου, καὶ τὰ ἀπὸ Σκιάθου, καὶ τὰ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, καὶ τὰ ἀπὸ Τενέδου ἔγγραφά σας, ἐλυπήθημεν δὲ καὶ συγχρόνως ἠπορήσαμεν ἰδόντες τὰ τῶν δοκίμων· ἐλυπήθημεν διότι παρετηρήσαμεν τὰς δύο πρώτας τοῦ πλοίου ἀρχάς, ὑμᾶς καὶ τὸν δεύτερον, ἀγωνιζομένους καὶ ἐρίζοντας ἐξ αἰτίας πέντε νεανίσκων. Ἐλυπήθημεν διότι βλέπομεν τοὺς σκοποὺς τῆς Κυβερνήσεως ματαιομένους, ἐλυπήθημεν τέλος διότι οὔτε αἱ προτροπαὶ μας, οὔτε αἱ συμβουλαὶ μας, οὔτε αἱ διαταγαὶ μας εἰσηκούσθησαν· ἀλλ' ἀντὶ ὅ «Λουδοβίκος» νὰ δώσῃ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς τάξεως τὸ παράδειγμα, ἢ ἐστία τῶν σκανδάλων κατέστη· [...] Κύριε πλοίαρχε, νὰ ἐπανέλθωσι τὰ πράγματα εἰς τὴν πρώτην καὶ τὴν πρέπουσαν ἁρμονίαν⁴¹⁵».*

Παρά τις συστάσεις του Υπουργείου των Ναυτικών, ο Ραφαήλ εξακολουθούσε να ψέγει τον Παλάσκα για άρνηση συνεργασίας. Η συλλογική μετάθεση Θαιράκη, Κοκονέζη, Κουμελά και Σταματέλου από τον «Λουδοβίκο» στις 26 Νοεμβρίου 1846 υπήρξε κάθε άλλο παρά τυχαία. Οι

---

412 ό.π.

413 Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 48.

414 Ι. Φακίδης, ό. π., σσ. 48-50.

415 Δ. Φωκάς, ό. π., σ. 94.

διοικητικές δυσχέρειες έθεταν τη διδασκαλία των δοκίμων συχνά στο περιθώριο, με αποτέλεσμα η μαθησιακή τους επίδοση να σημειώνει πτωτική πορεία⁴¹⁶. Ο Παλάσκας, εκτιμώντας τη ματαιότητα των προσπαθειών του σε συνδυασμό με τη δυσχερή κατάσταση που επικρατούσε στον «Λουδοβίκο», ελέω της απειθαρχίας των μαθητών, καθώς και της δικής του αντιδικίας με τον κυβερνήτη Ραφαήλ, το 1847 αποχώρησε από το Ναυτικό Παιδευτήριο⁴¹⁷.

Η μετάθεση του Παλάσκα από το Ναυτικό Παιδευτήριο δεν επηρέασε τον προσανατολισμό του Υπουργείου των Ναυτικών για την εκπαίδευση των υποψηφίων αξιωματικών. Τον Δεκέμβριο του 1847, ο Λ. Παλάσκας υπέβαλε υπόμνημα «περί Ναυτικού Σχολείου» στο οποίο αναφέρονται, μεταξύ άλλων: «Δέν είναι λοιπόν ανάγκη νά καθιδρυθῆ τὸ Πολεμικὸν Ναυτικὸν Σχολεῖον;... Δέν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἰδέα πραγματοποιηθεῖσα ἤδη, τοῦ ἀποστέλλειν εἰς τὰ ξένα, νέους ἐκλεγμένους, διὰ νὰ σπουδάσωσιν ἐκεῖ τὰ Ναυτικά, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ μερικὴν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴ ἀληθεία, δὲν παρέχει σύστημα ἐκπαιδεύσεως ἢ μορφώσεως τακτικὸν καὶ διαρκές. [...] Ναυτικὸν Παιδευτήριον, εἶναι ἀναντίρρητον τεκμήριον μιᾶς ἀξιεπαίνου προσπαθείας διὰ τὴν πρόοδον τοῦ Ναυτικοῦ μας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐπιτήδειον, μὲ τὸν περιορισμένον διοργανισμόν του, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἐλπίδας ὅσας συνέλαβε περὶ αὐτοῦ ἡ Κυβέρνησις. [...] ἡ Κορβέτα ἐκπληροῖ τὴν ἐνεργητικὴν ὑπηρεσίαν ὥστε τὸ ἐκπαιδευτικὸν της τέλος, ὡς δευτερεύον, θυσιάζεται συχνάκις εἰς τὸ υπηρετικόν, πάντοτε δὲ πάσχει ἐξ αὐτοῦ». Προτείνει, στο εξής, το Ναυτικό Παιδευτήριο να συστηθεῖ στην στεριά, και συγκεκριμένα στον Πειραιά, τον οποίο ο Λ. Παλάσκας χαρακτηρίζει ότι είναι «ὀ ἀρμοδιώτερος λιμὴν τοῦ κράτους διὰ τὴν καθίδρυσιν τοῦ Ναυτικοῦ Σχολείου⁴¹⁸».

Παρά τη μετάθεση του Παλάσκα, ἰθύνοντος νου του Ναυτικού Παιδευτηρίου, η εισαγωγή σε αυτό δοκίμων εξακολουθεῖ και στις 26 Μαΐου 1849 αποφοιτοῦν οι Γ. Μπούμπουλης και Μ. Κουτσούκος. Τον Απρίλιο του 1849 το Υπουργεῖο παρατήρησε τον Ραφαήλ γιατί δεν ἔχει υποβάλει καμία αναφορά για την πρόοδο του Ναυτικού Παιδευτηρίου ὕστερα από τη μετάθεση του Παλάσκα. Ο Ραφαήλ ἀντέτεινε ὅτι οι συνεχεῖς μεταβολές του διδακτικοῦ προσωπικοῦ προκάλεσαν τη διακοπή των μαθημάτων. Ὅμως οι κατάλογοι του Κουμελά και του ιερέα Βωδεῖνου τον διέψευσαν, ἀποδεικνύοντας ὅτι οι περισσότεροι δόκιμοι ἀπέφευγαν την παρακολούθηση των μαθημάτων. Το Υπουργεῖο ἔθεσε τὸ ζήτημα της αποπομπῆς των δοκίμων, ἀν κρίνονταν ἀμελεῖς τρεῖς φορές.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν μετάθεση του Παλάσκα τα μαθήματα διεξάγονταν χωρὶς ἡμερολογιακὸ πρόγραμμα με τὴ διδασκόμενη ὕλη. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν θα βελτιωθεῖ τα ἐπόμενα δύο χρόνια, με τὴν ἀνάληψη τῆς διδασκαλίας νὰ ἐναλλάσσεται ἀνάμεσα στον Κουμελά, τον Σαχτούρη και τον Σταματέλο. Το 1853 παρατηρήθηκε ἀκόμα μιὰ προσπάθεια ἐπαναλειτουργίας του Ναυτικοῦ Παιδευτηρίου, ὑπὸ τὴ μορφή παροχῆς θεωρητικῆς μορφώσεως στους δοκίμους. Τον Μάρτιο του ἴδιου ἔτους ο δόκιμος Ν. Πιτσόλης ζήτησε ἀπὸ τον διευθυντὴ τὸν διορισμὸ καθηγητῆ Ναυτιλίας. Το

416 Ι. Φακίδης, ὁ. π., σσ. 51-52.

417 Ἀνδ. Σπ. Σκανδάμης, ὁ. π., σ. 542.

418 Ι. Φακίδης, ὁ. π., σσ. 55-57.

αίτημα πραγματοποιήθηκε και τέσσερις μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1853, διορίστηκε στη συγκεκριμένη διδακτική θέση ο πλοίαρχος γ' τάξεως Ε. Μιαούλης και τον Νοέμβριο ο υποπλοίαρχος Ι. Θαιράκης, διδάσκαλος της Γαλλικής γλώσσας⁴¹⁹.

Παρά τις προσδοκίες που δημιούργησε η σύσταση του Ναυτικού Παιδευτηρίου⁴²⁰, τον Ιανουάριο του 1851 η λειτουργία του διακόπτεται οριστικά⁴²¹. Τρεις από τους υπάρχοντες δοκίμους ονομάστηκαν ανθυποπλοίαρχοι ενώ ο τέταρτος και τελευταίος στάλθηκε για εκπαίδευση στη Γαλλία. Ένας από αυτούς υπήρξε ο δόκιμος Δ. Κριεζής, ο οποίος αιτήθηκε οικονομική στήριξη από τον Όθωνα, ύψους της τάξης των *«δύο χιλιάδων διά νά πληρώση τά χρέη τοῦ, εἰς καί υπέπεσεν ὡς ἐκ τῆς ὑπερτιμῆσεως τῶν πραγμάτων κατά τήν ἐποχὴν τῆς ἐκθέσεως»*⁴²². Ως τότε είχαν εισαχθεί συνολικά δεκατρείς δόκιμοι ηλικίας 16 ως 19 ετών, από τους οποίους οι έξι (6) αποφοίτησαν.

Ο απολογισμός της πορείας και ιδιαίτερα της κατάληξης του Ναυτικού Παιδευτηρίου αποτελεί μικρογραφία της συνολικής ναυτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Το κυριότερο εμπόδιο της προόδου, συμπερασματικά, εντοπίζεται στην οπισθοδρομική νοοτροπία και τον πεισματικό χαρακτήρα των παλαιών αξιωματικών⁴²³, που δεν προσέδωσαν την απαιτούμενη σημασία στη μόρφωση, τον καταρτισμό των νεαρών μαθητών, οι οποίοι, μελλοντικά θα στελέχωναν τις δυνάμεις του Πολεμικού Ναυτικού. Ακόμα και η αίγλη του Κανάρη δεν μπόρεσε να υπερβεί αυτή τη νοοτροπία. Μάλιστα σε εκείνον καταλογίστηκε ως λάθος ενέργεια η πρόωρη σύσταση του Παιδευτηρίου, δεδομένης της τεταμένης ατμόσφαιρας που επικρατούσε στο πλοίο «Λουδοβίκος»⁴²⁴.

Στην εποχή αυτή ανάγεται ένα βιβλίο που εκδόθηκε το 1849 από τον υποπλοίαρχο Δ. Σαχτούρη που ονομάζεται «Οδηγός του ναυτικού δοκίμου», το οποίο αν και χαρακτηρίζεται ως «επιστημονικό πόνημα», εντούτοις αποτελεί ένα απλοϊκό εγχειρίδιο. Αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι αποτελεί το πρώτο εκπαιδευτικό κείμενο στο οποίο αναφέρεται για πρώτη φορά ο όρος «δόκιμος»⁴²⁵, που στα επόμενα χρόνια θα καθιερωθεί.

Παράλληλα, η σημασία της εκπαίδευσης του Πολεμικού Ναυτικού αναζωπυρώνεται, ως ένα σημείο, την τελευταία οκταετία βασιλείας του Όθωνα. Σπουδαίος παράγοντας για την εξέλιξη αυτή υπήρξε η ενίσχυση του Στόλου με πρώτο μεγάλο πλοίο, τον ατμοδρόμωνα που ονομάστηκε «Αμαλία» και καθελκύστηκε στις 3 Δεκεμβρίου 1860⁴²⁶, και ακόμα έξι ατμόπλοια. Καθιερώθηκε και το επίσημο ναυτικό ονοματολόγιο, που περιλάμβανε τους σύγχρονους τεχνικούς όρους. Το νέο ναυτικό ονοματολόγιο συνέταξαν από κοινού ο Λ. Παλάσκας, ο Α. Καμελάς και ο ακαδημαϊκός Φιλ.

---

419 ό. π., σσ. 52-53.

420 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

421 Π. Γέροντας, ό. π.

422 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #001, «Περὶ τοῦ δοκίμου Δ. Κριεζῆν» Αθήνα 1 Φεβρουαρίου 1856.

423 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

424 Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 53.

425 ό. π., σσ. 53-54.

426 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 548.

Ιωάννου, μεταξύ 1856-1858. Ωστόσο, με εξαίρεση μια εκκαθάριση των υπαξιωματικών με την αποστρατεία παλιών και την αποπομπή των κρινόμενων ως ακαταλλήλων, δεν διενεργήθηκε κάποια άλλη προσπάθεια για τη βελτίωση του προσωπικού⁴²⁷.

Αντιθέτως επιχειρήθηκε η φοίτηση ναυτικών υποτρόφων στη Σχολή Ευελπίδων. Προς την κατεύθυνση αυτή εξεδόθη το 1859 ένα σχέδιο οργάνωσης της Σχολής Ευελπίδων, το οποίο δεν τέθηκε σε εφαρμογή τελικώς. Το σχέδιο όριζε ότι η Σχολή Ευελπίδων όφειλε, εκτός των αξιωματικών του στρατού, να καταρτίζει και εκείνους του πολεμικού ναυτικού. Προς αυτή την κατεύθυνση, προτίθετο να συσταθεί τετραετής κοινή εκπαίδευση μεταξύ των αξιωματικών τόσο του στρατού όσο και του ναυτικού, η οποία θα εξειδικευόταν για τους αξιωματικούς καθενός εκ των δυο πολεμικών σωμάτων τα δυο τελευταία έτη, δηλαδή στην τέταρτη και στην πέμπτη τάξη φοίτησης⁴²⁸. Ο λόγος που οι προσπάθειες δεν καρποφόρησαν ήταν ότι κάποιοι από τους προτεινόμενους απέτυχαν στις εξετάσεις, ενώ άλλοι εγκατέλειψαν τις σπουδές. Δύο μόνο κατόρθωσαν να αποφοιτήσουν και να ενταχθούν στο πολεμικό ναυτικό. Ο πρώτος ήταν ο Κωνστ. Χατζηκυριάκος που αποφοίτησε το 1866, ονομάστηκε δόκιμος β' τάξεως την 3.1.1867, δόκιμος α' τάξεως την 5.3.1869 και ανθυποπλοίαρχος την 25.6.1873. Ο δεύτερος ονομαζόταν Κωνστ. Κοτζιάς, που αποφοίτησε το 1871, ονομάστηκε δόκιμος β' τάξεως στις 24.11.1871, δόκιμος α' τάξεως στις 25.5.1874 και ανθυποπλοίαρχος στις 29.5.1878⁴²⁹.

Εν κατακλείδι, οι διατελέσαντες διοικητές της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων υπήρξαν κατά βαθμό και χρονολογική σειρά οι παρακάτω:

Υποπλοίαρχος Λεωνίδας Παλάσκας, Ιούλιος 1846-1847.

Πλοίαρχος α' τάξεως Αλέξανδρος Ραφαήλ, Μάιος 1847 -

Πλοίαρχος α' τάξεως Α. Κοσκορόζης⁴³⁰

Οι Μάχιμοι δόκιμοι Έλληνες που εισήχθησαν στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων ανά έτος ήταν οι ακόλουθοι:

1846: Καγκάδης, Κένταυρος, Μιχ. Κουτσούκος, Γεώργ. Μπούμπουλης, Μωραΐτης.

1847: Νικ. Αποστόλης, Ν. Μινώτος

1848: Γ. Κριεζής, Ν. Πιτσόλης, Αριστ. Ρέινεκ

1849: Ανδρ. Μιαούλης.

1853: Δημ. Κριεζής⁴³¹

Δυσανάλογα ποσοστά παρατηρούνται μεταξύ των εισαχθέντων μαθητών στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων και όσων εντέλει αποφοίτησαν, από το 1846 ως το 1854. Στο διάστημα αυτό φοίτησαν 13 μαθητές και αποφοίτησαν οι 6, δηλαδή μόλις το 46% των εισαχθέντων μαθητών⁴³².

---

427 ό. π., σ. 547.

428 Δ. Φωκάς, ό. π., σ. 188.

429 Ι. Φακίδης, ό. π. σ. 61.

430 (βλ. αναλυτικά) Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 213.

431 (βλ. αναλυτικά) Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 216.

Όσον αφορά τον Ναύσταθμο του Πόρου, η οικοδόμηση είχε αρχίσει από τον Εμμ. Τομπάζη και ανάγεται ήδη στα τέλη του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, το έτος 1828. Μέχρι τότε, οι επισκευές πλοίων γίνονταν, εν πολλοίς, στα νεώρια των Σπετσών, της Σύρου, της Ύδρας και των Ψαρών. Τα νησιά αυτά πρόσφεραν επιπλέον εφοδιασμό και εξοπλισμό στα πλοία. Σημαντική πρόσοδος προερχόταν και από τους φόρους που επιβλήθηκαν στα νησιά του Αιγαίου⁴³³.

Για το πολεμικό ναυτικό των ευρωπαϊκών κρατών ο εκάστοτε Ναύσταθμος κατείχε περίοπτη θέση. Από τον Ναύσταθμο εξορμούσε ο στόλος, εκεί επέστρεφε και εκεί συντηρούταν⁴³⁴.

Η Αντιβασιλεία έθεσε ζήτημα μεταφοράς του Ναυστάθμου από τον Πόρο στη Σαλαμίνα, κίνηση που είχε περισσότερο συνειρμικό χαρακτήρα, λόγω των ενδόξων αναμνήσεων με τους οποίους συνδεόταν το νησί από την αρχαιότητα⁴³⁵. Η πρόθεση μεταφοράς όμως δεν υλοποιήθηκε. Συμβολή σε αυτό είχε και η μελέτη του αυστριακού ναυάρχου Ερρίκου Φραγκίσκου Δανδόλου, με την οποία εισηγήθηκε θετικά για την παραμονή του Ναυστάθμου στον Πόρο⁴³⁶. Η μελέτη αυτή αναγνώρισε την καλύτερη γεωγραφική θέση του Πόρου συγκριτικά με της Σαλαμίνας, την ύπαρξη κλειστού λιμανιού που είχε τη δυνατότητα να φιλοξενήσει μεγαλύτερο αριθμό πλοίων⁴³⁷, σύμφωνα με τις φιλοδοξίες της Αντιβασιλείας για την αύξηση του αριθμού του βασιλικού στόλου.

Άλλωστε, ως τον Απρίλιο του 1834, ο ελληνικός στόλος αριθμούσε λίγα πλοία, γύρω στα εικοσιπέντε. Συγκεκριμένα διέθετε την κορβέτα «Διάδοχος Μαξιμιλιανός» με οπλισμό είκοσι κανόνια, τα βρίκια «Αθηνά», «Ηρακλή», «Κάμπριαν» και «Νέλσονα» με δώδεκα, δεκαέξι και είκοσι κανόνια, τη γαββάρα «Φοίνιξ» με δεκαέξι κανόνια, τις γολέττες «Άργος», «Εύχαρις», «Καραϊσκάκης», «Λαΐδη Κόδριγκτων», «Λήδα» και «Σμύρνη», τις τέσσερις προσφάτως ναυπηγημένες κανονιοφόρους «Άστιγξ», «Βαυαρία», «Μιαούλης» και «Φιλελληνίς» με ένα κανόνι εξηνταοχτώ λίτρων και δυο μικρότερα, τα τέσσερα μικρά πλοία «Αριάδνη», «Γοργώ», «Εύπλους» και «Κλειώ» με ένα κανόνι το καθένα, το τρεχαντήρι «Αγ. Νικόλαος» και τέλος το ταχυδρομικό πλοίο «Αίολος»⁴³⁸. Ο μικρός αριθμός των διαθέσιμων πλοίων ωστόσο δε σημαίνει πως δεν υπήρξε η ανάγκη «*άνόρυξις ιδιαιτέρου φρέατος διά τόν Ναύσταθμον καί τῶν εἰς Πόρον ἐλλιμενιζόντων βασιλ. πλοία*»⁴³⁹. Εκείνη τη χρονική περίοδο στα στενά του Πόρου, εκτός των ελληνικών, προσορμίζονταν πλοία και των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας⁴⁴⁰.

---

432 (βλ. αναλυτικά) Ι. Φακίδης, ό. π., σ. 240.

433 Ν. Τσαπράζης, ό. π., σ. 25.

434 Α. Μιαούλης, Δ. Σαχτούρης, Γ. Ζωχιός, Ν. Μιαούλης, *Υπόμνημα περί του Βασιλικού Ναυτικού, Ναυτική Επιθεώρηση τ. 112*, Αθήνα 1931, σ. 709.

435 G. Lud. Maurer, ό. π., σ. 581.

436 Ν. Τσαπράζης, ό. π., σ. 29.

437 G. Lud. Maurer, ό. π.

438 ό. π., σσ. 581-582.

439 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #023, Υποφάκελος #003, «περί φρέατος δια τον Ναύσταθμον», Αθήνα 13 Ιουλίου 1838.

440 Χ. Κανατσίδης. (2014), *Ρωσικός Ναύσταθμος*, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.iporos.com/el/ρωσικός-ναύσταθμος> (16/11/2014).

Τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα ο Ναύσταθμος αποτελούταν μονάχα από ξύλινα παραπήγματα και ιδιωτικές οικίες. Ολόκληρη η έκτασή του ήταν περιφραγμένη από έναν ξύλινο φράχτη. Η διαρρύθμιση του Ναυστάθμου δεν έμενε σταθερή αφού όσο αυξάνονταν οι υπηρεσιακές ανάγκες του Ναυτικού τόσο αυξανόταν και ο αριθμός των δωματίων που χρησίμευαν ως γραφεία. Υπήρχε, επίσης, το Ταμείο, το ραφείο και οι αποθήκες⁴⁴¹.

Οι Ρώσοι φρόντισαν για την ανέγερση νέων αποθηκών στη Βορειοδυτική πλευρά της τοποθεσίας «Καλαβρία⁴⁴²», ενός από τα δυο μικρά νησιά που αποτελούν τον Πόρο και συνδέονταν με γεφύρι μεταξύ τους⁴⁴³. Η Αντιβασιλεία προέβη⁴⁴⁴ στην αγορά, ήδη το έτος 1834⁴⁴⁵, των περισσότερων υλικών των αποθηκών⁴⁴⁶. Επιπλέον, για να εξασφαλιστεί πόσιμο νερό στον Ναύσταθμο, γινόταν μεταφορά του από τις ακτές της Πελοποννήσου⁴⁴⁷. Η φύλαξη του συνόλου του Ναυστάθμου, όπως προκύπτει από την εκτεταμένη, τηρουμένων των αναλογιών, χωροταξική του διαρρύθμισή απαιτούσε μεγάλο αριθμό ανδρών, γεγονός που αποτελούσε μια επιπρόσθετη οικονομική δαπάνη στον κρατικό προϋπολογισμό.

Οι διαρκείς διαμαρτυρίες των διευθυντών του Ναυστάθμου για την δυσλειτουργία, ως απόρροια των αποστάσεων ανάμεσα στα κτίρια που τον συγκροτούσαν, ώθησε το 1846 την Κυβέρνηση στην πρόθεση να ιδρύσει καινούργιο Ναύσταθμο. Μάλιστα εξεδόθη στις 9 Ιουνίου 1846 Β. Δ. στο οποίο προβλέπεται η ανέγερση των οικοδομικών κτισμάτων του Ναυστάθμου⁴⁴⁸. Τοποθεσία θα ήταν και πάλι το νησί του Πόρου, με τη διαφορά ότι από το κέντρο του νησιού Σφαιρία θα μετακινείτο στον ισθμό. Ωστόσο, επτά χρόνια αργότερα είχε χτιστεί μόνο ένα κτιριακό οικοδόμημα. Μερίδιο ευθύνης σε αυτή την καθυστέρηση φέρει η αποτυχία των προσπαθειών του Υπουργού των Εξωτερικών να εξασφαλίσει αρχιτέκτονα από την Γαλλία⁴⁴⁹.

Ο Λόχος των Τεχνιτών του Ναυτικού ήταν η πρώτη υπηρεσία που εγκαταστάθηκε στο Ναύσταθμο. Με Β. Δ. καθορίστηκε η δύναμή του να αριθμεί ενενηνταδύο άνδρες εκ των οποίων ένας λοχαγός, τέσσερις αξιωματικοί, εικοσιένας υπαξιωματικοί, εξηνταέξι τεχνίτες και δεκατρείς μαθητευόμενοι. Καταμερίστηκε⁴⁵⁰ «εις πέντε τμημάτων: 1ον. εις λεπτουργείον 2ον. εις σιδηρουργείον 3ον. εις κλειδοποιείον 4ον. εις σχοινοπλοΐον 5ον. εις χημείον⁴⁵¹». Ο Λόχος των

441 (βλ. αναλυτικά) Δ. Φωκάς, ό. π. σ. 110.

442 Ν. Τσαπράζης, ό. π., σ. 25.

443 Α. Μιαούλης, Δ. Σαχτούρης, Γ. Ζωχιός, Ν. Μιαούλης, ό. π.

444 G. Lud. Maurer, ό. π..

445 Ι. Λαζαρόπουλος, *Η μόρφωσις ἐν τῷ Π. Ναυτικῷ εἰς παλαιότερους χρόνους*, Αθήνα 1951, σ. 208.

446 G. Lud. Maurer, ό. π.

447 Ι. Λαζαρόπουλος, ό. π..

448 ΕτΚ, φ. 18, (9.6.1847), «Περὶ τῆς δαπάνης τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἐν Πόρῳ Ναυστάθμου», σ. 87. Οι δαπάνες που απαιτούνται για την ανέγερση των νέων κτισμάτων του Ναυστάθμου προστίθενται «Εἰς τοὺς μηνιαίους τοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργείου προϋπολογισμοὺς [...] καὶ τὰ κατὰ μῆνα ἀναλογοῦντα ποσὰ, κατὰ τὰς περὶ τοῦτου ὀλικὰς πιστώσεις τὰς ἐπιμηφισθεΐσας ἤδη παρὰ τῆς Βουλῆς ἐπὶ τοῦ ὑποβληθέντος ναυτικοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς χρήσεως τοῦ 1847 ἔτους».

449 Βλ. Περισσότερα, Π. Γέροντας, ό. π., σ. 29.

450 Ν. Τσαπράζης, ό. π., σ. 37.

451 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #022, Ὑποφάκελος #004, «περὶ τοῦ λόχου τῶν ἐν Πόρῳ τεχνιτῶν», Αθήνα 10 Αυγούστου 1836. Ἐνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Διατάγματος ἀναφέρει ὅτι «Ἐκασος

Τεχνιτών αρχικά επαναδρώθηκε από τους Βαυαρούς, λοχαγό Κιρχμπίερ, ως αρχηγό του Λόχου και τους ανθυπολοχαγούς Σπιτς, Ελχάφεν και Άουσλερ⁴⁵². Από τη Βαυαρία κατάγονταν και αρκετοί τεχνίτες, οι οποίοι ήταν ικανότεροι από τους αντίστοιχους Έλληνες, καθώς διέθεταν ευρύτερη τεχνογνωσία για την εποχή. Αυτή ήταν η αιτία που η επί των Ναυτικών Γραμματεία προτίθετο να χορηγεί στους Γερμανούς τεχνίτες, το ήδη από το έτος 1838, «προσδιορισθέν επιμίσθιον⁴⁵³», κρίνοντας ότι σε διαφορετική περίπτωση, και «ἐπειδὴ Ἕλληνας ἱκανοὶ νὰ ἀναλάβωσιν τὰς θέσεις τούτων δὲν εὐρίσκονται, ἦναι, κατ' ἐμὲ ἐπ' ἀνάγκης, νὰ ἐγκριθῆ τὸ ἐπιμίσθιον, διότι ἄλλως, θέλωμεν δυσαρέσως ἰδῶν διαλυόμενον τὸν λόχον τῶν Τεχνιτῶν, τόσον ὠφέλιμον ὄχι μόνον εἰς τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα⁴⁵⁴». Εφικτές ήταν και οι μεταθέσεις στον Λόχο των Τεχνιτών του Ναυτικού από τον αντίστοιχο του Στρατού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αίτηση μετάθεσης που υπέβαλε ο «Γερμανός τεχνίτης Ματθαῖος Λουορσάχ πρώην ανθυπασπιστής εἰς τὸν λόχον τῶν τεχνιτῶν τῆς ξηρᾶς⁴⁵⁵». Η γνωστοποίηση του αιτήματος συνοδεύεται από συστάσεις για την καταλληλότητα ή μη εκείνου που την αιτείται, εν προκειμένω: «ἦναι ἐπιτήδειος, καὶ πολλὰ κατάλληλος διὰ τὴν θέσιν αὐτὴν, διότι ἦναι τεχνίτης ἐξ επαγγέλματος καὶ ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπιστάσιαν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τεχνικῶν ἐργασιῶν⁴⁵⁶».

Ωστόσο ο Λόχος των Τεχνιτών, με Βασιλικό Διάταγμα είχε εκδοθεί την 28η Ιουνίου 1837, αποφασίστηκε να «ελαττωθῆ κατά το ένα τρίτον ἡ δύναμις». Η σύσταση του Λόχου των Τεχνιτών προορίζεται πλέον να αποτελείται από τον εξῆς αριθμό αξιωματικών, υπαξιωματικών και τεχνιτών: 1 Λοχαγός, 1 Ανθυπολοχαγός, 1 Λογιστής, 1 Επιλοχίας υπηρεσίας, 2 Επιλοχίες εργασίας, 4 Λοχίες, 6 Δεκανεῖς, 2 Τυμπανιστες, 22 Τεχνίτες α' τάξεως, 22 Τεχνίτες β' τάξεως, 16 Μαθητευόμενοι. Σαφῆς σκοπός της διαταγῆς μείωσης ήταν η οικονομική περικοπή για λογαριασμό του Λόχου των Τεχνιτών, με το ποσό ανάμεσα σε μισθό, αρτοδοσία, ιματισμό, αποδοχές και κρατήσεις να ανέρχεται στις «53685,90⁴⁵⁷» δραχμές. Η καινούργια σύσταση επέφερε και ανακατατάξεις στο εσωτερικό του Λόχου. Την ηγεσία πλέον αναλαμβάνει «εἰς ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀντὶ τοῦ μέχρι τοῦδε διοικοῦντος αὐτὸν λοχαγοῦ⁴⁵⁸». Προκύπτει, επίσης, τροποποίηση στον αριθμό των ανθυπολοχαγών

Τεχνίτης πριν να καταταγῆ στον λόχον πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴν διὰ νὰ γνωρίζωντες ἡ ἱκανότης καὶ αἱ γνώσεις τοῦ ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ θέλειν διορίζεσθαι ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ Λόχου»

452 Ν. Τσαπράζης, ὁ. π.

453 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #022, Υποφάκελος #001, «περὶ τοῦ λόχου τῶν Τεχνιτῶν», 18 Αυγούστου 1838.

454 ὁ.π.

455 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #022, Υποφάκελος #004, «περὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ λόχου τῶν τεχνιτῶν», Αθήνα 10 Φεβρουαρίου 1838.

456 ὁ.π.

457 ΕτΚ, φ. 20, (28.6.1843) ὁ. π. Το Β. Δ., σχετικὰ με τὶς μειώσεις τοῦ προσωπικοῦ τοῦ λόχου τῶν τεχνιτῶν τοῦ Ναυτικοῦ, ὀριζε ὅτι: «Επὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Γραμματείας καὶ τῇ γνωμοδοτήσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διατάττομεν νὰ ἐλαττωθῆ κατὰ τὸ τρίτον ἡ δύναμις τοῦ λόχου τῶν ναυτικῶν τεχνιτῶν...», σ. 90.

458 ΕτΚ, φ. 28, (13.8.1843), «Περὶ διορισμοῦ τοῦ λόχου τῶν τεχνιτῶν τοῦ Ναυτικοῦ», σ. 149. Το Β. Δ., σχετικὰ με τοὺς ἀξιωματικοὺς που ἐπρόκειτο νὰ διοριστοῦν στον λόχο τῶν τεχνιτῶν τοῦ Ναυτικοῦ, ὀριζε ὅτι «Οἱ εἰρημένοι τρεῖς ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ θέλουσι παραχωρηθῆ παρὰ τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείας εἰς τὴν Ναυτικὴν ὑπηρεσίαν».

που επρόκειτο να προσληφθούν για την υπηρεσία του Λόχου, καθώς «θέλουσι προσληφθῆ δύο άνθυπολοχαγοὶ τοῦ πυροβολικοῦ, ἀντὶ τοῦ ἐνός⁴⁵⁹».

Πρακτικά, ο Ναύσταθμος στα πρώτα χρόνια της Αντιβασιλείας εκτεινόταν ακόμα και στο κέντρο της πόλης του Πόρου⁴⁶⁰, στη Σφαιρία⁴⁶¹. Εκεί, σε ενοικιαζόμενα ιδιωτικά κτίρια στεγάζονταν το Νοσοκομείο και το Φαρμακείο⁴⁶². Η απόφαση για την ίδρυση ναυτικού νοσοκομείου εντός του Ναυστάθμου χρονολογείται την 1η Αυγούστου 1852 και δημοσιοποιείται μέσω Βασιλικού Διατάγματος του επόμενου έτους, το οποίο καθόριζε τη σύσταση και την αμοιβή του προσωπικού που το συγκροτεί. Σύμφωνα με αυτό, το προσωπικό του ναυτικού νοσοκομείου αποτελείτο από 1 Ιατρό α΄ τάξης ο οποίος αμειβόταν με μισθό 100 δραχμών, 1 Οικονόμο με μισθό 80 δραχμών, 1 Αρχινοσοκόμο με μισθό 60 δραχμών, 1 Νοσοκόμο με μισθό 40 δραχμών και 1 Μάγειρα με μισθό 40 δραχμών⁴⁶³.

Το ναυτικό Νοσοκομείο αν και υποχρεούταν τη θεραπεία των αξιωματικών, υπαξιωματικών και ναυτών, ωστόσο προωθήθηκε και η νοσηλεία σε αυτό όσων εργάζονταν στις υπηρεσίες του Ναυστάθμου. Συμπεριλαμβάνονται και οι εργάτες του Νεωρίου, οι οποίοι «*συμβαίνει να ασθενῶσι πολλάκις, καὶ ὡς μὴν εὐρίσκοντο εἰς Πόρον ἀποχρῶσαν περιποίησιν, παρατοῦν τὰ ἔργα τούς καὶ αναχωροῦν, καὶ ὕστερον δὲν ἐπιστρέφουν*». Η απουσία λόγω ασθενειών των εργατών είχε ως αποτέλεσμα να καθυστερούνται «*οὐσιωδῶς αἱ ἐργασίαι*», ως αποτέλεσμα του μειωμένου αριθμού των διαθέσιμων εργατών. Προκειμένου να αποφευχθούν οι καθυστερήσεις από που προκαλούσαν οι ασθένειες, προτάθηκε «*νά ἐπιτραπῆ νά θεραπεύωνται οὗτοι εἰς τό ναυτικόν Νοσοκομείον*⁴⁶⁴».

Στα πλαίσια του Ναυστάθμου, με το Β. Δ. της 17ης/29ης Αυγούστου 1834, συστάθηκε το σώμα των πρεσβυτών (vétérans) του ναυτικού. Ο αριθμός που προβλεπόταν να συγκροτεί τη δύναμη του σώματος των πρεσβυτών ανερχόταν στους 72 και αποτελείτο από 1 Πλοίαρχο, 1 Υποπλοίαρχο, 1 Σημαιοφόρο, 1 Υπογραμματέα, ο οποίος στελέχωνε το γραφείο του Εφόρου επί του Προσωπικού και των Επιθεωρήσεων και επίσης εκτελούσε χρέη λογιστή, 2 Υπαξιωματικούς α΄ τάξεως που θα έφεραν τον βαθμό του ναυκλήρου, 4 Υπαξιωματικούς β΄ τάξεως, 22 Ναύτες α΄ τάξεως και 40 Ναύτες β΄ τάξεως. Ωστόσο, λόγω ελλειπύς επάνδρωσης, αρχικά το σώμα των πρεσβυτών λειτούργησε με μόνο 31 άντρες, και συγκεκριμένα με 1 Υποπλοίαρχο, 1 Σημαιοφόρο, 1 Υπογραμματέα, 1 Υπαξιωματικό α΄ τάξεως που έφερε τον βαθμό του ναυκλήρου, 2 Υπαξιωματικούς β΄ τάξεως, 8 Ναύτες α΄ τάξεως και 18 Ναύτες β΄ τάξεως. Τα κριτήρια προκειμένου να καταταγεί κάποιος υπαξιωματικός και ναύτης στο σώμα των πρεσβυτών του ναυτικού ήταν να

459 ό. π.

460 Ν. Τσαπράζης, ο. π., σ. 27.

461 Α. Μιαούλης, Δ. Σαχτούρης, Γ. Ζωχιός, Ν. Μιαούλης, ό. π.

462 Π. Γέροντας, ό. π.

463 ΕτΚ, φ. 12, (27.4.1853), «Περὶ συστάσεως ναυτικοῦ νοσοκομείου καὶ φαρμακείου ἐν τῷ Βασ. ναύσταθμον», σ. 50.

464 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #033, Υποφάκελος #001, «Περὶ των εργατῶν», Αθήνα 16 Ιουλίου 1838.

είναι άνω των 50 ετών, να «Νά ύπηρέτησαν κατά τόν έθνικόν άγώνα έπί πολεμικῶν ή πυρπολικῶν πλοίων με άνώτερον βαθμόν, ή τουλάχισον πλέον τῶν δύο έτῶν με τόν αύτον βαθμόν, εις τόν όποιον ήδη κατατάττονται», να φέρει επίσημες αποδείξεις επίσημες αποδείξεις τίμιας διαγωγής από τους πλοιάρχους υπό τη διοίκηση των οποίων υπηρέτησε ή «εις έλλειψιν τούτων, άλλας όμοίας από τās δημοτικās Αρχάς τοῦ μέρους τής διαμονής των» και τέλος να μην έχει περιέλθει σε κατάσταση πλήρους ανικανότητας στρατιωτικής υπηρεσίας⁴⁶⁵.

Παρά τις αντίξοες συνθήκες που επικρατούσαν στον περιορισμένων δυνατοτήτων Ναύσταθμο, οι επισκευές του στόλου και πολύ περισσότερο οι ναυπηγήσεις πλοίων ολοένα και εξελίσσονταν. Στο χρονικό διάστημα 1833-1835 είχαν καθελκυστεί 12 κανονιοφόροι⁴⁶⁶. Στον Ναύσταθμο του Πόρου είχε ναυπηγηθεί και η κορβέτα «Λουδοβίκος⁴⁶⁷» η οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποτέλεσε εφαλτήριο της ελληνικής ναυτικής πολεμικής εκπαίδευσης.

Η απαρχαιωμένη διαρρύθμιση του Ναυστάθμου αποδείχθηκε τροχοπέδη την περίοδο που στον ελληνικό στόλο άρχισαν να εντάσσονται ατμόπλοια. Ο νέος τύπος πλοίων απαιτούσε καθαρισμό της «γάστρας», κάτι τέτοιο όμως ήταν αδύνατο να διενεργηθεί στο Ναύσταθμο ελλείψει νεωλκείου και δεξαμενής. Έτσι, τα πλοία αρχικά στέλνονταν για καθαρισμό στο εξωτερικό. Τα επόμενα χρόνια, και με την ίδρυση της εταιρίας «Ελληνική Ατμοπλοία», τα πολεμικά πλοία μεταφέρονταν για καθαρισμό στη δεξαμενή που εγκαταστάθηκε στη Σύρο. Το ζήτημα όμως δεν επιλύθηκε ούτε τώρα. Το Ναυτικό Διευθυντήριο συχνά απηύθυνε επιστολές στο Υπουργείο των Ναυτικών με τις οποίες επεσήμαινε πως ήταν απαραίτητη η κατασκευή δεξαμενής αποκλειστικά για τον καθαρισμό πολεμικών πλοίων⁴⁶⁸. Εντέλει, τον Αύγουστο του 1860 εγκαταστάθηκε στον Ναύσταθμο του Πόρου νεωλκείο, ωστόσο η αποτελεσματικότητα καθαρισμού της «γάστρας» κρινόταν ακόμα ανεπαρκής. Αυτή ήταν και η αιτία που η συντριπτική πλειοψηφία των λεβήτων των παλαιότερων ατμομηολίων τέθηκε σε αχρηστία⁴⁶⁹.

Δεκατρείς, περίπου, μήνες πριν από την εκθρόνιση του Όθωνα συγκροτήθηκε, τελικά, στα πλαίσια του Ναυστάθμου, το Απομαχικό Ταμείο του Ναυτικού, το οποίο, σύμφωνα με Β. Δ, «κύριον σκοπόν έχει τήν περίθαλψιν τῶν καταπεπονημένων ή άναπήρων θαλάσσης έργατῶν, τῶν χηρῶν και τῶν όρφανῶν αὐτῶν, προσέτι δε, κατά περιστάσεις έξαιρέτους, τῶν πατέρων και τῶν μητέρων αὐτῶν [...] Τὸ ναυτικόν άπομαχικόν ταμεῖον εἶναι ἴδιον και άναφαίρετον τῶν εἰρημένων προσώπων κτήμα· οὐδεμία δε άλλη έπιτρέπεται τῶν κεφαλαίων αὐτοῦ χρῆσις εἰμη ή κατωτέρω έντελλομένη». Οι πρόσοδοι του Απομαχικού Ταμείου προέρχονταν, μεταξύ άλλων, από δωρεές, πρόστιμα και τέλη στο

465 ΕτΚ, φ. 29, (17/29.8.1834), «Περί συζάσεως σώματος πρεσβυτῶν (vétérans) τοῦ ναυτικού», σσ. 231-232.

466 Π. Γέροντας, ό. π.

467 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 536.

468 Δ. Φωκάς, ό. π., σσ. 116-117.

469 Π. Γέροντας, ό. π.

πλαίσιο του ναυτικού το 3% του μισθού τους, καθώς και μηνιαίες κρατήσεις του προσωπικού του πολεμικού ναυτικού⁴⁷⁰.

---

470 ΕτΚ, φ. 49, (5.9.1861), «Περὶ συστάσεως ναυτικοῦ ἀπομαχικοῦ ταμείου», σ. 343.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ελληνικός πολεμικός στόλος και οι ναυπηγήσεις

Στο κεφάλαιο αυτό θα απαριθμηθούν τα πλοία που συγκρότησαν τον ελληνικό βασιλικό στόλο μεταξύ των ετών 1833-1862, καθώς και ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός του στόλου την περίοδο εκείνη, με τη ναυπήγηση των πρώτων ατμοπλοίων.

Η καταγραφή των πλοίων του ελληνικού στόλου θα γίνει ανά κατηγορία, με κριτήριο τον τύπο κάθε πλοίου και το χρόνο ναυπήγησής του. Για το κάθε ένα θα παρατεθεί επιπλέον το έτος διάλυσής του, καθώς και στοιχειώδεις πληροφορίες για αυτά. Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί ότι όσον αφορά τον οπλισμό, τα πλοία ήταν, κατά κανόνα, εξοπλισμένα με κανόνια ή καρρονάδες, όπως ονομάζονταν τα βραχύκαννα πυροβόλα τα οποία πήραν την ονομασία τους από τον Σκωτσέζο κατασκευαστή τους Carron⁴⁷¹. Παράλληλα, όμως, με την καταγραφή των πλοίων που συγκρότησαν τον ελληνικό πολεμικό στόλο, θα γίνει περιγραφή του κάθε τύπου πλοίου, προκειμένου να γίνει όσο το δυνατόν περισσότερο κατανοητή η διαρρύθμισή του.

ΑΤΜΟΔΡΟΜΩΝΕΣ⁴⁷²

Αμαλία: 1861-1906⁴⁷³. Το μεγαλύτερο ελληνικό πολεμικό πλοίο της εποχής του. Ήταν ξύλινης κατασκευής. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 58/11,6/5,2 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 1.680 τόνους⁴⁷⁴ και συνολική χωρητικότητα 1338 τόννους⁴⁷⁵. Διέθετε ως πρόωση ατμομηχανής τα 300 hp. Η ταχύτητά του έφτανε τους 9 κόμβους. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 2 ρηκτοβόλα Paixhans των 22 εκατοστών και 24 των 16 εκατοστών. Κατασκευάστηκε στα ναυπηγεία Pichele της Αγγλίας μεταξύ των ετών 1859-1861. Η παραλαβή του έγινε από τον Πλωτάρχη Λεων. Παλάσκα και κατέπλευσε στην Ελλάδα στις 23 Οκτωβρίου 1861. Εξοπλίστηκε με τα πυροβόλα που είχαν αγοραστεί το 1852 και προορίζονταν για το πλοίο «Μαξιμιλιανός». Έλαβε μέρος στον αποκλεισμό του Ναυπλίου, στα «Ναυπλιακά», καθώς και στα γεγονότα της Κύθνου, την άνοιξη του 1862⁴⁷⁶.

---

471 Μ. Σίμψας, *Το ναυτικό στην ιστορία των Ελλήνων*, Τ. Γ', Αθήνα 1982, σ. 54.

472 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, *Τα πλοία του πολεμικού ναυτικού 1829-1999*, Αθήνα 1999, σ. 11) Ο Ατμοδρομώων ήταν σκάφος ξύλινης ή σιδηράς κατασκευής με ιστιοφόρα δρόμωνος (NABA) και με ατμομηχανή για βοηθητική πρόωση.

473 Αφορά τη χρονολογία ναυπήγησης του πλοίου ως το έτος διάλυσής του. Κατ' αναλογία, θα παρατίθενται στο κάθε πλοίο το χρονολογικό διάστημα κατά το οποίο προσέφερε τις υπηρεσίες τους στο ελληνικό πολεμικό ναυτικό την περίοδο βασιλείας του Όθωνα.

474 ό. π., σσ. 29-30.

475 Συλλογικό έργο, *Οδηγός Εκθεμάτων Ναυτικού Μουσείου Ελλάδος*, Πειραιάς 1956, σ. 19.

476 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π..

ΑΤΜΟΗΜΙΟΛΙΕΣ⁴⁷⁷

Πανόπη: 1856. Ναυπηγήθηκε στα ναυπηγεία Reid & Co της Γλασκώβης, υπό την εποπτεία του ναυπηγού Σπ. Αθανασίου και ήταν ένα από τα πρώτα σιδηρά και ελικοφόρα σκάφη του Πολεμικού Ναυτικού της Ελλάδος. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 32,3/6,7/3,3 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 220 τόνων. Η ταχύτητά του έφτανε τους 9,5 κόμβους. Ο οπλισμός του αρχικά ήταν πρόχειρος. Παραλήφθηκε από τον Πλοίαρχο Εμμανουήλ Μιαούλη και απέπλευσε για την Ελλάδα στις 3 Δεκεμβρίου 1856, όμως στις 14 του ίδιου μήνα προσάραξε κοντά στα Ferrol, Βορειοδυτικά παράλια της Ισπανίας. Το πλοίο καταστράφηκε παρά τις προσπάθειες που έγιναν για να διασωθεί, στις οποίες συνέδραμε και το ισπανικό ναυτικό⁴⁷⁸.

Αφροέσσα: 1857-1909. Ναυπηγήθηκε στα ναυπηγεία Read & Co της Γλασκώβης και μαζί με τα πλοία «Πανόπη», «Πληξάουρα» και «Σφενδόνη» αποτέλεσαν τα πρώτα ελικοφόρα σκάφη του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 32,2/6,7/3,3 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 220 τόνων και η ταχύτητά του έφτανε τους 9,5 κόμβους. Ο οπλισμός του ήταν αρχικά πρόχειρος. Κατέπλευσε στον Πειραιά την 1η Αυγούστου 1857. Χρησιμοποιήθηκε στην αποστολή στο Λίβανο, για την προστασία Ελλήνων Χριστιανών από τις σφαγές των Δρούσων, το δίμηνο Ιουνίου-Ιουλίου 1860⁴⁷⁹.

Πληξάουρα: 1857-1926. Ναυπηγήθηκε στα ναυπηγεία Reid & Co της Γλασκώβης και ήταν ένα από τα πρώτα σιδηρά και ελικοφόρα σκάφη του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού. Κατέπλευσε στην Ελλάδα, με αγγλικό πλήρωμα, τον Ιούνιο του 1857. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 32,2/6,7/3,3 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 220 τόνων και η ταχύτητά του έφτανε τους 9,5 κόμβους. Ο οπλισμός αρχικά ήταν πρόχειρος. Αργότερα τοποθετήθηκε ένα πυροβόλο Krupp των 8,7 εκατοστών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 1 αξιωματικό, 4 υπαξιωματικούς και 27 ναύτες.⁴⁸⁰

Πανόπη: 1858-1870. Ναυπηγήθηκε για να αντικαταστήσει την ομώνυμη ατμοημιολία που βυθίστηκε, κατά τον πρώτο πλου για την Ελλάδα, με τα χρήματα που εισπράχθηκαν από την ασφάλειά της. Ήταν σιδηρά και ελικοκίνητη. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 35,4/6,4/3,65 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 257 τόνων. Η ταχύτητά του έφτανε τους 10 κόμβους. Ο οπλισμός του αποτελείτο από ένα πυροβόλο Krupp των 8,7 εκατοστών. Έλαβε μέρος στην αποστολή στον Λίβανο, για την

---

477 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.) Η Ατμοημιολία ήταν σκάφος ξύλινης ή σιδηράς κατασκευής με ιστιοφορία ημιολίας, δηλαδή δυο ιστούς και πανιά τραπεζοειδούς σχήματος, με ατμομηχανή για βοηθητική πρόωση.

478 ό. π., σ. 123.

479 ό. π., σ. 41.

480 ό. π., σ. 129.

προστασία του ευρισκόμενου εκεί ελληνικού πληθυσμού από τις σφαγές των Δρούζων, τον Ιούλιο του 1860⁴⁸¹.

Σφενδόνη: 1858-1862. Ήταν σιδηρά και ελικοκίνητη. Ναυπηγήθηκε στα ναυπηγεία Reid & Co της Γλασκώβης. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 32,2/6,7/3,3 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 220 τόνων και η ταχύτητά του έφτανε τους 9,5 κόμβους. Ο οπλισμός του ήταν αρχικά πρόχειρος, ενώ αργότερα τοποθετήθηκε ένα πυροβόλο Krupp των 8,7 εκατοστών. Κατέπλευσε στην Ελλάδα με αγγλικό πλήρωμα τον Ιούνιο του 1858. Κατά τη διάρκεια των σφαγών των Ελλήνων χριστιανών από τους Δρούζους στη Συρία το 1860 χρησιμοποιήθηκε για τον ανεφοδιασμό της εκεί ευρισκόμενης Ελληνικής Μοίρας. Έλαβε μέρος στον αποκλεισμό του Ναυπλίου κατά τη διάρκεια της ναυπλιακής αντιοθωνικής στάσης, τον Φεβρουάριο-Μάρτιο του 1862⁴⁸².

Πάραλος: 1859-1921. Ήταν σιδηρά και ελικοκίνητη. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 40,2/7,3/4,1 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 360 τόνων και η ταχύτητά του έφτανε τους 10 κόμβους. Ο οπλισμός του αρχικά ήταν πρόχειρος. Ναυπηγήθηκε στα ναυπηγεία Read&Co της Γλασκώβης. Απέπλευσε από τη Σκωτία με ξένο πλήρωμα στις 3 Απριλίου 1859 και κατέπλευσε στον Πειραιά στις 20 Απριλίου. Η παράδοσή της στο ελληνικό βασιλικό ναυτικό έγινε στις 25 Απριλίου στον Πόρο. Χρησιμοποιήθηκε για διάφορες αποστολές και μεταφορές. Τον Ιούλιο του 1860 στάλθηκε στον Λίβανο, μαζί με τα πλοία «Αριάδνη» και «Πανόπη», για να αντικαταστήσουν τα πλοία «Αφρόεσσα» και «Σαλαμίνια», τα οποία είχαν πρωτύτερα σταλεί για την προστασία των Ελλήνων χριστιανών στο Λίβανο από τις σφαγές των Δρούζων⁴⁸³.

Σαλαμίνια: 1859-1922. Ήταν σιδηρά και ελικοκίνητη. Ναυπηγήθηκε στα ναυπηγεία Reid της Γλασκώβης. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 40,2/7,3/4,1 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 360 τόνων. Η ταχύτητά του έφτανε τους 10 κόμβους. Απέπλευσε από την Σκωτία με ξένο πλήρωμα στις 28 Φεβρουαρίου και έφθασε στον Πόρο στις 23 Μαρτίου 1859. Η παράδοσή της στο ελληνικό βασιλικό ναυτικό έγινε στον Πόρο στις 25 Απριλίου. Ο πρώτος κυβερνήτης της ήταν ο Πλωτάρχης Ε. Μιαούλης. Στις 7 Ιουνίου 1860 διατάχθηκε να πλεύσει στη Βηρυτό για την προστασία των Ελλήνων χριστιανών από τις σφαγές των Δρούζων. Παρέμεινε εκεί μέχρι τα μέσα Ιουλίου και κατά την επιστροφή της μετέφερε στον Πειραιά πρόσφυγες. Τον Ιανουάριο του 1861 συγκρούστηκε με το πλοίο «Πανελλήνιον» στον Αργολικό, γεγονός που προκάλεσε στο πλοίο σοβαρές ζημιές⁴⁸⁴.

---

481 ό. π., σ. 123.

482 ό. π., σ. 146.

483 ό. π., σ. 124.

484 ό. π., σ. 137.

ΑΤΜΟΚΟΡΒΕΤΕΣ⁴⁸⁵

Ερμής: 1828-1841. Ένα από τα πέντε τροχήλατα πλοία που παραγγέλθηκαν το 1825 από την επιτροπή φιλελλήνων της Μεγάλης Βρετανίας με χρήματα του δανείου των 150.000 λιρών. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 30,5/4,9/0,9 μέτρα. Διέθετε ως εκτόπισμα 254 τόνων. Διέθετε ως πρόωση 2 ατμομηχανές Galloway 20 hp η κάθε μια. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 4 πυροβόλα των 68 λιβρών. Η ονομασία του προέρχεται από την αγγλική λέξη «Mercury». Στην Ελλάδα κατέπλευσε στις 18 Σεπτεμβρίου 1828. Δεν έλαβε μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις και χρησιμοποιήθηκε κυρίως για κρατικές μεταφορές. Η μηχανή του τοποθετήθηκε στο «Μαξιμιλιανός», που ναυπηγήθηκε το 1837 στο Ναύσταθμο του Πόρου. Το 1841 αναφέρεται ότι το σκάφος του «Ερμής» χρησιμοποιούταν ως «τοπιστήριο» (ποντόνι) για το καρενάρισμα, δηλαδή την *κατάκλιση*, των πλοίων.

ΑΤΜΟΠΛΟΙΑ

Μαξιμιλιανός Πρίγκηψ: 1837-1841. Είχε εκτόπισμα 180 τόνων. Διέθετε ως πρόωση 2 ατμομηχανές Galloway, 20 hp η κάθε μια. Η ταχύτητά του έφτανε τους 8 κόμβους. Καθελκύστηκε στον Ναύσταθμο του Πόρου τον Απρίλιο του 1837. Ήταν ξύλινης κατασκευής και υπήρξε το πρώτο πολεμικό ατμόπλοιο που κατασκευάστηκε στην Ελλάδα. Η ναυπήγησή του άρχισε με την εποπτεία του Αντισυνταγματάρχη Ρόζεν και τελείωσε με την επίβλεψη του Γ. Τομπάζη, που σπούδαζε ναυπηγική στην Αγγλία. Σε αυτό το πλοίο τοποθετήθηκε η μηχανή της άχρηστης ατμοκορβέτας «Ερμής» και ένας νέος λέβητας που αγοράστηκε στην Αγγλία. Χρησιμοποιήθηκε σε πολλές αποστολές, ιδιαίτερα για τις μετακινήσεις του Όθωνα και για την ταχυδρομική υπηρεσία. Από τον Οκτώβριο του 1841, λόγω της κακής κατάστασης των μηχανών του, αναφέρεται ως άχρηστο. Παρέμεινε αχρησιμοποίητο μέχρι το 1846, όταν και διαγράφηκε από τη δύναμη του Στόλου⁴⁸⁶.

Όθων: 1837-1862⁴⁸⁷. Ήταν ξύλινο τροχήλατο πλοίο⁴⁸⁸. Είχε εκτόπισμα 430 τόνων. Διέθετε ως πρόωση ατμομηχανές 120hp. Η ταχύτητά του έφτανε τους 9 κόμβους. Ο οπλισμός του ήταν 2 πυροβόλα των 18 λιβρών και 4 καρρονάδες των 32 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 7 αξιωματικούς, 7 υπαξιωματικούς και 45 ναύτες. Κατασκευάστηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου υπό

---

485 Η Ατμοκορβέτα ήταν πολεμικό ιστιοφόρο πλοίο και με ατμομηχανή για βοηθητική πρόωση. (Ανακτήθηκε από <https://el.wikipedia.org/wiki/Ατμοκορβέτα>).

486 ό. π., σ. 102.

487 ό. π., σ. 119.

488 Ι. Ρούσκας, *Πόρος. Ναύσταθμος και Εκπαιδευτήριο του Πολεμικού Ναυτικού. Ιστορική μελέτη για τα 100 χρόνια από την ίδρυση της Σχολής Ναυτοπαίδων, σήμερα Σχολής Μονίμων Υπαξιωματικών Ναυτικού (Σ.Μ.Υ.Ν.)*, Αθήνα 1989, σ. 54.

την εποπτεία του ναυπηγού Γ. Τομπάζη και καθελκύστηκε τον Οκτώβριο του 1837. Στόιχισε 495.821 δραχμές. Είχε μηχανή Maudslay Sons & Field, με 2 λέβητες και τη δυνατότητα μεταφοράς 100 τόνων φορτίου. Χρησιμοποιήθηκε για τις μετακινήσεις του Όθωνα και της Αμαλίας τόσο εντός των συνόρων του ελληνικού βασιλείου όσο και στο εξωτερικό, καθώς επίσης και για τις κρατικές μεταφορές εξαιτίας της επιδημίας χολέρας. Το 1862 συμμετείχε στον αποκλεισμό του Ναυπλίου και στην καταστολή της αντιοθωνικής «στάσης»⁴⁸⁹.

BOMBARDA⁴⁹⁰

Δάφνη: 1830-1834. Στη δύναμη του ελληνικού βασιλικού στόλου από το 1830. Τον Απρίλιο του 1834, με κυβερνήτη τον Δημ. Σκλιά, και ενώ ήταν αγκυροβολημένη κοντά στο Νοτιοδυτικό στόμιο του Πόρου, στην τοποθεσία Σταυρός, σύρθηκαν, από την κακοκαιρία, οι άγκυρές της, προσάραξε και θρυμματίστηκε στους βράχους, δίχως να υπάρξουν θύματα⁴⁹¹.

ΒΡΙΚΙΑ⁴⁹²

Αθηνά: 1827-1921. Αρχικά είχε την ονομασία «Άρης». Οι διατάσεις του πλοίου ήταν 30,5/8,8/4,9 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 350 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο αρχικά από 16 κανόνια των 12 λιβρών και αργότερα από 2 κανόνια των 12 λιβρών και 10 καρρονάδων των 24 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 80 άνδρες. Αναγόταν στα χρόνια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και ήταν ιδιοκτησίας Α. Τσαμαδού. Είχε ναυπηγηθεί το 1807 στη Βενετία. Δοξάστηκε για τη διάσπαση του αποκλεισμού του Ναβαρίνου στις 26 Απριλίου 1825, όπου πέρασε επιτυχώς μέσα από 32 αιγυπτιακά πολεμικά πλοία του Ιμπραήμ. Το όνομα «Αθηνά» το απέκτησε όταν, μετά την απελευθέρωση, αγοράστηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση⁴⁹³.

---

489 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

490 (Βλ. Μ. Σίμψας, ό. π., σ. 67. και Κ. Παϊζής- Παραδέλλης, ό. π., σ. 11) Η Βομβάρδα ονομαζόταν επίσης και «Μπουμπάρδα», από το ιταλικό «Bombarda». Πλοίο λίγο μεγαλύτερο από καϊκι, με δυο ιστούς, τον πρυμναίο μικρότερο με κλίση προς ΠΜ. Στον πρωραίο ιστό, όπου τοποθετούνταν οι όλμοι που έβαλαν με μεγάλες γωνίες υψώσεως σε εγκαταστάσεις ξηράς, διέθετε τετράγωνα ιστία, στον πρυμναίο τραπεζοειδή επίδρομο και στον πρόβολο 3-4 φλόκους.

491 ό. π., σ. 51.

492 (Βλ. Μ. Σίμψας, ό. π., σ. 62 και Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.) Το Βρίκιον είχε ως άλλες ονομασίες το «Μπρίκι» ή «Πάρων». Μεγάλο δικάταρτο ιστιοφόρο, το δεύτερο ισχυρότερο πολεμικό πλοίο μετά την κορβέτα, αν και ορισμένες φορές ακόμα και ίσης ισχύος με αυτή. Διέθετε και στους δυο ιστούς τετράγωνα ιστία και, επιπλέον, επίδρομο στον πρυμναίο. Όταν χρησιμοποιήθηκαν ως πολεμικά είχαν 12-18 πυροβόλα στο κατάστρωμα και πλήρωμα 100 ανδρών.

493 ό. π., σ. 36.

Κίμβρος: 1829-1840. Είχε εκτόπισμα 225 τόνων. Ο οπλισμός του συνίστατο από 2 πυροβόλα των 9 λιβρών και 10 καρρονάδες των 12 λιβρών⁴⁹⁴. Εκποιήθηκε ως ανεπισκεύαστο το 1840 έναντι 705 δραχμών⁴⁹⁵, αφού κρίθηκε, όπως και στην περίπτωση του βρικίου «Ηρακλής» ότι *«πάσα έπισκευή ήθελεν είσθαι ματαία και έπιζήμιος έπειδή ή παραμικροτέρα προσθήκη, ή άλλαγή παλαιών ζύλων, ήθελεν άδυνατίσι ταυτα να ζερεοποιήση τα έκποιημένα πλοία»*⁴⁹⁶.

Ηρακλής: 1830-1840. Είχε εκτόπισμα 298 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 2 πυροβόλα των 9 λιβρών και 10 καρρονάδες των 42 λιβρών⁴⁹⁷. Ανήκε στον Ανδρ. Γιαννίτση, που το κυβερνούσε κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και στη συνέχεια το πούλησε στην Ελληνική Κυβέρνηση αντί 7.500 ταλίων. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως ως μεταγωγικό, οπότε και του αφαιρέθηκε ο οπλισμός. Πουλήθηκε το 1840, ως ανεπισκεύαστο, στον παλιό του ιδιοκτήτη έναντι 5.255 δραχμών⁴⁹⁸ αφού κρίθηκε, όπως και στην περίπτωση του βρικίου «Κίμβρος», ότι *«πάσα έπισκευή ήθελεν είσθαι ματαία και έπιζήμιος έπειδή ή παραμικροτέρα προσθήκη, ή άλλαγή παλαιών ζύλων, ήθελεν άδυνατίσι ταυτα να τα έκποιημένα πλοία»*⁴⁹⁹.

Νέλσων: 1834-1836. Είχε εκτόπισμα 245 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 10 πυροβόλα των 12 λιβρών. Ανήκε στον Δ. Παπανικολή και έλαβε μέρος στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Αγοράστηκε από το Ελληνικό Δημόσιο τον Ιανουάριο του 1834 έναντι του ποσού των 6.500 ταλίων. Την ίδια χρονιά, με κυβερνήτη τον Δ. Παπανικολή, το πλήρωμα στασίασε, αρνούμενο να αντικαταστήσει το παραδοσιακό ένδυμα της εποχής με την υποχρεωτική στολή για τους ναύτες, που είχε θεσμοθετήσει το Βασιλικό Διάταγμα της 20ης Νοεμβρίου 1836. Ενώ μετέφερε 129 Βαυαρούς στρατιώτες προς την Τεργέστη, προσάραξε στη Δυτική ακτή της Πελοποννήσου, δίπλα στην τοποθεσία Ποτάμι Γαστούνης, και καταστράφηκε χωρίς, ωστόσο, να σημειωθούν απώλειες ούτε στο πλήρωμα ούτε στους επιβάτες του πλοίου⁵⁰⁰.

Ορφεύς: 1853-1872. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 33,5/10,6/4,6 μέτρα. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 4 πυροβόλα των 8 λιβρών, τα οποία τοποθετήθηκαν στο πλοίο «Λουδοβίκος» το 1862 και 12 καρρονάδες των 18 λιβρών. Πρόκειται για το πρώην ρώσικο πλοίο «Orfej». Ναυπηγήθηκε το 1847 στα ναυπηγεία Νικολάγιεφ του Ευξείνου Πόντου. Αγοράστηκε στην

---

494 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

495 ό. π., σ. 83.

496 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #007, Υποφάκελος #002, «περι διαλύσεως τών βρικίων ό Ηρακλής και ό Κίμβρος», Αθήνα 17/29 Οκτωβρίου 1839.

497 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

498 ό. π., σ. 66.

499 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, ό. π.

500 ό. π., σ. 113.

Τεργέστη το 1853, κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου, από το ρωσικό ναυτικό. Το 1854 κατέπλευσε στον Πόρο μετά από εξάμηνη παραμονή σε αυστριακό λιμένα, έχοντας κατασχεθεί εξαιτίας του πολέμου. Κατά την επιδημία χολέρας στην Αθήνα, το διάστημα των ετών 1854-1855, χρησιμοποιήθηκε ως ξενώνας⁵⁰¹.

Περσεύς: 1853-1868. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 32,3/10,1/4,6 μέτρα. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 2 πυροβόλα των 8 λιβρών και 14 οβιδοβόλα των 18 λιβρών. Πρόκειται για το πρώην ρώσικο πλοίο «Persej». Ναυπηγήθηκε το 1840. Αγοράστηκε το 1853, κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου, από το ρώσικο ναυτικό. Κατά την επιδημία της χολέρας στην Αθήνα, μεταξύ των ετών 1854-1855, χρησιμοποιήθηκε και αυτό ως ξενώνας⁵⁰².

ΓΑΒΑΡΕΣ⁵⁰³

Φοίνιξ: 1830-1841. Αγοράστηκε το 1830 από τον Α. Αποστόλη. Εντάχθηκε στη δύναμη του ελληνικού βασιλικού στόλου μεταξύ των ετών 1830 και 1841. Είχε εκτόπισμα 305 τόνων. Ο οπλισμός του ήταν από 8 πυροβόλα των 12 λιβρών και 2 πυροβόλα των 9 λιβρών, τα οποία αργότερα αφαιρέθηκαν από τον οπλισμό του πλοίου. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 αξιωματικούς, ισάριθμους υπαξιωματικούς και 36 ναύτες. Χρησιμοποιήθηκε ως φορτηγό-μεταγωγικό. Το 1843 εκποιήθηκε ως ανεπισκεύαστη έναντι 10.660 δραχμών⁵⁰⁴.

Άρης: 1834-1842. Πρόκειται για το πρώην πλοίο «Ηρακλής», το οποίο ναυπηγήθηκε το 1818 στη Γένοβα. Έλαβε μέρος στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Είχε εκτόπισμα 390 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 2 πυροβόλα των 12 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 αξιωματικούς, 5 υπαξιωματικούς και 36 ναύτες. Η Ελληνική Κυβέρνηση, τον Ιούλιο του 1834, το αγόρασε από τον Ν. Βόκο έναντι 23.000 δραχμών. Για την επισκευή του απαιτήθηκαν 15.000 δραχμές. Βυθίστηκε στις 14 Αυγούστου 1842 στην Προποντίδα λόγω θαλασσοταραχής, ενώ έπλεε προς το Γαλάτσι

---

501 ό. π., σ. 120.

502 ό. π., σ. 126.

503 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 11 και Μ. Σίμψας, ό. π., σ. 52) Η Γαβάρο(ο)α λεγόταν και «Γκαμπάροα» από το ιταλικό Gabarra. Τρικάταρτο φορτηγό με ιστιφόρα μυοδρόμωνος με σταυρώσεις τόσο στους πρωραίους ιστούς όσο και στον επίδρομο ημίολο. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι γαβάρες έφεραν διπλούς δόλωνες, οι οποίοι ονομάζονταν «γάμπιες» και εντοπίζονται ως τα δεύτερα από κάτω προς τα πάνω τετράγωνα πανιά. Μια γαβάρα με διπλούς δόλωνες έφερε, αντί για τέσσερα, πέντε τετράγωνα πανιά στο καθένα από τα δυο πλωριά κατάρτια, ενώ πάνω στον επίδρομο, πάνω από το ημίολο, δυο τετράγωνα πανιά. Η προέλευση του ονόματος αυτού του τύπου πλοίου θεωρείται πως προέρχεται από την αραβική λέξη «κουμβάριον», η οποία ωστόσο προέρχεται από την ελληνική λέξη «κύμβη», όπως αποκαλούσαν οι αρχαίοι Έλληνες το μικρό σκάφος ή το πλοιάριο.

504 ό. π., σ. 161.

Ρουμανίας με κυβερνήτη τον πλοίαρχο γ' τάξεως Α. Ζερβό. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως ως φορτηγό⁵⁰⁵.

ΓΑΛΛΙΟΤΑ ή ΓΑΛΙΩΤΑ⁵⁰⁶

Κλειώ: 1830-1839. Στη δύναμη του στόλου από το 1830. Είχε εκτόπισμα 25 τόνων. Ο οπλισμός της αποτελείτο από 2 καρρονάδες των 9 λιβρών. Χρησιμοποιήθηκε για την καταδίωξη της πειρατείας και αργότερα ως ακταιώρος. Αχρηστεύτηκε, λόγω παλαιότητας, στο Ναύσταθμο του Πόρου⁵⁰⁷.

ΓΟΛΕΤΕΣ⁵⁰⁸

Άργος: 1829-1842. Εντάχθηκε στη δύναμη του ελληνικού στόλου το 1829. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως για τις μεταφορές γαιανθράκων των πρώτων ατμοκινήτων πλοίων του Ναυτικού. Είχε χωρητικότητα 106 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν αρχικά από 2 πυροβόλα των 9 λιβρών, 2 πυροβόλα των 6 λιβρών, 2 πυροβόλα των 4 λιβρών και 2 πυροβόλα των 3 λιβρών. Αργότερα, όταν το πλοίο χρησιμοποιήθηκε για μεταφορές, ο οπλισμός του μειώθηκε σε 2 πυροβόλα των 2 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 αξιωματικούς, 18 υπαξιωματικούς και ναύτες. Το 1843 εκποιήθηκε ως ανεπισκεύαστη έναντι 3108 δραχμών⁵⁰⁹.

Καραϊσκάκης: 1829-1839. Στη δύναμη του στόλου από το 1829⁵¹⁰. Είχε χωρητικότητα 90 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 2 πυροβόλα των 6 λιβρών, τα οποία αφαιρέθηκαν το 1835, και 6 καρρονάδες των 12 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 αξιωματικούς, 26 υπαξιωματικούς και ναύτες⁵¹¹. Εκποιήθηκε «*ἐπὶ δημοπρασίας*» τον Αύγουστο του 1839 έναντι 1.190 δραχμών, με κριτήριο ότι κατά αυτό τον τρόπο, θα «*ὠφεληθῆ μάλλον τὸ δημόσιον ἐξ αὐτῆς παρά ἐάν διαλυθῆ τὸ πλοῖο*», αφού πρώτα εξετάστηκε και κρίθηκε «*ὅτι δυνατὰ μὲν ἐπισκευαζόμενον νὰ διαρκέσῃ δύο ἔτη, ἀλλ' ὅτι ἡ δαπάνη ἢ ὅποια διὰ τὴν ἐπισκευὴν του ἀπαντάται ἐκ δραχμῶν 3237, δὲν εἶναι ἀνάλογος μὲ*

---

505 ό. π., σ. 36.

506 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, σ. 11). Η ονομασία της Γαλλιότας ή Γαλιώτας προερχόταν από το ιταλικό Galeotta. Ελαφρύ και ταχύ πολεμικό πλοίο, κυρίως κοπήλατο, χρησιμοποιούταν από πειρατές και καταδρομείς. Διέθετε 16-32 κουπιά και δύο τριγωνικά ιστία.

507 ό. π., σ. 85.

508 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, σ. 11 και Μ. Σίμψας, σ. 68) Η Γολέτα ή Γουλέττα ονομαζόταν και «Ημιόλα» ή «Σκούνα». Είχε συνηθέστερα στρογγυλή πρύμνη, ήταν ταχύ και ευέλικτο πλοίο. Είχε δυο κατάρτια με τριγωνικά ιστία χωρίς κεραίες. Μεταξύ των ιστιών υπήρχαν βοηθητικά ιστία και φλόκοι.

509 ό. π., σ. 35.

510 ό., π., σ. 78.

511 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

*τήν προκύπτουσαν ὠφέλειαν, ἐπειδὴ τό πλοῖον κατέχη ἀκατάλληλον καί διά πολεμικόν καί διά φορτηγόν καί διά τήν ταχυπλοϊκὴν αὐτὴν ὑπηρεσίαν*⁵¹²».

Λήδα: 1829-1842. Εἶχε χωρητικότητα 90 τόνων. Ὡς οπλισμό εἶχε 2 πυροβόλα τῶν 6 λιβρών καὶ 6 καρρονάδες τῶν 12 λιβρών. Το πλήρωμα ἀπαρτιζόταν ἀπὸ 4 αξιωματικούς, 26 υπαξιωματικούς καὶ ναύτες. Το 1843 ἐκποιήθηκε ὡς ἀνεπισκεύαστη ἐναντι 2.550 δραχμῶν⁵¹³.

Σμύωνα: 1829-1841. Στη σύνθεση τοῦ στόλου ἀπὸ το 1829. Εἶχε χωρητικότητα 100 τόνων. Ὁ οπλισμός ἀποτελοῦταν ἀπὸ 6 καρρονάδες τῶν 12 λιβρών. Ἐκποιήθηκε το 1841⁵¹⁴, ἐφόσον «κατέστη *διὰ τὴν παλαιότητά τῆς ἀνεπίδεκτος ἐπισκευῆς*⁵¹⁵», ἐναντι 2.360 δραχμῶν⁵¹⁶.

Εύχαρις: 1830-1840. Εἶχε ἐκτόπισμα 165 τόνων. Ὁ οπλισμός τῆς ἦταν 2 πυροβόλα τῶν 6 λιβρών καὶ 8 καρρονάδες τῶν 12 λιβρών. Αναφέρεται στὴ σύνθεση τοῦ στόλου ἀπὸ το 1830 ἕως το 1833. Χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν καταδίωξη τῆς πειρατείας. Διαλύθηκε, λόγω παλαιότητας, στο Ναύσταθμο τοῦ Πόρου πρὶν ἀπὸ το 1840⁵¹⁷.

Λαΐδη Κόδοριγκτων: 1830-1841. Εἶχε ἐκτόπισμα 100 τόνων. Ὁ οπλισμός τῆς ἀποτελεῖτο ἀπὸ 2 πυροβόλα τῶν 9 λιβρών καὶ 10 καρρονάδες τῶν 18 λιβρών. Ἀργότερα ὁ οπλισμός τῆς μεταβλήθηκε σὲ 6 πυροβόλα τῶν 6 λιβρών καὶ 8 καρρονάδες τῶν 18 λιβρών. Το πλήρωμα ἀπαρτιζόταν ἀπὸ 5 αξιωματικούς, 6 υπαξιωματικούς καὶ 35 ναύτες. Χρησιμοποιήθηκε το 1836 ὡς ἀρχηγίδα τοῦ Γ. Σαχίνη στὴ Μοίρα τοῦ Αἰγαίου καὶ το 1837 στὴ Μοίρα τῶν Δυτικῶν Παραλίων. Το 1843 ἐκποιήθηκε ὡς ἀνεπισκεύαστη. Πλειοδότησε ὁ παλιὸς ἰδιοκτῆτης τῆς, Α. Πιπίνος, καὶ τὴν ἀγόρασε ἐναντι 4.600 δραχμῶν⁵¹⁸.

Σφακτηρία: 1835-1860. Εἶχε ἐκτόπισμα 52 τόνων. Ὁ οπλισμός τῆς μετὰ το 1847 ἀποτελεῖτο ἀπὸ 1 πυροβόλο τῶν 18 λιβρών καὶ 4 καρρονάδες τῶν 12 λιβρών. Το πλήρωμα ἀπαρτιζόταν ἀπὸ 1 αξιωματικό, 1 υπαξιωματικό καὶ 20 ναύτες. Πρόκειται γιὰ κανονιοφόρο ποῦ το 1843 ἀπέκτησε αὐτὴ τὴν ὀνομασία καὶ το 1847 μετατράπηκε σὲ γολέτα, ἀλλάζοντας καὶ τὸν οπλισμό τῆς.

---

512 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #010, Υποφάκελος #002, «ἐπὶ τῆς γολέτας ὁ Καραϊσκάκης», Ἀθήνα 8/20 Ἰουνίου 1839.

513 ὁ. π., σ. 98.

514 ὁ. π., σ. 141.

515 Γενικά Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #011, Υποφάκελος #001, «Περὶ διαλύσεως τῆς Γολέτας ἢ Σμῦωνα», Ἀθήνα 4/16 Σεπτεμβρίου 1839.

516 Κ. Παϊζῆς-Παραδέλλης, ὁ. π.

517 ὁ. π., σ. 62.

518 ὁ. π., σ. 85.

Χρησιμοποιήθηκε σε πολλές αποστολές, μεταξύ των οποίων και η καταδίωξη της πειρατείας. Διαγράφηκε από τη δύναμη του στόλου τον Σεπτέμβριο του 1860⁵¹⁹.

Ανώνυμος: 1836-1890. Ναυπηγήθηκε το 1836 στο Ναύσταθμο του Πόρου και αρχικά έτσι αναφερόταν, διότι δεν της είχε δοθεί ονομασία. Το μήκος του πλοίου ήταν 14 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 45 τόνων. Ως οπλισμό είχε 1 πυροβόλο των 8 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 20 άνδρες. Το 1843 ονομάστηκε «Μεθώνη»⁵²⁰ προς τιμήν «τῶν ναυάρχων α. Μιαούλη καί Γ. Σαχτούρη, κ' τόν ὑπέρ πατρίδος ἡρωϊκόν θάνατον τοῦ αρχηγού α. Τσαμαδού»⁵²¹», για τους ίδιους ακριβώς λόγους που κατά σειρά, την ίδια χρονική περίοδο, μετονομάστηκαν οι κανονιοφόροι «Ενδεκάτη» και «Δωδεκάτη». Κατασχέθηκε στη Σύρο από τους Άγγλους, το διάστημα από την 1η Φεβρουαρίου ως τις 18 Απριλίου 1850, κατά τον αποκλεισμό του νησιού λόγω του «επεισοδίου» Πατσιφίκο και ρυμουλκήθηκε στη Σαλαμίνα. Το 1851, μαζί με το «Αμαλία», δυο γαλλικά πλοία, ένα αυστριακό και δυο τούρκικα, έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις καταδίωξης των πειρατών του Νέγρη στην περιοχή Δωδεκανήσου. Τον Μάιο του 1854 κατασχέθηκε και πάλι από τους Αγγλογάλλους κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου⁵²².

Ματθίλδη: 1836-1857. Κατασκευάστηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου και καθελκύστηκε στις 20 Μαΐου 1836. Κόστισε 70.000 δραχμές. Έλαβε την ονομασία αυτή προς τιμήν της αδελφής της Βασίλισσας Αμαλίας. Το μήκος του πλοίου ήταν 21 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 148 τόνων. Ο οπλισμός της αποτελείτο από 10 πυροβόλα των 24 λιβρών, ενώ το 1853 ο οπλισμός τροποποιήθηκε σε 10 καρρονάδες των 18 λιβρών. Στο πλοίο υπηρετούσαν 4 αξιωματικοί, 6 υπαξιωματικοί και 28 ναύτες. Τον Μάιο του 1854, κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου, κατασχέθηκε από τους Γάλλους. Τέθηκε σε παροπλισμό στις 6 Αυγούστου 1857 και στις 2 Μαΐου 1859 διαγράφηκε από τη δύναμη του στόλου⁵²³.

Ναυπλία: 1836-1862. Είχε μήκος 13 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 38 τόνων. Ο οπλισμός της αποτελείται από 1 πυροβόλο των 2 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 8 ναύτες. Καθελκύστηκε στις 15 Ιουνίου 1836 στο Ναύσταθμο του Πόρου. Η κατασκευή της κόστισε 24.000 δραχμές. Το 1862 αναφέρεται ως παροπλισμένη λόγω παλαιότητας⁵²⁴.

---

519 ό. π., σ. 145.

520 ό. π., σ. 33.

521 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #011, Υποφάκελος #004, υπόμνημα από «Γρ. Ναυτ.», Αθήνα 15 Αυγούστου 1843.

522 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.,

523 ό. π., σ. 103.

524 ό. π., σ. 111.

ΚΑΝΟΝΙΟΦΟΡΟΙ⁵²⁵

Βαυαρία: 1830-1840. Ιστιοφόρο, στη δύναμη του ελληνικού στόλου από το 1830. Είχε εκτόπισμα 34 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 1 πυροβόλο των 68 λιβρών. Χρησιμοποιήθηκε μαζί με το αδελφό πλοίο «Φιλελληνίς» για την καταδίωξη της πειρατείας. Διαλύθηκε, λόγω παλαιότητας, στο Ναύσταθμο του Πόρου μεταξύ των ετών 1839-1840⁵²⁶.

Φιλελληνίς: 1830-1839. Ιστιοφόρο, στη δύναμη του ελληνικού στόλου από το 1830. Είχε εκτόπισμα 34 τόνων. Έφερε 1 πυροβόλο των 68 λιβρών και χρησιμοποιήθηκε για την καταδίωξη της πειρατείας. Διαλύθηκε, λόγω παλαιότητας, στο Ναύσταθμο του Πόρου μεταξύ των ετών 1839-1840⁵²⁷.

Αστιγξ: 1833-1853. Ιστιοφόρο, που ναυπηγήθηκε το 1833 στον Ναύσταθμο του Πόρου. Έλαβε την ονομασία αυτή προς τιμή του Άγγλου Φιλέλληνα Franc Abney Hastings, κυβερνήτη του πλοίου «Καρτερία», που σκοτώθηκε σε αυτήν, στο Βασιλάδι του Μεσολογγίου στις 11 Μαΐου 1827. Είχε εκτόπισμα 46 τόνων. Έφερε 1 πυροβόλο των 68 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Από το 1841 αναφέρεται χωρίς οπλισμό, καθώς και ότι έφερε ειδική συσκευή για τον εντοπισμό βυθισθέντων πλοίων⁵²⁸.

Μιαούλης Ναύαρχος: 1833-1872. Δευτερευόντως ανήκε στην κατηγορία των «ακταιωρών». Ήταν το πρώτο πλοίο, ιστιοφόρο, που ναυπηγήθηκε το 1833 στο Ναύσταθμο του Πόρου. Παρουσίασε δυσχέρειες κατά τη βολή με το πυροβόλο των 68 λιβρών και το 1841. Είχε εκτόπισμα 43 τόνων. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο κατά το «επεισόδιο» Πατσίφικο⁵²⁹.

Αποστόλης: 1834-1858. Ιστιοφόρο, που ναυπηγήθηκε στον Πόρο και παροπλίσθηκε μεταξύ των ετών 1843-1846 για λόγους οικονομίας. Είχε εκτόπισμα 44 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 2 καρρονάδες των 9 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο στη Σύρο, το

---

525 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 11) Η Κανονιοφόρος ήταν μικρό ιστιοφόρο ή μηχανοκίνητο πλοίο με σχετικά ενισχυμένο πυροβολικό. Η συνήθης χρήση του ήταν στις περιπολίες.

526 ό. π., σ. 45.

527 ό. π., σ. 161.

528 ό. π., σσ. 39-40.

529 ό. π., σ. 104.

διάστημα μεταξύ της 1ης Φεβρουαρίου μέχρι τις 18 Απριλίου του 1850, κατά το «επεισόδιο» Πατσίφικο και ρυμουλκήθηκε στη Σαλαμίνα. Εκποιήθηκε σε δημοπρασία στη Σύρο το 1858 έναντι 3450 δραχμών⁵³⁰.

Σαχτούρης: 1834-1850. Είχε εκτόπισμα 45 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 1 καρρονάδα των 9 λιβρών. Στο πλοίο υπηρετούσαν 1 αξιωματικός, 1 υπαξιωματικός και 20 ναύτες. Ναυπηγήθηκε το 1834 στο Ναύσταθμο του Πόρου. Από το 1847 χρησιμοποιήθηκε ως φορτηγό. Κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο το 1850, λόγω του «επεισοδίου» Πατσίφικο. Εκποιήθηκε σε δημοπρασία έναντι 2.415 δραχμών⁵³¹.

Τομπάζης: 1834-1861. Ναυπηγήθηκε στον Ναύσταθμο του Πόρου. Είχε εκτόπισμα 46 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 1 πυροβόλο των 68 λιβρών και 1 καρρονάδα των 24 λιβρών. Ήταν επανδρωμένο με 1 αξιωματικό, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Παροπλίστηκε μεταξύ των ετών 1843-1846 για λόγους οικονομίας. Κατασχέθηκε τον Μάιο του 1854 από τον γαλλικό στόλο, κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου⁵³².

Τσαμαδός: 1834-1853. Είχε εκτόπισμα 44 τόνων. Έφερε ως οπλισμό 1 πυροβόλο των 68 λιβρών και 2 καρρονάδες των 12 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 22 ναύτες. Ναυπηγήθηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου και παροπλίστηκε μεταξύ των ετών 1843-1846 για λόγους οικονομίας⁵³³. Από το 1847 χρησιμοποιήθηκε ως φορτηγό⁵³⁴. Κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο στον Πόρο, το διάστημα μεταξύ της 7ης Ιανουαρίου έως τις 17 Απριλίου 1850, κατά τη διάρκεια του «επεισοδίου» Πατσίφικο⁵³⁵.

Ανδρούτσος: 1835-1857. Ιστιοφόρο, που ναυπηγήθηκε μεταξύ των ετών 1834-1835 στο Ναύσταθμο του Πόρου. Είχε εκτόπισμα 45 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 2 ολμοβόλα των 9 λιβρών. Μετά την τροποποίησή του σε γολέτα, έφερε ως οπλισμό από 4 καρρονάδες των 12 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Το 1847 τροποποιήθηκε σε γολέτα. Κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο στην Πάτρα, το διάστημα μεταξύ της 17ης Ιανουαρίου μέχρι τις 28 Απριλίου του 1850, κατά το

---

530 ό. π., σ. 34.

531 ό. π., σ. 139.

532 ό. π., σ. 151.

533 ό. π., σ. 156

534 Ι. Ρούσκας, ό. π.

535 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό.π.

«επεισόδιο» Πατσίφικο, και ρυμουλκήθηκε στην Κέρκυρα. Τέθηκε σε παροπλισμό στις 6 Αυγούστου 1857⁵³⁶.

Ενδεκάτη: 1835-1860. Ιστιοφόρο, που κατασκευάστηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου. Έλαβε την ονομασία της από τη σειρά ναυπηγήσεως. Είχε εκτόπισμα 52 τόνων. Ο οπλισμός της αποτελείτο από 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 2 καρρονάδες των 9 λιβρών, ενώ μετά τη μετατροπή της σε γολέτα ο οπλισμός αποτελούταν από 4 καρρονάδες των 12 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 αξιωματικούς, 1 υπαξιωματικό και 20 άνδρες. Το 1843 της δόθηκε η ονομασία «Μυκάλη»⁵³⁷, προς τιμήν «*τῶν ναυάρχων α. Μιαούλη καί Γ. Σαχτούρη, κ' τόν ὑπέρ πατρίδος ἡρωϊκόν θάνατον τοῦ αρχηγού α. Τσαμαδού*⁵³⁸». Στις 19 Φεβρουαρίου 1839, «διευθυνόμενη από τον σημαιοφόρον Θεόδωρον Ν. Μήτηρον, ερχόμενη από Βόλον» και ενώ ήταν αγκυροβολημένη στον όρμο Μαντούδι της Βορειοανατολικής Εύβοιας, σύρθηκαν οι άγκυρές της, προσάραξε και βυθίστηκε, παρά το γεγονός ότι «*τό πλήρωμα εἶχε καταβάλῃ τά δυνατά τοῦ διὰ νά τό διασῶσῃ*». Στο σημείο του ναυαγίου άμεσα «*άπεστάλη μιά μεγάλη λέμβος από τό ναύσταθμον μέ τούς άναγκαίους ναῦτας καί τά μέσα διὰ νά προσπαθήσωσιν, άν ἦτον κατορθωτόν νά διασῶσωσι τό εἰρημένο πλοῖον*⁵³⁹». Εντέλει, η κανονιοφόρος ανελκύστηκε⁵⁴⁰ και ονομάστηκε προσωρινά «Μετασχηματισθείσα», κατά τη διάρκεια μετατροπής της σε γολέτα⁵⁴¹. Χρησιμοποιήθηκε σε ποικίλες αποστολές για την καταδίωξη της πειρατείας. Παροπλίστηκε τον Σεπτέμβριο του 1860⁵⁴².

Δωδεκάτη: 1835-1860. Ιστιοφόρο, που ναυπηγήθηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου. Η κανονιοφόρος αυτή έλαβε αρχικά την ονομασία της από τη σειρά ναυπηγήσεως. Είχε εκτόπισμα 52 τόνων. Ο οπλισμός της αποτελούταν από 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 2 καρρονάδες των 9 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 1 αξιωματικό, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Το 1843 μετονομάστηκε σε «Σφακτηρία»⁵⁴³ προς τιμήν «*τῶν ναυάρχων α. Μιαούλη καί Γ. Σαχτούρη, κ' τόν ὑπέρ πατρίδος ἡρωϊκόν θάνατον τοῦ αρχηγού α. Τσαμαδού*⁵⁴⁴», για τους ίδιους ακριβώς λόγους που κατά σειρά, μετονομάστηκαν η γολέτα «Ανώνυμος» και η κανονιοφόρος «Ενδεκάτη»⁵⁴⁵.

---

536 ό. π., σ. 32.

537 ό. π., σ. 60.

538 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, ό. π.

539 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #009, Υποφάκελος #015, «Περί τῆς κανονιοφόρου ια'», Αθήνα 17/29 Ιουλίου 1839.

540 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

541 ό. π., σ. 104.

542 ό. π., σ. 60.

543 ό. π., σ. 54

544 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, ό. π.

545 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

Κανάρης: 1835-1859. Ιστιοφόρο, που ναυπηγήθηκε το 1835 στο Ναύσταθμο του Πόρου. Είχε εκτόπισμα 52 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 1 πυροβόλο των 12 λιβρών και 2 καρρονάδες, επίσης των 12 λιβρών. Το πλήρωμά τους αποτελούσαν 1 αξιωματικός, 1 υπαξιωματικός και 20 ναύτες. Παροπλίσθηκε μεταξύ των ετών 1843 έως 1846 για λόγους οικονομίας. Κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο μεταξύ 19ης Ιανουαρίου και 18ης Απριλίου 1850 κατά το «επεισόδιο» Πατσίφικο. Το 1859 τέθηκε σε παροπλισμό⁵⁴⁶.

Κόχοαν: 1835-1859. Ιστιοφόρο ναυπηγημένο στο Ναύσταθμο του Πόρου. Είχε εκτόπισμα 44 τόνων. Ο οπλισμός του ήταν 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 2 καρρονάδες των 12 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 1 αξιωματικό, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες⁵⁴⁷.

Κριεζής: 1835-1853. Ιστιοφόρο. Ναυπηγήθηκε στον Πόρο. Είχε εκτόπισμα 44 τόνων. Τον οπλισμό του αποτελούσαν 1 πυροβόλο των 18 λιβρών και 2 καρρονάδες των 12 λιβρών. Είχε πλήρωμα 1 αξιωματικό, 1 υπαξιωματικό και 20 ναύτες. Διεγράφη από τη δύναμη του ελληνικού βασιλικού στόλου το 1859. Παροπλίσθηκε μεταξύ των ετών 1843-1846 για λόγους οικονομίας. Από το 1847 χρησιμοποιήθηκε ως φορτηγό. Κατασχέθηκε το 1850 από τον αγγλικό στόλο, κατά το «επεισόδιο» Πατσίφικο⁵⁴⁸.

ΚΟΡΒΕΤΕΣ⁵⁴⁹

Μαξιμιλιανός Προίγκηψ: 1830-1841. Είχε εκτόπισμα 494 τόνους. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 2 πυροβόλα των 12 λιβρών, 10 καρρονάδες των 24 λιβρών. 6 καρρονάδες των 18 λιβρών και 1 των 9 λιβρών. Στη δύναμη του στόλου υπάγεται από το 1830. Τον Δεκέμβριο του 1833 έλαβε την ονομασία αυτή προς τιμήν του ομώνυμου διαδόχου της Βαυαρίας και αδελφού του βασιλιά Όθωνα, ενώ πρωτύτερα ονομαζόταν «Ψαρά». Το 1836 παροπλίσθηκε. Το 1841 αναφέρεται η χρήση του ως αποθήκη. Διαλύθηκε το 1846⁵⁵⁰.

Αμαλία: 1836-1852. Κατασκευάστηκε στον Πολεμικό Ναύσταθμο του Πόρου. Είχε εκτόπισμα 800 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελούταν από 2 πυροβόλα των 12 λιβρών και 20 καρρονάδες των

---

546 ό. π., σσ. 76-77.

547 ό. π., σ. 88.

548 ό. π., σ. 89.

549 (Βλ. Μ. Σίμψας, ό. π., σ. 60 και Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 11) Η Κορβέτα προερχόταν, ως ονομασία, από τη λέξη Corvette. Ήταν πολεμικό πλοίο εκτοπίσματος μέχρι 400 τόνους. Παρέπεμπε αρχικά σε μεγάλη άκατο, μονόστηλη με λατίνα, κωπήλατη, και με επαρκή χώρο για οπλισμό ακόμη και 10 πυροβόλων. Έφερε πλήρη ιστιοφορία και οπλισμό 20-25 πυροβόλα στο κατάστρωμα, πρόστεγο και επίστεγο.

550 ό. π., σ. 102.

32 λιβρών. Στελεχώθηκε από 7 αξιωματικούς, 15 υπαξιωματικούς και επ' αυτού 103 ναύτες. Η ναυπήγηση άρχισε στις 29 Ιουλίου 1836 με επόπτες τους Υποπλοιάρχους Κοσκορόζη και Θεοχάρη και καθελκύστηκε στις 13 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Η καθέλκυση συνέπεσε με τους γάμους του Όθωνα και της Αμαλίας στις 10/22 Νοεμβρίου και με αφορμή αυτό το γεγονός ονομάστηκε. Ήταν ένα από τα καλύτερα πλοία του ελληνικού ναυτικού της εποχής εκείνης. Χρησιμοποιήθηκε για τις πιο σημαίνουσες αποστολές, όπως δίωξη ληστών και πειρατών, καθώς και για τη μεταφορά επισήμων. Ναυάγησε στις 14 Οκτωβρίου 1852 κοντά στο ακρωτήριο Κόγχη της Σαλαμίνας, εξαιτίας σφοδρής καταιγίδας⁵⁵¹.

Λουδοβίκος: 1838-1873. Κατασκευάστηκε στον Πόρο σε σχέδια και υπό την εποπτεία του ναυπηγού Γεωργ. Τομπάζη. Οι διαστάσεις του πλοίου ήταν 44,1/11,7/4,5 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 1.000 τόνους. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 2 πυροβόλα των 22 λιβρών και 24 καρρονάδες των 32 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 182 άνδρες, εκ των οποίων οι 11 ήταν αξιωματικοί, οι 13 υπαξιωματικοί και οι 158 ναύτες. Για την καθέλκυσή του, η οποία έγινε παρουσία του Όθωνα, χρειάστηκαν προσπάθειες δύο (2) ημερών από τους τεχνίτες και τους ναύτες. Αναφέρεται σχετικά ότι «εις τους κοπιάσαντας διενεμήθησαν 198 οκάδες κρασί και 500 σαρδέλλες συνολικής αξίας 86 δραχμών». Παρέμεινε αρκετά χρόνια σε παροπλισμό, επειδή κρίθηκε ακατάλληλη λόγω μεγέθους. Ο εξοπλισμός της αποφασίστηκε το 1845. Στην κορβέτα αυτή λειτούργησε πρώτη φορά το 1846 το «Ναυτικόν Παιδευτήριον» με την είσοδο πέντε (5) Ναυτικών Δοκίμων. Το 1862 εξοπλίστηκε εκ νέου με το πυροβολικό των παλαιών βρικίων «Ορφεύς» και «Περσεύς», παραχωρώντας τον πιο σύγχρονο οπλισμό της στο «Αμαλία»⁵⁵².

Αριάδνη: 1853-1862. Ναυπηγήθηκε το έτος 1850. Είχε οπλισμό 20 πυροβόλα. Αγοράστηκε το 1853 στην Τεργέστη κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου από το ρωσικό ναυτικό μαζί με τα πλοία «Ορφεύς» και «Περσεύς» διατηρώντας την ίδια ονομασία. Το 1854 κατέπλευσε στον Πειραιά, μετά από παραμονή 6 μηνών περίπου σε αυστριακό λιμάνι, όπου είχε κατασχεθεί λόγω του πολέμου. Έλαβε μέρος στην αποστολή στον Λίβανο τον Ιούλιο του 1860 για την προστασία του εκεί ελληνικού πληθυσμού κατά τις σφαγές των Δρούσων⁵⁵³.

ΚΟΤΕΡΑ⁵⁵⁴

---

551 ό. π., σ. 29.

552 ό. π., σσ. 99-100.

553 ό. π., σ. 37.

554 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 12). Ο Κέροκουρος ή Cutter ή Κότερο ήταν ελαφρό ιστιοφόρο με ένα συνήθως κατάρτι τοποθετημένο στο τρίτο του μήκους του από την πλώρη, που είχε ένα μεγάλο επίδρομο. Μερικές φορές, διαθέτει και μικρό πρυμνιαίο κατάρτι σε μικρό επίδρομο.

Ζέφυρος: 1830-1839. Ως οπλισμό είχε 1 πυροβόλο. Διαλύθηκε λόγω παλαιότητας στο Ναύσταθμο του Πόρου πριν από το 1840⁵⁵⁵.

Σπάοτη: 1830-1839. Χρησιμοποιήθηκε για την καταδίωξη της πειρατείας. Διαλύθηκε, λόγω παλαιότητας, στο Ναύσταθμο του Πόρου πριν από το 1840⁵⁵⁶.

Λέων: 1833-1875. Στη σύνθεση του ελληνικού βασιλικού στόλου από το 1833 ως το 1862. Είχε εκτόπισμα 25 τόνους. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 1 αξιωματικό και 5 ναύτες⁵⁵⁷.

Γλαύκος: 1834-1871. Είχε εκτόπισμα 70 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 4 καρρονάδες των 18 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 αξιωματικούς, 6 υπαξιωματικούς και 27 ναύτες. Ναυπηγήθηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου και κόστισε 50.584 δραχμές. Έλαβε μέρος, μεταξύ άλλων, στις επιχειρήσεις κατά της πειρατείας. Κατά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ευρισκόμενο στη Χαλκίδα, ήταν το μόνο πλοίο του Ναυτικού που δεν αποδέχτηκε τη συνταγματική αλλαγή. Με αναίμακτη επέμβαση του συνελλιμενιζομένου «Κόχραν», του οποίου κυβερνήτης ήταν ο Υποπλοίαρχος Π. Μπούφης, καταλήφθηκε και αντικαταστάθηκε ο κυβερνήτης του, Μ. Χατζηανδρέου⁵⁵⁸.

Ναυτίλος: 1834-1872. Είχε εκτόπισμα 170 τόνων. Ο οπλισμός του αποτελείτο από 6 καρρονάδες των 18 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 αξιωματικούς, 6 υπαξιωματικούς και 27 ναύτες. Ναυπηγήθηκε στο Ναύσταθμο του Πόρου. Το κόστος κατασκευής της ανήλθε στις 50.584 δραχμές. Τον Απρίλιο του 1835, μετέφερε τα λείψανα του στρατηγού Γ. Καραϊσκάκη από τη Σαλαμίνα στο Φάληρο, όπου ενταφιάστηκαν. Το 1837, κατόπιν αιτήματος του Πασά της Θεσσαλονίκης, στάλθηκε για την καταδίωξη της πειρατείας στο Θερμαϊκό. Το 1838, ο υπουργός Κ. Κανάρης το θεώρησε πρότυπο πλοίο για την εκγύμναση των πληρωμάτων. Παροπλίσθηκε μεταξύ των ετών 1843-1846. Ενεργοποιήθηκε εκ νέου το 1847 και μετατράπηκε σε γολέτα. Κατασχέθηκε στην Πάτρα από τον αγγλικό στόλο το διάστημα από την 18η Ιανουαρίου ως τις 28 Απριλίου 1850, κατά το «επεισόδιο» Πατσίφικο και ρυμουλκήθηκε στην Κέρκυρα. Επιπλέον, κατασχέθηκε από τους αγγλογαλλικό στόλο στον Πειραιά, τον Μάιο του 1854, κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου⁵⁵⁹.

---

555 ό. π., σ. 63.

556 ό.π., σ. 142.

557 ό. π., σ. 47.

558 ό. π., σ. 49.

559 ό. π., σ. 112.

Πολυδεύκης: 1837-1860. Ναυπηγήθηκε στον Πόρο Το μήκος του πλοίου ήταν 9,15 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 7 τόνων. Ναυάγησε στις 14 Οκτωβρίου 1852, την ίδια μέρα που ναυάγησε και η κορβέτα «Αμαλία», κοντά στη Μονεμβασιά. Ανελκύστηκε όμως με ίδια μέσα και συνέχισε την πλεύση του. Χρησιμοποιήθηκε για την ταχυπλοϊκή υπηρεσία μεταξύ Ναυστάθμου Πόρου και Πειραιά, καθώς και για την καταδίωξη του λαθρεμπορίου. Τον Φεβρουάριο του 1860 διατάχθηκε η διάλυσή του λόγω παλαιότητας. Αντικαταστάθηκε από ομώνυμο πλοίο της κατηγορίας «κέρκουρος⁵⁶⁰».

Κάστωρ: 1838-1860. Είχε μήκος 9,15 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 7 τόνων. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως για την επικοινωνία μεταξύ του Ναυστάθμου του Πόρου με τον Πειραιά, όπου και κατασχέθηκε από τον αγγλικό στόλο για την υπόθεση Πατσίφικο, το διάστημα από την 7η Ιανουαρίου ως τις 17 Απριλίου 1850. Διαλύθηκε λόγω παλαιότητας το 1860⁵⁶¹.

Πολυδεύκης: 1860-1873. Ναυπηγήθηκε το 1860 και το κόστος κατασκευής του ανήλθε στις 4.913 δραχμές. Είχε διαστάσεις 9,75/3 μέτρα. Είχε εκτόπισμα 11 τόνους. Χρησιμοποιήθηκε για την ταχυπλοϊκή υπηρεσία μεταξύ του Ναυστάθμου του Πόρου και του Πειραιά⁵⁶².

ΛΕΜΒΟΙ⁵⁶³

Ευφροσύνη: 1833-1862. Βασιλική λέμβος. Διαλύθηκε λόγω παλαιότητας⁵⁶⁴.

Ουρανία: 1859-1870. Ευθύς εξαρχής προοριζόταν για την αντικατάσταση της βασιλικής λέμβου «Ευφροσύνη». Η κατασκευή της κόστισε 9.512 δραχμές⁵⁶⁵.

ΜΙΣΤΙΚΑ⁵⁶⁶

---

560 ό. π., σ. 130.

561 ό. π., σ. 80.

562 ό. π., σ. 130.

563 Οι Λέμβοι ήταν μικρά παραδοσιακά ναυπηγικά κατασκευάσματα. (Ανακτήθηκε από <https://el.wikipedia.org/wiki/Λέμβοι>)

564 ό. π., σ. 62.

565 ό. π., σ. 120,

566 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 12). Το Μίστικο ήταν μικρό ιστιοφόρο 50-80 τόνους. Είχε πρύμνη στρογγυλεμένη σαν τα μεγάλα ιστιοφόρα, όπως ήταν οι γολέτες και τα βρίκια. Διέθετε τρία κατάρτια με μεγάλα λατινοειδή ή τραπεζοειδή πανιά, από τα οποία το πρωραίο και μεσαίο ήταν διπλάσιο σχεδόν σε μήκος από το πρυμναίο. Επίσης το πρωραίο ήταν πολύ κοντά στην πλώρη και το πρυμναίο στην πρύμνη. Το μίστικα χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά και μόνο από τους Ψαριανούς. Λόγω της ταχύτητάς τους ήταν κατάλληλα για καταδρομικά και πειρατικά.

Άγιος Νικόλαος: 1829-1838. Χρησιμοποιήθηκε για κρατικές μεταφορές και επικοινωνίες. Ναυάγησε κοντά στη Σύρο τον Φεβρουάριο του 1838⁵⁶⁷.

Εύπλους: 1830-1840. Χρησιμοποιήθηκε για βοηθητικές υπηρεσίες και διαλύθηκε, λόγω παλαιότητας, στο Ναύσταθμο του Πόρου πριν από ή το 1840⁵⁶⁸.

ΜΠΕΛΛΟΥΔΕΣ⁵⁶⁹

Τεοψιχόρη: 1821-1833. Ανήκε στον ελληνικό στόλο από το 1821. Ο οπλισμός της αποτελείτο από 1 πυροβόλο. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 14 άνδρες. Τον Δεκέμβριο του 1833, με κυβερνήτη τον Γκιώνη Τζέπη και ενώ βρισκόταν σε όρμο της νήσου Κυρά Παναγιά των Σποράδων με αποστολή την καταδίωξη πειρατικού πλοίου, προσάραξε. Για το ατύχημα αυτό ο κυβερνήτης αθώωθηκε από το Πολεμικό Συμβούλιο⁵⁷⁰.

Σάμος: Αγοράστηκε το 1834 από την Ελληνική Κυβέρνηση⁵⁷¹ από «*τήν κοινότητα των Σαμίων*⁵⁷²» έναντι 900 δραχμών, ενώ πληρώθηκαν επιπλέον 691 δραχμές στον Σαμιώτη αγωνιστή και ιδιοκτήτη του πλοίου, Λυκούργο Λογοθέτη, ποσό που ισοδυναμούσε με την αξία του ορειχάλκινου πυροβόλου που αυτό έφερε. Χρησιμοποιήθηκε σε διάφορες αποστολές, αλλά και στην καταδίωξη της πειρατείας. Είχε εκτόπισμα 8 τόνων. Ως οπλισμό είχε 1 πυροβόλο των 12 λιβρών και 1 ολμοπυροβόλο των 6 λιβρών. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 2 υπαξιωματικούς και 12 ναύτες. Το 1835 καταλήφθηκε στην περιοχή των Σποράδων από Τούρκους πειρατές. Το 1853 αναφέρεται ως άχρηστη πλέον⁵⁷³.

Αμφιτοίτη: 1852-1870, Ανήκει δευτερευόντως στην κατηγορία Πολεμική Λιβυρνίς. Ναυπηγήθηκε το 1852 στον Πόρο. Είχε εκτόπισμα 15 τόνων. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 υπαξιωματικούς και 26 ναύτες⁵⁷⁴.

---

567 ό. π., σ. 20.

568 ό. π., σ. 62.

569 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 12) Η Μπελλού ήταν εξελιγμένη μορφή μιστίκου. Η ονομασία της πιθανώς προέρχεται από την τουρκική λέξη «βελλού», που σημαίνει «εύκαμπτη»/«ευκίνητη». Χρησιμοποιήθηκε για την καταδίωξη της πειρατείας και την ταχεία επικοινωνία.

570 ό. π., σ. 151.

571 ό. π., σ. 138.

572 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #015, Υποφάκελος #009, «Περί επιβατικών πλοίων», Αθήνα 8 Δεκεμβρίου 1836.

573 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π.

574 ό. π., σ. 30.

Δελφινία: 1852-1862⁵⁷⁵. Δευτερευόντως ανήκε στην κατηγορία της «πολεμικής λιβυρνίδος»⁵⁷⁶. Ναυπηγήθηκε το 1852 στον Πόρο για τη δίωξη της πειρατείας. Είχε εκτόπισμα 15 τόνων. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 υπαξιωματικούς και 26 ναύτες⁵⁷⁷.

ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΛΙΒΥΡΝΙΔΕΣ⁵⁷⁸

Κυμοθόη: Ναυπηγήθηκε το 1852. Χρησιμοποιήθηκε για τη δίωξη της πειρατείας και ως φορτηγίδα. Είχε εκτόπισμα 15 τόνων. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 υπαξιωματικούς και 26 ναύτες⁵⁷⁹.

Πανθήρα: 1852-1860. Έφερε την ονομασία αθηναϊκής τριήρους. Ναυπηγήθηκε στον Πόρο. Είχε εκτόπισμα 15 τόνων. Το πλήρωμα απαρτιζόταν από 4 υπαξιωματικούς και 26 ναύτες. Τον Μάρτιο του 1854 είχε εισχωρήσει στον Παγασητικό κόλπο που ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εντοπίστηκε και περιήλθε στην κατοχή ενός τούρκικου πολεμικού ατμοκίνητου και οδηγήθηκε στον Αλμυρό. Αργότερα αφέθηκε ελεύθερη⁵⁸⁰.

Η τεχνολογική εξέλιξη του πολεμικού ναυτικού παρουσίασε τη σημαντική εξέλιξη ο πολεμικός στόνος να ανανεώνεται με ατμόπλοια, με συνέπεια να αδρανοποιούνται βαθμιαία και εντέλει να διαλυθούν όλα τα παλαιά πλοία. Η στροφή του ελληνικού ναυτικού στα ατμόπλοια ανάγεται ήδη από το 1837, όταν και καθελκύστηκε, στις 2 Απριλίου, στο *Ναύσταθμο του Πόρου* ο «Μαξιμιλιανός», στον οποίο τοποθετήθηκε η μηχανή του αχρηστευμένου «Ερμή». Ο «Μαξιμιλιανός», αμέσως μετά τη ναυπήγησή του, παραχωρήθηκε στη Γενική Διεύθυνση των ταχυδρομείων, στην υπηρεσία της οποίας η μηχανική υπέστη βλάβη, με αποτέλεσμα να παροπλιστεί στο Ναύσταθμο του Πόρου⁵⁸¹.

Ωστόσο, καθοριστική δραστηριοποίηση προς τη ναυπήγηση ατμοπλοίων δεν παρατηρείται έμπρακτα, τουλάχιστον ως το 1852. Είναι το έτος στο οποίο η ελληνική Κυβέρνηση αιτήθηκε τη γνωμοδότηση του πρέσβη της Ελλάδος στο Παρίσι, Α. Μαυροκορδάτου, σχετικά με τη ναυπήγηση στη Γαλλία τροχοφόρων ή ελικοφόρων ατμοπλοίων 200 ίππων⁵⁸², μήκους 110 πόδων και

---

575 ό. π., σ. 52

576 Ι. Ρούσκας, ό. π., σ. 53.

577 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό.π.

578 (Βλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, σ. 12) Η Διβύρνις ήταν μικρό ταχύπλοο σκάφος, συνήθως έφερε την ιστιοφορία «μπελλούς» ή «μιστικού». Κατά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας χρησιμοποιήθηκαν, λόγω της ταχύτητάς τους, τόσο ως αποστολά πλοία όσο και για την καταδίωξη των πειρατών.

579 Ι. Ρούσκας, ό. π., σ. 54.

580 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 123.

581 Δ. Φωκάς, ό. π., σσ. 34-35.

582 ό. π., σσ. 75-76.

εκτοπίσματος 220 τόνων⁵⁸³. Ο Μαυροκορδάτος συνέταξε εκτενή σχετική αναφορά, το πόρισμα της οποίας έθετε ως σαφώς ανωτέρων προδιαγραφών τα ελικοφόρα ατμόπλοια. Έτσι, ο ίδιος εισηγήθηκε στην ελληνική κυβέρνηση την ναυπήγηση ατμοπλοίων αυτού του τύπου⁵⁸⁴.

Η σπουδαιότερη ενίσχυση με ατμόπλοια για τη συγκρότηση του πολεμικού στόλου προκύπτει τρία χρόνια αργότερα, σηματοδοτώντας τη σταδιακή αντικατάσταση των υπαρχόντων ιστιοφόρων με ατμόπλοια. Το 1855, μετά από πρόταση του τότε Υπουργού των Ναυτικών Αθ. Μιαούλη, παραγγέλθηκαν πέντε ατμοκίνητες ημιολίες οι οποίες προορίζονταν για την αστυνόμευση των θαλασσών. Η ναυπήγησή τους ανατέθηκε στους υποπλοίαρχους Εμμ. Τομπάζη και Σπ. Αθανασίου.

Πρώτα κατέπλευσαν από τα ναυπηγεία Reid & Co της Γλασκώβης στην Ελλάδα οι ατμογολέτες «Θεώνη», «Πληξάουρα», «Σφενδόνη» και «Πανόπη». Η «Πανόπη»⁵⁸⁵, στην οποία πρώτος κυβερνήτης ορίστηκε ο πλωτάρχης Εμμ. Τομπάζης και δεύτερος ο ανθυποπλοίαρχος Εμ. Κοταράς, κατά την πλεύση της από τα βρετανικά ναυπηγεία προς την Ελλάδα ναυάγησε στα βορειοδυτικά παράλια της Ισπανίας στις 14 Δεκεμβρίου 1856. Οι προσπάθειες ανέλκυσής του απέτυχαν τελικά λόγω της κακοκαιρίας. Η κατάληξη αυτή δεν ζημίωσε οικονομικά το ελληνικό βασίλειο, καθώς η «Πανόπη» ήταν ασφαλισμένη έναντι 5.000 λιρών.

Στον Σπ. Αθανασίου ανατέθηκε η ναυπήγηση τριών επιπλέον ατμοημιολιών στην Αγγλία⁵⁸⁶. Ο ίδιος, μέσω αναφοράς του την 14η Μαΐου 1858, διαμηνύει ότι «*Λαμβάνω τήν τιμήν να υποβάλω υπ' όψιν τῆς Υ. Μ. σχέδιον Διατάγματος περί όνομασίας τῶν ναυπηγομένων ἤδη ἐν Αγγλία τριῶν Ἐλικοφόρων Ἡμιολιῶν*»⁵⁸⁷. Ανάμεσά τους βρισκόταν η ατμοημιολία που θα ονομαζόταν «Πανόπη» και θα αντικαθιστούσε την ομώνυμη, που είχε ναυαγήσει. Η «Πανόπη» κατέπλευσε στον Πόρο στις 31 Δεκεμβρίου 1858. Οι υπόλοιπες δυο ατμοημιολίες, που θα έπαιρναν τις ονομασίες «Σαλαμινία» και «Πάραλος», κατέπλευσαν, αντίστοιχα, τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του επομένου έτους⁵⁸⁸.

Η σπουδαιότερη όμως στιγμή στην ιστορία του βασιλικού πολεμικού ναυτικού κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα ήταν η ναυπήγηση του πρώτου μεγάλου αμιγώς πολεμικού πλοίου και συγχρόνως βασιλικής θαλαμηγού, του ατμοδρόμωνα «Αμαλία»⁵⁸⁹. Ο ατμοδρόμων «Αμαλία», όπως το σύνολο των ως τότε ατμοπλοίων, ναυπηγήθηκε σε αγγλικά ναυπηγεία. Με επιμέλεια του πλοίαρχου Λ. Παλάσκα και κατά τη διαταγή του Υπουργείου των Ναυτικών, στα σχέδιά της αναγράφονταν οι διαστάσεις, η χωρητικότητα, ο οπλισμός και οι τεχνικές λεπτομέρειες του πλοίου. Επιπλέον, στο ακρόπρωρό του θα τοποθετείτο η προτομή της βασίλισσας Αμαλίας. Το

583 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 548.

584 Δ. Φωκάς, ό. π.

585 ό. π., σ. 134.

586 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σσ. 545-546.

587 Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #008, Υποφάκελος #007, Υπόμνημα 14 Μαΐου 1858.

588 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 546.

589 Δ. Φωτιάδης, ό. π., σ. 381.

κόστος ναυπήγησης και οπλισμού του ατμοδρόμωνος «Αμαλία» ορίστηκε στις 48.006 λίρες. Ο πλοίαρχος Λ. Παλάσκας στάλθηκε στα αγγλικά ναυπηγεία ώστε να επιβλέψει τη διαδικασία ναυπήγησης του ατμοδρόμωνα και να τον παραλάβει. Εντέλει, την 3η Δεκεμβρίου 1860, ο ατμοδρόμοντας καθελκύστηκε στον ποταμό Τάμεση του Λονδίνου. Ακολούθως, το πλοίο εξοπλίστηκε με μηχανές και λέβητες, η τοποθέτηση των οποίων ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 1861. Στις 23 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, το πλοίο, επίλεκτα επανδρωμένο από 70 αξιωματικούς και ναύτες, κατέπλευσε στον Βασιλικό Ναύσταθμο του Πόρο ⁵⁹⁰ .

---

590 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 548.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η κατάσταση, οι επιχειρήσεις και η χρήση του ελληνικού πολεμικού στόλου στο συγκείμενο

Σε αρκετές περιπτώσεις κατά τη διάρκεια της οθωνικής περιόδου το νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο βρέθηκε εν μέσω εμπόλεμων καταστάσεων. Σε πολλά από αυτά τα γεγονότα η επιστράτευση του στόλου, ως το κατ' εξοχήν οπλιτικό σύστημα του πολεμικού ναυτικού, απέβη αναγκαία. Θεματολογικά, τα γεγονότα αυτά διαιρούνται σε δυο κατηγορίες: από τη μια πλευρά, τα γεγονότα τα οποία εξελίχθηκαν εντός των συνόρων του ελληνικού βασιλείου, δηλαδή η διαρκής καταπολέμηση της πειρατείας από το 1833 ως το 1850, καθώς και η καταστολή των αντιοθωνικών επαναστατικών κινημάτων και από την άλλη πλευρά αυτά που απέκτησαν διεθνή χαρακτήρα, όπως ήταν τα «Παρκερικά», ο Κριμαϊκός πόλεμος και η αποστολή υλικής υποστήριξης και φυγάδευσης μέρους των Ελλήνων χριστιανών που κατοικούσαν στη Συρία και στον Λίβανο. Ωστόσο, η παρουσίαση της επιχειρησιακής δράσης του πολεμικού στόλου στην περίοδο βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα θα γίνει με τη χρονολογική σειρά κατά την οποία έλαβαν χώρα τα γεγονότα.

Πρώτη περίπτωση στην οποία επιστρατεύτηκε ο πολεμικός στόλος αφορά την καταστολή του, ήδη ακμάζοντος από την εποχή της Αντιβασιλείας, φαινομένου της πειρατείας εις βάρος εμπορικών πλοίων. Το αδίκημα της πειρατείας απειλούσε την ελεύθερη ναυσιπλοΐα, καθώς στρεφόταν εναντίον πλοίων χωρίς να θέτει ως κριτήριο την σημαία που έφεραν, ενώ εκτυλισσόταν αδιακρίτως τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και ειρήνης⁵⁹¹.

Η καταστολή της πειρατείας και εν γένει της ληστείας αποτέλεσε μια από τις κυριότερες προτεραιότητες της τριμελούς Αντιβασιλείας, με την ανάληψη των καθηκόντων της. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο στόλος στα πρώτα χρόνια του ελληνικού βασιλείου αποτελείτο από μια κορβέτα, τέσσερα μπρίκια, μια γαβάρρα, έξι γολέττες, τέσσερις κανονιοφόρους, τέσσερα μικρά πλοία, ένα τρεχαντήρι και ένα ταχυδρομικό πλοίο. Αυτή η ναυτική δύναμη αποδείχτηκε επαρκής για την αντιμετώπιση της πειρατείας⁵⁹². Στα πλαίσια οργάνωσης της εκθάλασης καταστολής της ληστείας, οι ναυτικές δυνάμεις του ελληνικού βασιλείου διαιρέθηκαν σε δυο μοίρες: *τη ναυτική μοίρα του Αιγαίου*, με πεδίο δράσης τα Βορειοανατολικά παράλια, και *τη Μοίρα των Δυτικών Παραλίων*⁵⁹³.

---

591 Δ. Δαλακλής, *Πειρατεία και θαλάσσιες μεταφορές: Μια διαχρονική σχέση με καταλυτική επίδραση στη Μεσόγειο θάλασσα, Ναυτική επιθεώρηση*, τ. 572, Τ. 170, Αθήνα 2010, σσ. 100-101.

592 G. Lud. Maurer, ό. π.

593 Δ. Φωκάς, ό. π., σ. 16.

Το φαινόμενο της πειρατείας μέχρι το 1835 παρατηρείται έντονο στους κόλπους της Αταλάντης και της Λαμίας, καθώς και στις Σποράδες. Μάλιστα, ένα περιστατικό αποτροπής πειρατικής δράσης στα ελληνικά ύδατα μαρτυρείται ως ακολούθως: «*Ἐνδεκα λησαί μαθόντες, ὅτι ἔμελλε ν' ἀποσταλῆ ἐξ Αἰτωλικοῦ καὶ Μεσολογγίου παρά τῶν ἐκεῖθε ἐμπόρων ἰκανή ποσότης χρημάτων. εἰς Ἀζιακόν συνέλαβον πλοῖον [...] καὶ ἐπιβώντες αὐτῆς· ἐξῆλθον ἐκ λησοπειρατείας καὶ συνέλαβον τρία πλοῖα*⁵⁹⁴». Προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πειρατεία σε αυτόν το γεωγραφικό τμήμα αποφασίστηκε, με το Β. Δ. της 4ης/16ης Απριλίου 1835, ότι «*Ἐκαστον ἐμπορικὸν πλοῖον ἢ πλοιάριον, ἐρχόμενον ἀπὸ Τρικέρι, Βῶλον καὶ ἐν γένει ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, καὶ ἄνευ κατεπειγούσης καὶ ἀποδεδειγμένης ἀνάγκης προσορμίζεται ἢ ρίπτει ἄγκυραν εἰς ἓνα τῶν λιμένων τῆς Εὐβοίας, εἰς τὸν κόλπον τῆς Αταλάντης καὶ Λαμίας ἢ εἰς τὰς Σποράδας, εἰς τόπους καὶ μέρη, ὅπου δεν ὑπάρχει διωρισμένη Ἀρχή, θεωρεῖται ὡς ὑποπτον πειρατείας, θέλει καταλαμβάνεσθαι ἀπὸ τὰ Βασιλ πλοῖα τῆς μοίρας ἐκείνης, καὶ διευθυνεσθαι εἰς τὰ ἀνήκοντα ἐγκληματικὰ Δικαστήρια*⁵⁹⁵».

Ένα σημαντικό γεγονός για την αντιμετώπιση του οποίου επενέβη το ελληνικό πολεμικό ναυτικό ήταν η αποστολή των κανονιοφόρων «Κόχραν» και «Κριεζής» στην οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλονίκη για την εξάλειψη της πειρατείας στα παράλια του Θερμαϊκού κόλπου. Είχε προηγηθεί η αιχμαλωσία της μελλούς «Σάμος» από πειρατικά πλοία, τα οποία, στη συνέχεια, επιτέθηκαν με τον ίδιο σκοπό, σε οθωμανικό βρικό στην περιοχή της Κυράς-Παναγιάς, δίχως όμως επιτυχία. Η έντονη ληστρική δραστηριότητα στα ύδατα της περιοχής ώθησε την ελληνική Κυβέρνηση, με την συναίνεση του πασά της Θεσσαλονίκης, να αποστείλουν τις προαναφερθείσες δύο κανονιοφόρους για την καταστολή της πειρατείας. Οι «Κόχραν» και «Κριεζής» παρέμειναν εκεί το 1837, όταν και κατέπλευσε μικρό τμήμα οθωμανικού στόλου. Προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν διαμάχες ή και τυχαία εμπλοκή μεταξύ των δυο στολίσκων, οι ελληνικές κανονιοφόροι ανακλήθηκαν στη βάση τους⁵⁹⁶.

Σημαντικό παράγοντα στη σταδιακή μείωση της πειρατείας αποτέλεσε η βαθμιαία ύψωση της ελληνικής σημαίας στα πλοία και η ένταξή τους στον ελληνόκτητο στόλο. Σταδιακά, οι καπετάνιοι εγκατέλειψαν την πειρατική δράση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έπαψαν να επιδίδονται στην παράνομη αυτή δραστηριότητα σε περιπτώσεις κατά τις οποίες παρουσιάζονταν επικερδείς ευκαιρίες⁵⁹⁷. Όσον αφορά τις ποινικές κυρώσεις που επιβάλλονταν στους πειρατές, αυτές καθορίζονταν σε συνάρτηση με τη βαρύτητα της εγκληματικής πράξης στην οποία επιδίδονταν, όπως ορίζεται στο Β. Δ. της 1ης Απριλίου 1846. Σε αυτό, θεσπίστηκε νομοθεσία που καταδικάζει σε θάνατο πειρατές οι οποίοι «*ἐθανάτωσαν, ἐπλήγωσαν καιρίως, ἐβασάνισαν, ἔβαλον εἰς προφανῆ*

594 Γενικά Αρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Φάκελος #048, Υποφάκελος #001, «Περὶ Δημοσίου Ασφαλείας», Αθήνα 24 Νοεμβρίου 1845.

595 ΕτΚ, φ. 11, (4/16.4.1835), «Περὶ τῆς πειρατείας», σ. 67.

596 Δ. Φωκάς, ὁ. π., σσ. 24-26.

597 Γ. Β. Δερτιλῆς, ὁ. π., σ. 200.

κίνδυνον ζωῆς, ἢ διὰ τῆς ὁποίας μετεχειρίσθησαν κατά τινος βίας, ἐπέφερον εἰς αὐτὸν φρενοβλάβειαν ἢ σωματικὴν νόσον, βεβαίως ἢ πιθανῶς ἀνιάτους». Στο ἴδιο Β. Δ. προβλεπόταν να καταδικάζονται σε ισόβια φυλάκιση «Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ὀδηγοὶ συμμορίας τινὸς πειρατῶν, ἐὰν δὲν πρόκηται νὰ καταδικασθῶσιν εἰς θάνατον [...] Οἱ πειραταὶ οὔτινες ἐξετέλεσαν τρεῖς τοῦλάχιστον πειρατικὰς πράξεις, ἢ ἔβλαψαν τινα ὀλιγώτερον». Αντίθετα, ποινή προσωρινῆς φυλάκισης επιβάλλετο σε πειρατές οι οποίοι «δὲν ἐξετέλεσαν εἰσέτι πειρατικὴν πράξιν». Τέλος, οι συνεργοὶ των πειρατῶν, καταδικάζονταν ἐξίσου με τους δράστες, ἀλλὰ σε αὐτοὺς επιβαλλόταν μικρότερη ποινή «καθ' ἕναν βαθμὸν⁵⁹⁸».

Ἡ πειρατεία υπήρξε επιβλαβὴς για τὴν Ελλάδα και στον διπλωματικὸ τομέα. Συγκεκριμένα, πειρατικὴ ἐπίθεση σημειώθηκε το 1847 ἐναντίον μερίδας Ἰονίων πλοίων στην περιοχή του Ἀχελώου, με τον Ἄγγλο πρεσβευτὴ Λάιονς να ισχυρίζεται ὅτι «Τὰ Ἴονια πλοῖα ἐληστεύθησαν ὑπὸ ληστῶν φερόντων ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τὸ σημεῖον τοῦ Στέμματος, ὡς οἱ στρατιῶται τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ»⁵⁹⁹. Ὁ λόρδος Πάλμερστον, ὡς ἀποζημίωση για τὸ ληστρικό φαινόμενο, ἀπαίτησε να καταβάλλει ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις 1.126 ἰσπανικά τάλληρα⁶⁰⁰.

Με τὸ πέρασμα των χρόνων ἡ πειρατικὴ δραστηριότητα ολοένα και περιοριζόταν σε μεμονωμένα περιστατικά, μέχρι που διακόπηκε οριστικά να παρατηρεῖται στην ἐλληνικὴ θάλασσα τὸ ἔτος 1850. Τὴν ἴδια χρονιά, μέσω γραπτῆς ἀναφορᾶς στον βασιλιά Ὀθωνα, ὁ Α. Γ. Κριεζῆς πληροφορεῖ ὅτι «εἰς τὰ παρὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀνεφάνησαν πειραταί». Για τὴν καταδίωξή τους διατάχθηκε να ἀποστείλουν «τὴν ἐν Κρήτῃ/ Τσεσμέ ἐλλημενισμένην Ὑμ. Κορβέταν ὁ Λουδοβίκος⁶⁰¹», ἐπιτυγχάνοντας τὴν ἀπομάκρυνσή τους. Ἡ κατασταλτικὴ δράσις του ἐλληνικοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ με τὴ συνδρομὴ ξένων πολεμικῶν πλοίων που δρούσαν στον ἐλληνικὸ χῶρο κατέστρεψαν τὸ πειρατικὸ ὀρμητήριο του Αἰγαίου, προκαλώντας με τὸν τρόπο αὐτὸ καίριο πλήγμα στην πειρατεία⁶⁰².

Τὸ ἐπόμενο, χρονολογικά, γεγονός στο ὁποῖο ἐνεπλάκη τὸ ἐλληνικὸ πολεμικὸ ναυτικὸ κατά τὴν περίοδο βασιλείας του Ὀθωνα ἦταν ὁ πρῶτος ναυτικὸς ἀποκλεισμός του Πειραιᾶ ἀπὸ τον ἀγγλικὸ στόλο, τα λεγόμενα «Παρκερικά». Αἰτία υπήρξε ἡ λεηλασία, ἀπὸ πλῆθος Ἀθηναίων, τῆς οἰκίας του Βρετανοῦ υπηκόου Πατσιφίκο, με τὴν κατηγορία ὅτι ἦταν ὁ ὑποκινητὴς τῆς παρεμπόδισης, ἀπὸ τὴν ἀστυνομία, τήρησης του ἐθίμου καύσης του Ἰούδα, τὸ Πάσχα του 1847⁶⁰³.

Με ἀφορμὴ τὸ περιστατικὸ, τὸ ὁποῖο προστίθετο σε μιὰ σειρά διπλωματικῶν διαφορῶν που εἶχαν δημιουργηθεῖ μεταξύ Ελλάδας και Ἀγγλίας, ὁ λόρδος Πάλμερστον⁶⁰⁴ διέταξε τὸν νέο

598 ΕτΚ, φ. 7, (1.4.1845), «Περὶ Ναυταπάτης καὶ περὶ πειρατείας», σσ. 40-41.

599 Π. Καρολίδης, ὁ. π., σ. 480.

600 Ἀνδ. Σπ. Σκανδάμης, ὁ. π., σ. 204,

601 Γενικὰ Ἀρχεῖα Κράτους, Υπουργεῖο Ναυτικῶν, Ὑπόμνημα στον βασιλιά Ὀθωνα, Ἀθήνα 6 Ἀπριλίου 1850.

602 Δ. Δαλακλῆς, ὁ. π., σ. 104.

603 Τ. Ευαγγελίδης, *Ἱστορία του Ὀθωνος Βασιλέως τῆς Ελλάδας 1832-1862*, Ἀθήνα 1893, σ. 395.

604 Ι. Βλαχογιάννης, *Β' Ἀρχεῖον στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννου, τόμος δεῦτερος*, Ἀθήνα 1907, σ. 450.

πρεσβευτή της Αγγλίας, Ουάις, διάδοχο του Λάιονς, να τις διευθετήσει. Παράλληλα, προκειμένου να ασκηθεί από την πλευρά της Αγγλίας μεγαλύτερη πίεση για την εκπλήρωση των αξιώσεών της, μια ισχυρή ναυτική μοίρα⁶⁰⁵, περί τα 15 πλοία⁶⁰⁶, αποτελούμενη από φρεγάτες και μπρίκια⁶⁰⁷ διέπλευσε το Αιγαίο, στις 4 Ιανουαρίου 1850. Ο αγγλικός στόλος αγκυροβόλησε στον Πειραιά και ο Ουάις παρέδωσε στον Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας, Α. Λόντο, τηλεγράφημα εκ μέρους της αγγλικής κυβέρνησης, το οποίο γνωστοποιούσε τις απαιτήσεις που αξίωνε από την ελληνική πλευρά⁶⁰⁸. Ανάμεσά τους δέσποζαν παραχώρηση των νησίδων Ελαφονήσου και Σαπιέντζας, οι οποίες ανήκαν στην Ιόνιο πολιτεία, πρόστιμο ύψους 14.000 δραχμών για την κακοποίηση Άγγλων ναυτών στην Πάτρα⁶⁰⁹, άμεση αποζημίωση ύψους 45.000 δραχμών⁶¹⁰ προς τον Άγγλο ιστορικό Φίνλεϊ, τμήμα οικοπέδου του οποίου είχε απαλλοτριωθεί ως μέρος του Βασιλικού Κήπου⁶¹¹ και η αξίωση παραχώρησης αποζημίωσης ύψους 800.000 δραχμών στον Πατσιφίκο⁶¹². Η ελληνική Κυβέρνηση αντέτεινε την πλεονεξία των αγγλικών απαιτήσεων, ενώ την άποψη συμμερίστηκαν με διαβήματά τους οι πρεσβευτές Γαλλίας και Ρωσίας, δίχως όμως να πετύχουν τη συμμόρφωση της Αγγλίας. Η άρνηση του ελληνικού βασιλείου να εκπληρώσει τις απαιτήσεις της Αγγλίας ώθησε τον αγγλικό στόλο, υπό τη διοίκηση του ναυάρχου σερ Ουίλιαμ Πάρκερ, να προβεί σε αποκλεισμό των ναυτικών παραλίων του Πειραιά⁶¹³ και τον Υπουργό Εξωτερικών της Αγγλίας να δηλώσει για το αναπόφευκτο της εξέλιξης αυτής ότι *«είς τὰς παρούσας περιστάσεις εἶναι ἀδύνατον τῷ ναυάρχῳ Πάρκερ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς οἰονδήποτε πλοῖον τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως ν' ἀποπλεύσῃ τοῦ Πειραιῶς»*⁶¹⁴. Κατόπιν του αποκλεισμού του Πειραιά, αγγλικά ταχύπλοα διέπλευσαν τόσο το Αιγαίο όσο και το Ιόνιο πέλαγος με εντολή να συλλάβουν κάθε σκάφος που θα έφερε ελληνική σημαία⁶¹⁵.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποδοκιμασίας με την οποία αντιμετώπισαν ακόμα και το αγγλόφιλο πολιτικό κόμμα της Ελλάδας την στρατηγική της Αγγλίας είναι το υπόμνημα του Γάλλου προξένου στην Αθήνα, Θουβενέλ, στο Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας, στις 16 Ιανουαρίου 1850⁶¹⁶, στο οποίο αναφέρει πως *«...καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων τινων, ἐπικρίνουσι τὰς πράξεις τῆς Αγγλίας»*. Στις 19 Ιανουαρίου αγγλική φρεγάτα συνέλαβε το ατμόπλοιο «Οθων»⁶¹⁷. Όλα ανεξαιρέτως τα συλληφθέντα στον Πειραιά, στο Αιγαίο και στο Ιόνιο

605 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 205.

606 Γ. Ασπρέας ό. π., σ. 214.

607 Βλαχογιάννης, Ι., ό. π.

608 Κ. Παπαρηγόπουλος, ό. π., σ. 320.

609 Επαμ. Μαλαίνος, ό. π.

610 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., σ. 454.

611 Σπ. Μπρέκης, ό. π., σ. 225.

612 Επαμ. Μαλαίνος, *Ιστορία των ξενικών επεμβάσεων, τ. Α΄*, Αθήνα 1955, σ. 54.

613 Γ. Ασπρέας, ό. π.

614 Τ. Ευαγγελίδης, ό. π., σ. 406.

615 Γ. Ασπρέας, ό. π.

616 Τ. Ευαγγελίδης, ό. π., σ. 414.

617 ό. π., σσ. 408-409.

πέλαγος πλοία ρυμουλκήθηκαν στο Κερατσίνι, όπου παρέμειναν κατασχεμένα, υπό την απειλή των διαρκώς πάνω τους στραμμένων αγγλικών πυροβόλων⁶¹⁸. Στις 17 Φεβρουαρίου 1850 ο Ουάις διεμήνυσε στον Γάλλο πρεσβευτή Θουβενέλ ότι τα κατασχεθέντα πλοία θα παραδοθούν ξανά στην Ελλάδα όταν βρεθεί λύση στις αξιώσεις της Αγγλίας⁶¹⁹.

Εκτός του Πειραιά, ναυτικός αποκλεισμός επεβλήθη, προοδευτικά, στα λιμάνια του Ναυπλίου, της Πάτρας, της Σύρου και της Ύδρας⁶²⁰. Στην Πάτρα αγγλικό ατμόπλοιο που μετέφερε την αλληλογραφία της Αγγλίας συνέλαβε δυο πλοία τα οποία κατασχέθηκαν και οδηγήθηκαν στην Σαλαμίνα. Ακόμα, δύο ελληνικά πλοία που διέπλεαν από το λιμάνι της Σύρου με προορισμό την Κωνσταντινούπολη, συνελήφθησαν και ρυμουλκήθηκαν, επίσης, στη Σαλαμίνα⁶²¹. Ωστόσο, ο ναυτικός αποκλεισμός είχε τον μεγαλύτερο αντίκτυπο στα νησιά, καθώς η τοπική οικονομία στηριζόταν συντριπτικά στο εμπόριο το οποίο, εξαιτίας του επιβληθέντος ναυτικού αποκλεισμού, ήταν πλέον αδύνατο να ασκηθεί⁶²².

Στις 21 Φεβρουαρίου 1850 μετέβη στην Ελλάδα ο Γάλλος βαρόνος Γκρο, ως μετριοπαθέστερος του προξένου Θουβενέλ προκειμένου να εξετάσει, από κοινού με τον Ουάις, τα αγγλικά αιτήματα, ώστε οι αντιμαχόμενες πλευρές να καταλήξουν σε συμβιβαστική λύση. Στο Λονδίνο υπογράφηκε προσωρινός συμβιβασμός που επέτρεπε να αποκατασταθεί η ελεύθερη ναυσιπλοΐα σε όλα τα μέχρι τότε αποκλεισμένα λιμάνια του ελληνικού βασιλείου, συμπεριλαμβανομένου του Πειραιά, αποτρέποντας ενδεχόμενες περαιτέρω συλλήψεις πλοίων⁶²³. Ο Ουάις, παρά το γεγονός αυτό, διεμήνυσε, στις 12 Απριλίου, πως η Αγγλία θα προέβαινε εκ νέου σε αποκλεισμό του Πειραιά, εάν δεν ικανοποιούνταν οι αξιώσεις της εντός εικοσιτεσσάρων ωρών, τις οποίες και ο μετριοπαθής Γκρο είχε απορρίψει ως υπερβολικές. Οι απαιτήσεις της Αγγλίας δεν έβρισκαν ανταπόκριση, με αποτέλεσμα, την επομένη, ο αγγλικός στόλος να πραγματοποιήσει τις απειλές του. Υπό το φάσμα του νέου ναυτικού αποκλεισμού, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Α. Λόντος, δεσμεύτηκε για την εκπλήρωση των αγγλικών απαιτήσεων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν την 17η Απριλίου 1850.

Ο ναυτικός αποκλεισμός υπό τον ναύαρχο Πάρκερ χαρακτηρίζεται αναμφίβολα ως το ανώτατο σημείο των διπλωματικών παρεμβάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων στον ελληνικό χώρο⁶²⁴. Το ελληνικό βασίλειο υποχρεώθηκε να καταβάλει ως αποζημίωση για την υπόθεση Πατσίφικο και Επτανησίων το ποσό των 330.000 δραχμών. Μονομερώς, το μέγεθος της αποζημίωσης μειώθηκε,

---

618 Γ. Ασπρέας, ό. π.

619 Επαμ. Μαλαίνος, ό. π., σ. 58.

620 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 204.

621 Τ. Ευαγγελίδης, ό. π., σ. 409.

622 Ι. Βλαχογιάννης, ό. π., σ. 451.

623 ό. π., σ. 414.

624 Κ. Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 239.

τον Φεβρουάριο του 1851, όταν η επιτροπή που είχε συσταθεί προς επίλυση των διαφορών μεταξύ Ελλάδας και Αγγλίας αποφάσισε να δοθεί στον Πατσίφικο το ποσό των μόλις 3.750 δραχμών⁶²⁵.

Ωστόσο, ο ναυτικός αποκλεισμός δεν είχε μόνο αρνητικό αντίκτυπο, καθώς η ασυμβίβαστη στάση που επέδειξε η Ελλάδα, της εξασφάλισε τη συμπάθεια των ευρωπαϊκών Κρατών και ιδιαιτέρως της Ρωσίας. Επιπλέον, τα «Παρκερικά» λειτούργησαν συσπειρωτικά για τους κατοίκους⁶²⁶ και την πολιτική ηγεσία του ελληνικού βασιλείου, δεδομένου ότι οι ηγέτες της αντιπολίτευσης τάχθηκαν στο πλευρό του προέδρου της Κυβερνήσεως, Α. Γ. Κριεζή, και του βασιλιά Όθωνα⁶²⁷.

Στον αμιγώς πολεμικό τομέα εντάσσεται η είσοδος της Ελλάδος στον Κριμαϊκό πόλεμο. Αν και η συμμετοχή της Ελλάδας αφορά σε συντριπτικά μεγαλύτερο βαθμό τον στρατό, εντούτοις υπήρξαν περιπτώσεις στις οποίες σημειώθηκε, έμμεση κυρίως, εμπλοκή του πολεμικού ναυτικού.

Ο Κριμαϊκός πόλεμος υπήρξε αποτέλεσμα των συγκρουόμενων συμφερόντων μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας, οι οποίες αντιμάχονταν για την πρωτοκαθεδρία των προνομίων στην περιοχή των Αγίων Τόπων⁶²⁸, τμήματος της παρακμάζουσας και πλήρους εξαρτημένης από τις Μεγάλες Δυνάμεις, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παράλληλα, η Αγγλία επεδίωκε τη διαφύλαξη των συμφερόντων της στην περιοχή⁶²⁹, που βρίσκονταν σε άμεση συνάρτηση με την διατήρηση της ευρωστίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία⁶³⁰. Η Αγγλία και η Γαλλία πρόσφεραν συμμαχία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εναντίον της Ρωσίας⁶³¹, στην οποία κήρυξαν τον πόλεμο την 8η/23η Οκτωβρίου 1853⁶³².

Παρασυρόμενο από το φιλοπόλεμο κλίμα που είχε κυριεύσει το ελληνικό βασίλειο ενώπιον των εξελίξεων στην Ανατολή⁶³³, το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδος τάχθηκε υπέρ της ρωσικής πολιτικής⁶³⁴. Συνολικά, το ελληνικό βασίλειο διέβλεπε στην προοπτική των Ρώσων τους απελευθερωτές του υπόδουλου γένους των Ελλήνων που εξακολουθούσαν να κατοικούν υπό τον Οθωμανικό ζυγό⁶³⁵. Η πεποίθηση αυτή εκφράστηκε και μέσω του Τύπου, με τη δημοσίευση Θουρίου στην Εφημερίδα «Αιών», απόσπασμα του οποίου ανέφερε ότι: «Ὁ Σταυρὸς τῶν Ὀρθοδόξων καιρὸς εἶναι νὰ λαμπρύνῃ/ Τῆς Ἁγίας Σοφίας τοὺς χρυσοὺς κ' ὠραίους θόλους,/ Τοὺς Ἁγίους τόπους ὅλους. [...] Ἴδου, φέροντες εἰς χεῖρας λύτρα φονικοῦ σιδήρου,/ Ἔρχοντ' εἰς ἔξαγοράν

---

625 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 206.

626 ό. π., σ. 205.

627 Κ. Βακαλόπουλος, ό. π.

628 Έ., Driault. ό. π.

629 ό. π., σ. 377.

630 Γ. Β. Δερτιλής, ό. π., σ. 292.

631 Έ., Driault. ό. π., σ. 388.

632 Ι. Παπαφλωράτος, *Οι ναυτικές επιχειρήσεις κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, Ναυτική Επιθεώρηση τ. 584, Τ. 173*, Αθήνα 2013, σ. 61.

633 Γ. Κορδάτος, ό. π., σ. 647.

634 Έ., Driault. ό. π., σ. 389.

635 Ι. Παπαφλωράτος, ό. π., σ. 67.

Σας τῆς Ρωσσίας οἱ υἱοί»⁶³⁶. Το φιλορωσικό κόμμα υποστήριζε θερμά την ένταξη του ελληνικού βασιλείου στον Κριμαϊκό Πόλεμο ως συμμάχου των Ρώσων. Ακόμη, δεν ήταν λίγοι όσοι, δεισιδαιμονικά, θεωρούσαν ως καλό οινόν ότι οι ευνοϊκές συνθήκες, όπως τις εκτιμούσαν, κάτω από τις οποίες διαγραφόταν ο Κριμαϊκός πόλεμος εκτυλίσσονταν 400 ακριβώς χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης⁶³⁷.

Όσον αφορά το πολεμικό ναυτικό, με το ξέσπασμα του Κριμαϊκού πολέμου, απαριθμούσε στόλο που αναγόταν σε 24 πλοία, με συνολικό βάρος τους 2849 τόνους και 95 πυροβόλα. Σε επίπεδο ανδρών, διέθετε 54 αξιωματικούς, 80 υπαξιωματικούς και 614 ναύτες⁶³⁸.

Ως προς τις πολεμικές αναταραχές στον ναυτικό τομέα της Ελλάδας, αυτές είχαν ως αφετηρία τον διάπλου του αγγλογαλλικού στόλου από τον Βόσπορο με κατεύθυνση τον Πειραιά⁶³⁹. Στις 13 Μαΐου 1854, στις 5 το απόγευμα⁶⁴⁰, εισήλθαν στο λιμάνι 12 πλοία του αγγλογαλλικού στόλου⁶⁴¹, συνοδευόμενα από 3 φορτηγά πλοία που μετέφεραν στράτευμα. Τα ξημερώματα της επομένης, Άγγλοι και Γάλλοι ναύτες ανέβηκαν στα πολεμικά πλοία του βασιλικού στόλου που βρίσκονταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι του Πειραιά και έδιωξαν τους αξιωματικούς που βρίσκονταν εντός τους, επιτρέποντάς τους να απομακρυνθούν αβλαβείς. Εντούτοις, πήραν ως αιχμαλώτους στα δικά τους πλοία Έλληνες ναύτες. Στη συνέχεια, οι ξένοι ναύτες, εκ των οποίων οι Γάλλοι ήταν ένοπλοι, εισήλθαν στα άδεια από επάνδρωση πλοία και υπέστησαν την ελληνική σημαία, ανυψώνοντας στη θέση της εκείνες του αγγλικού και του γαλλικού κράτους του⁶⁴². Ο Πειραιάς, για πρώτη φορά μετά τα «Παρκερικά», τέθηκε σε ναυτικό αποκλεισμό, με αποτέλεσμα ο Όθωνας να ανακαλέσει τα ελληνικά στρατεύματα που είχαν αποσταλεί στα οθωμανικά σύνορα. Ύστερα από διαπραγματεύσεις και με τη μεσολάβηση του τότε πρωθυπουργού Αλ. Μαυροκορδάτου, πολιτικού φίλα προσκείμενου στην Αγγλία, τα πλοία αποδόθηκαν στο ελληνικό Κράτος και τα αιχμάλωτα πληρώματα απελευθερώθηκαν. Η ελεύθερη ναυσιπλοΐα αποκαταστάθηκε, αλλά μόνο τυπικά, εφόσον οι ξένοι στρατοί και στόλοι εξακολουθούσαν να έχουν υπό την κατοχή τους το κέντρο αποφάσεων του ελληνικού βασιλείου⁶⁴³.

Από τις πρώτες ημέρες του Ιανουαρίου ως τις αρχές Μαρτίου 1854⁶⁴⁴, περίοδος κατά την οποία τα βασιλικά στρατεύματα αγωνίζονταν για την απελευθέρωση των υποδούλων Ελλήνων της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, το ελληνικό πολεμικό ναυτικό είχε ταχθεί υποστηρικτικά στις ένοπλες

---

636 Εφημερίς «Αιών», φ. 1448, (31.3.1854), «ΘΟΥΡΙΟΣ», σ. 2.

637 Ι. Παπαφλωράτος, ό. π.

638 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 544.

639 ό.π.

640 Γ. Κορδάτος, ό. π.

641 Η εφημερίδα «Αιών», φ. 1460, (15.5.1854), σ. 1, αναφέρει ότι τα πλοία του αγγλογαλλικού στόλου που αποβιβάστηκαν στον Πειραιά ήταν τα ακόλουθα: «*Άσπασία, Δάσος (Foret), Άγκυρα (Ancre, Βολταΐρος, Ζεραρδίνος, Άχιλλεύς, Σόλων, Άστραπή, Πτολεμαῖος, τὸ Βαρόμετρον, ὁ Φοβερός καὶ ἡ Σαρακινή*».

642 Γ. Κορδάτος, ό. π.

643 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π..

644 Κ. Παπαρηγόπουλος, ό. π., σ. 335.

επιχειρήσεις, με τη συνδρομή του πολεμικού σκάφους «Κόχραν», το οποίο έπλεε στον Αμβρακικό κόλπο. Όταν δεν μπόρεσε πλέον να συνεχίσει την δράση του, το «Κόχραν» ανακλήθηκε στη βάση του, ώσπου κατασχέθηκε από τις αγγλογαλλικές δυνάμεις κατοχής, τον Μάιο του 1854, ενώ σε σύντομο χρονικό διάστημα έγινε και η σύλληψη του ατμοπλοίου «Όθων» από πλοία του αγγλικού και του γαλλικού στόλου, τα οποία περιπολούσαν στον όρμο της Στυλίδας. Ο «Όθων» κατασχέθηκε και οδηγήθηκε στη Χαλκίδα⁶⁴⁵.

Οι περιπολίες του αγγλογαλλικού στόλου επεκτάθηκαν στην περιοχή της Αδριατικής. Πλήγμα για τον ελληνικό στόλο αποτέλεσε η σύλληψη μιας κορβέτας και δυο εξοπλισμένων βρικών, τα οποία απέστειλε η Ρωσία προς ενίσχυση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού. Η ρωσική κυβέρνηση θεώρησε πρόσφορο για εκείνη να θέσει προς πώληση τα πλοία αυτά. Η ελληνική κυβέρνηση ενδιαφέρθηκε για την αγορά τους και μετά από διαπραγματεύσεις μέσω του Έλληνα προξένου στην Τεργέστη, τον Μάρτιο του 1854 η αγορά αυτή πραγματοποιήθηκε⁶⁴⁶. Η κορβέτα «Αριάδνη» διατήρησε την ονομασία της, ενώ τα δυο βρίκια μετονομάστηκαν σε «Ορφεύς»⁶⁴⁷ και «Περσεύς»⁶⁴⁸.

Για την επάνδρωση των αγορασθέντων πλοίων άμεσα απεστάλησαν στην Τεργέστη ελληνικά πληρώματα. Στα μέσα Απριλίου του 1854 τα πλοία αυτά άρχισαν τον πλου με προορισμό το ελληνικό βασίλειο. Προκειμένου να εμποδίσει τη ναυτική ενίσχυση της Ελλάδας με τα τρία παραπάνω πλοία, ο αγγλογαλλικός στόλος διενεργούσε περιπολίες στην περιοχή της Αδριατικής και του Ιονίου με σκοπό να τα συλλάβει εκ νέου. Κάτι τέτοιο δεν επετεύχθη στο συγκεκριμένο γεωγραφικό τμήμα αλλά στις Δαλματικές ακτές, όπου το αγγλικό πλοίο «Αδάμας» συνάντησε το «Αριάδνη», το «Ορφεύς» και το «Περσεύς», συλλαμβάνοντας και εξωθώντας τα στο αυστριακό λιμάνι της Γαβρούζας, όπου και αφοπλίστηκαν. Τα πλοία παρέμειναν εκεί ως τον Οκτώβριο του 1854, με ένα μικρό τμήμα των πληρωμάτων τους να μένει για τη φύλαξή τους και το υπόλοιπο να επιστρέφει στην Ελλάδα. Μετά από σειρά διαβημάτων και εγγυήσεων από πλευράς της ελληνικής κυβέρνησης, Άγγλοι και Γάλλοι επέτρεψαν στα τρία αιχμάλωτα πλοία να μεταβούν στην Ελλάδα, ενώ η αυστριακή κυβέρνηση αδειοδότησε την επανατοποθέτηση του οπλισμού που κατά τη σύλληψή τους είχε αφαιρεθεί. Το πολεμικό πλοίο «Όθων» μετέφερε τα πληρώματα που επρόκειτο να τα επανδρώσουν και άμεσα έπλευσαν προς το ελληνικό βασίλειο. Ωστόσο, μόνο το «Αριάδνη» υπηρέτησε για χρόνια το ελληνικό πολεμικό ναυτικό. Τα πλοία «Ορφεύς» και «Περσεύς» είχαν, στο μεταξύ, περιέλθει σε κάκιστη κατάσταση ώστε δεν επιδέχονταν καν επισκευή και έτσι χρησίμευσαν

---

645 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

646 ό. π.

647 (Πρβλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 120). Το βρικό «Ορφέας», κατά την παρουσία του στο ρωσικό ναυτολόγιο, έφερε την ονομασία «Orfej».

648 (Πρβλ. Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 126). Το βρικό «Περσεύς», κατά την παρουσία του στο ρωσικό ναυτολόγιο, έφερε την ονομασία «Persej».

ως πλωτά νοσοκομεία για την περίθαλψη των θυμάτων από την επιδημία χολέρας η οποία μάστιζε την Αθήνα το διάστημα μεταξύ των ετών 1854-1855⁶⁴⁹.

Τον Απρίλιο του 1860 το ελληνικό βασιλικό ναυτικό έδρασε εκ νέου σε διεθνή ύδατα. Αιτία υπήρξαν οι υποκινούμενες από την Οθωμανική Αυτοκρατορία μαζικές σφαγές τις οποίες έπραξαν φανατισμένοι μουσουλμάνοι εναντίον Μαρωνιτών Χριστιανών⁶⁵⁰, με επίκεντρο τη Βηρυτό αλλά την ευρύτερη περιοχή της Συρίας,⁶⁵¹ εκμεταλλευόμενοι την απουσία σταθερής διακυβέρνησης στον χώρο⁶⁵². Τα αιματηρά γεγονότα συντάραξαν την κοινή γνώμη στο ελληνικό βασίλειο καθώς στην περιοχή κατοικούσαν αρκετοί Έλληνες⁶⁵³, οι οποίοι είχαν μεταναστεύσει εκεί από τη Μπέκα, το Μπάαλμπεκ και το Χαβράν⁶⁵⁴. Σε ανθρωπιστικό επίπεδο, συστάθηκε επιτροπή που διενήργησε εράνους προς ανακούφιση των θυμάτων⁶⁵⁵. Τα ονόματα όσων συνέδραμαν οικονομικά στους παραπάνω εράνους και το ύψος των προσφορών τους γνωστοποιήθηκαν σε αναλυτικούς καταλόγους της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως⁶⁵⁶ στο ελληνικό βασίλειο.

Σε επιχειρησιακό επίπεδο, υπό το φόβο να υπάρξουν οι Έλληνες ομογενείς αλλά και περαιτέρω χριστιανοί⁶⁵⁷ θύματα των επεισοδίων, η ελληνική Κυβέρνηση απέστειλε στις αρχές Ιουνίου για την προστασία τους στη Βηρυτό τα πλοία «Αφρόεσσα» και «Σαλαμινία» και τον Ιούλιο

---

649 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σσ. 543-544.

650 (Πρβλ. *European Journal of Human Genetics, Influences of history, geography and religion on genetic structure: the Maronites in Lebanon*, 1 December 2010, σ. 1) Οι Μαρωνίτες ήταν αρετικοί Χριστιανοί της περιοχής του Λιβάνου. Υπάγονταν στη Μαρωνιτική Εκκλησία, μιας εκ των ευρύτερων και αρχαιότερων ανατολικών κοινοτήτων της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

651 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 548

652 L. Tarazi Fawaz, *An occasion for war: civil conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, Los Angeles 1994, σ. 30.

653 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

654 L. Tarazi Fawaz, ό. π., σ. 34.

655 Δ. Φωκάς, ό. π., σ. 189.

656 Συγκεκριμένα, τα ονόματα και τα χρηματικά ποσά όσων συνέδραμαν δημοσιεύτηκαν στα παρακάτω φύλλα της ΕτΚ:

- ΕτΚ, φ. 46, (23.9.1860), «Κατάλογος τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων». σσ. 265-268. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφερε ο «*Δῆμος Ἀθηναίων*», ὕψους 1.000 δραχμῶν.

- ΕτΚ, φ. 47, (30.9.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 46)», σσ. 274-276. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφεραν η «*Μαρία Γ. Ὑψηλάντη*» και η «*Σοφία Γ. Ὑψηλάντη*», ὕψους 500 δραχμῶν.

- ΕτΚ, φ. 48, (11.10.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 47)», σσ. 282-284. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφερε ο «*Δῆμος Πέτρας*», ὕψους 200 δραχμῶν. Αρκετοί ήταν οι πολίτες που πρόσφεραν ποσότητα σιταριού και κριθαριού.

- ΕτΚ, φ. 49, (20.10.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 48)», σσ. 289-292. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφερε ο δημότης Λαμίας «*Ηλίας Τζάνλης*», ὕψους 100 δραχμῶν.

- ΕτΚ, φ. 53, (3.11.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 49)», σσ. 331-334. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφεραν οι δήμοι «*Αἰγίου*» και «*Θερμοπυλῶν*», ὕψους 200 δραχμῶν.

- ΕτΚ, φ. 54, (15.11.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 53)», σσ. 339-342. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφερε ο δημότης Ἰωαννίνων «*Δημ. Π. Δήμου*», ὕψους 4000 δραχμῶν.

- ΕτΚ, φ. 56, (3.12.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 54)», σσ. 349-352. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφερε ο «*Σ. ἐπίσκ. Φωκίδος Δαυῖδ*», ὕψους 100 δραχμῶν.

- ΕτΚ, φ. 60, (28.12.1860), «Συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Συρία παθόντων χριστιανῶν συνδραμόντων (ὄρα φύλλ. 56)», σσ. 379-384. Το υψηλότερο ποσό συνεισέφεραν οι δημότες Ὑδρας και Τροιζῆνας «*Δημ. Α. Κουντουριώτης*» και «*Παντελῆς Α. Κουντουριώτης*», ὕψους 50 δραχμῶν. Αρκετοί ήταν οι πολίτες που πρόσφεραν ποσότητα σιταριού και κριθαριού.

657 Δ. Φωκάς, ό. π.

τα πλοία «Αριάδνη» και «Πανόπη»⁶⁵⁸. Μάλιστα, στον κυβερνήτη της «Αριάδνης», Δ. Γ. Σαχτούρη, ανατέθηκε η διοίκηση του συνόλου των ελληνικών πολεμικών πλοίων που βρίσκονταν στη Συρία. Αργότερα, απεστάλησαν «εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ νὰ μεταφέρωσιν ἰατροὺς, φάρμακα, τροφίμα, χρήματα καὶ παντός εἶδους βοηθείας»⁶⁵⁹ τα πλοία «Αθηνά» και «Πάραλος»⁶⁶⁰, η τελευταία προς αντικατάσταση της «Σαλαμινίας». Η «Πάραλος» και η «Πανόπη» μετέφεραν συνολικά 5.000 οκάδες ρύζι και 2.217 οκάδες διπυρίτη, προς ανακούφιση όσων είχαν πλήξει τα αιματηρά γεγονότα⁶⁶¹. Περίπου 100 ομογενείς κατέφυγαν μέσω των ελληνικών πλοίων στην Ελλάδα⁶⁶².

Για να αποκατασταθεί η έκρυθμη κατάσταση, η Κυβέρνηση της Γαλλίας, στις 22 Ιουνίου, εξέδωσε πρωτόκολλο με το οποίο αποφασίστηκε να αποσταλεί σώμα 12.000 στρατιωτών. Οι μισοί από τους στρατιώτες παραχωρήθηκαν από τον Ναπολέοντα Γ'. Το διάταγμα εφαρμόστηκε στις 4 Αυγούστου, όταν δύο γαλλικά ατμόπλοια αποβίβασαν στράτευμα 1.700 ανδρών και ακολούθως σε αυτούς προστέθηκαν, το διάστημα 7-9 Αυγούστου, ακόμα 3.000 Γάλλοι στρατιώτες. Ενδιάμεσα, στις 6 Αυγούστου, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αποβιβάσει σώμα 600 ανδρών⁶⁶³. Τα ελληνικά πλοία ανακλήθηκαν στη Βηρυτό για την προστασία των ομοεθνών⁶⁶⁴, προσδίδοντας στο πλήθος την αίσθηση της ασφάλειας⁶⁶⁵. Η εκπροσώπηση του ελληνικού στόλου στην περιοχή διήρκησε ως τις 16 Οκτωβρίου 1860, με τελευταίο το πολεμικό πλοίο «Αφρόεσσα» να επιστρέφει στον Πειραιά⁶⁶⁶. Σε τελικό απολογισμό, η δράση του πολεμικού ναυτικού στον χώρο της Συρίας και του Λιβάνου, καθώς και το αίσθημα ασφαλείας που προσέφερε στον ομογενή και ορθόδοξο πληθυσμό της περιοχής, αποτέλεσε τιμή για το ελληνικό βασίλειο, αυξάνοντας σε σημαντικό βαθμό το κύρος του τόσο εντός όσο και εκτός συνόρων⁶⁶⁷.

Τελευταία χρονολογικά τοποθετούνται οι κινήσεις του πολεμικού ναυτικού στην καταστολή των επαναστατικών κινημάτων που εκδηλώθηκαν εναντίον του Όθωνα, μέχρι τα γεγονότα να οδηγήσουν στην έξωση του βασιλιά από τον ελληνικό θρόνο. Το πολεμικό ναυτικό «δραστηριοποιήθηκε» στα «Ναυπλιακά», δηλαδή στα γεγονότα από την κατάληψη ως τον

---

658 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

659 Εφημερίς «Αθηνά», φ. 2897, (30.7.1860), «Εύμενης ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος κρίσις», σ. 1. Απόσπασμα του φ. 2897 αναφέρει: «Μετὰ ταῦτα, ὅταν αἱ ταραχαὶ παρεξέτραπην εἰς ἀληθεῖς σφαγὰς τῶν χριστιανῶν, ἡ Α. Μ. ἐνδίδουσα εἰς τὰ εὐγενέστερα τῆς φιλάνθρωπίας αἰσθήματα, προσεφέρθη διὰ τοῦ κυρίου στρατηγοῦ Καλλέργη, πρέσβεός της ἐν Παρισίοις, καὶ διὰ τοῦ κυρίου Τρικούπη, πρέσβεός της Λονδίνου, ν' ἀποστείλῃ εἰς Συρίαν ἓν τάγμα τῆς γραμμῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν συμμαχικῶν στρατῶν εἰς τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης».

660 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π., σ. 549.

661 Δ. Φωκάς, ό. π.

662 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

663 Δ. Φωκάς, ό. π., σσ. 191-192.

664 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

665 Εφημερίς «Αιών», φ. 1915, (31.8.1860), σ. 2, «Τὸ Ἑλληνικὸν προξενεῖον, βλέπον τὴν κινδυνώδη θέσιν τῶν Χριστιανῶν τῆς Πτολεμαΐδος, διέταξε καὶ ἀπέπλευσαν διὰ Κάϊφαν καὶ Πτολεμαΐδα ὁ Βασιλικὸς Δρόμων ἡ Ἀριάδνη καὶ ἡ ἀτμομημολία Πάραλος, ὧν ἡ ἐμφάνισις τῶ ὄντι ἀνεκούφισεν ἐκ τοῦ φόβου τοὺς δυστυχεῖς Χριστιανοὺς τῶν μερῶν ἐκείνων. Ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας εἰς τὰ παράλια ταῦτα τῆς Πτολεμαΐδος ὑπῆρξε λίαν τελεσφόρος, καὶ ἀπέδειξε τρανῶς εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Πτολεμαΐδος, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ αὐτῶν καὶ δὲν παραβλέπει τὰς θλίψεις καὶ τὰς ὀδύνας τῆς Χριστιανικῆς Συρίας».

666 Δ. Φωκάς, ό. π., σ. 192.

667 Ανδ. Σπ. Σκανδάμης, ό. π.

αποκλεισμό του Ναυπλίου. Το Ναύπλιο αποτελούσε μια από τις κυριότερες εστίες του αντιοθωνικού ρεύματος που εξαπλωνόταν ραγδαία στην Ελλάδα τους τελευταίους μήνες πριν από την έξωση του Όθωνα. Στο Ναύπλιο είχαν εξοριστεί και φυλακιστεί αρκετοί αξιωματικοί που είχαν κατηγορηθεί για αντικαθεστωτικές ενέργειες. Οι κατά του Όθωνα επαναστάτες κατέλαβαν την πόλη την 1η Φεβρουαρίου 1862, απαιτώντας συνταγματικές μεταβολές, διάλυση της Βουλής και σύγκληση Εθνοσυνέλευσης. Τους στασιαστές ενίσχυσαν οι φρουρές του Άργους και της Τρίπολης. Για την αντιμετώπιση του επαναστατικού κινήματος, η Κυβέρνηση απέστειλλε τον Ελβετό στρατηγό Χαν⁶⁶⁸, «ὅστις καὶ ἀνεχώρησεν ἀμέσως. Τὰ στρατεύματα διηυθύνθησαν πρὸς τὸ ὀρισθὲν σημείον των διὰ θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς⁶⁶⁹». Το στρατεύμα του Χαν κατέλαβε τον Ισθμό της Κορίνθου και ακολούθως μετέβη στο Άργος όπου εκτόπισε την τοπική φρουρά και στη συνέχεια πολιορκήσε το Ναύπλιο από ξηρά⁶⁷⁰ και θάλασσα, με η συμβολή των πολεμικών πλοίων «Αμαλία», η οποία «ἀνεχώρησεν μετὰ πολεμοφοδίων, δύο τηλεβόλων καὶ ζρατιωτῶν»⁶⁷¹, «Σφενδόνη»⁶⁷² και «Όθων»⁶⁷³. Την 1η Μαρτίου οι αντιμαχόμενοι συγκρούστηκαν και η ήττα των επαναστατών ήταν ολική. Ο Όθων χορήγησε αμνηστία, από την οποία εξαιρούνταν οι πρωτοστάτες της αντιοθωνικής κίνησης που υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Ελλάδα⁶⁷⁴.

Πλοία του πολεμικού ναυτικού κινήθηκαν και στο αιματηρό αντιοθωνικό κίνημα της Σύρου. Πρωτεργάτες του αντιοθωνικού κινήματος υπήρξαν ο αξιωματικός Λεωτσάκος, ο οποίος βρισκόταν στο νησί ως ανεπιθύμητος από την Αθήνα, ο ανθυπολοχαγός Μωραϊτίνης και ο μαχητικός φοιτητής Σκαρβέλης. Συμμαχώντας με πλήθος λαού στη Σύρο, ο Λεωτσάκος κατέλαβε τα ελλιμενισμένα ατμόπλοια «Όθων» και «Καρτερία». Αφού τα εξόπλισε με πυροβόλα, κατέλαβε και τις κρατικές αποθήκες, στις οποίες, μεταξύ άλλων, φυλάσσονταν όπλα, πυρίτιδα και φυσίγγια, τα οποία κατέληξαν στους επαναστατημένους πολίτες. Οι επαναστάτες, στην προσπάθειά τους να απελευθερώσουν τους εξόριστους ομοϊδεάτες τους στην Κύθνο⁶⁷⁵, μερικοί εκ των οποίων ιδιαίτερα σημαντικοί, όπως ο Επαμ. Δεληγιώργης, ο Οδ. Ιάλεμος, ο Δημ. Καλλιφρονάς και ο Αθ. Πετσάλης, πραγματοποίησαν ενδιάμεση στάση στην Τήνο⁶⁷⁶, χρονοτριβώντας αρκετά. Έτσι η Κυβέρνηση πρόλαβε να αποστείλει, με το πολεμικό πλοίο «Αμαλία», στρατεύμα για την καταστολή του κινήματος. Διοικητής του στρατεύματος ήταν ο Τσίρος, αξιωματικός έμπειρος στην καταδίωξη και εξόντωση επικηρυγμένων ληστών⁶⁷⁷. Οι κινηματίες «ὕπὸ τὸν Λεουτσάκον... συναντηθέντες ἔζωθεν

---

668 Λ. Μπρέκης, ό. π., σσ. 252-253.

669 Εφημερίς «Αιών», φ. 2003, (5.2.1862), σ. 1.

670 Λ. Μπρέκης, ό. π., σ. 253.

671 Εφημερίδα «Αιών», ό. π.

672 Κ. Παϊζής-Παραδέλλης, ό. π., σ. 146.

673 ό. π., σ. 119.

674 Λ. Μπρέκης, ό. π.

675 Γ. Ασπρέας, ό. π., σ. 249.

676 Σπ. Μπρέκης, ό. π., σ. 254.

677 Γ. Ασπρέας, ό. π., σ. 250.

τῆς Κύθνου μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φρεγάτας καὶ καταδιωκόμενοι ὑπὸ αὐτῆς ἀπέβησαν εἰς τὴν ζηρὰν»⁶⁷⁸. Ἡ «Αμαλία» κανονιοβόλησε τους στασιαστές, ὅταν εκείνοι ἀρνήθηκαν νὰ παραδοθοῦν. Οἱ ἀντιοθωνιστὲς οχυρώθηκαν σὲ καίριες θέσεις τοῦ νησιοῦ ἐνῶ τὸ στράτευμα ποῦ ἦταν ἐπιβιβασμένο στὴν «Αμαλία» καιροφυλακτοῦσε. Σὲ νέα προσταγὴ νὰ παραδοθοῦν οἱ ἐπαναστάτες ἀπάντησαν βάζοντας μετὰ τὰ ὄπλα τους ἐναντίον τῆς «Αμαλίας», τὸ στράτευμα τῆς ὁποίας ἀνταπέδωσε τὰ πυρὰ, χρησιμοποιώντας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸν οπλισμὸ ποῦ διέθετε τὸ πλοῖο. Ἡ συμπλοκὴ διήρκησε περίπου δυὸ ὥρες⁶⁷⁹. Πολλοὶ στασιαστές «παρεδόθησαν ἔπειτα ἀφοῦ ἐφονεύθη ὁ ἀρχηγὸς τῶν Λεουτσάκος, καὶ ὁ ἕτερος μετ' αὐτοῦ ἀξιοματικὸς Μωραϊτίνης, υἱὸς τοῦ προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου· ἐφονεύθη κατὰ τὴν συμπλοκὴν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ μακαρίτου συνταγματάρχου Σκαρβέλη»⁶⁸⁰, ἐνῶ ὅσοι δὲν κατάφεραν νὰ διαφύγουν στα ἐνδότερα τοῦ νησιοῦ συνελήφθησαν. Ὁ Ὄθων χορήγησε στους ἐπαναστάτες ἀμνηστία, με ἐξαίρεση τους πρωτεργάτες τοῦ κινήματος, ἀποπειρώμενος νὰ ἐπαναφέρει τὴν πολιτικὴ ομαλότητα⁶⁸¹.

Τὰ παραπάνω γεγονότα ἀπέτελεσαν ἀπλῶς τὸ προμήνυμα τῶν ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν ποῦ ἤδη ἐπλητταν τὸ κύρος τοῦ βασιλιά στο ἐσωτερικὸ τῆς Ἑλλάδας. Προκειμένου νὰ ἀποκαταστήσει τὴ φθίνουσα δημοτικότητὰ τοῦ ἀνάμεσα στους υπηκόους τὸ βασιλικὸ ζεύγος διοργάνωσε τὸν Οκτώβριο τοῦ 1862 περιοδεῖα ἀνά τὴν Ἑλλάδα. Ἡ θαλάσσια περιοδεῖα θὰ γινόταν με τὸν ατμοδρόμωνα «Αμαλία», στὸν ὁποῖο θὰ ἐπέβαινε τὸ βασιλικὸ ζεύγος καὶ θὰ συνοδευόταν, σὲ ρόλο ἀγγελιαφόρου, ἀπὸ τὴν ατμοημιολία «Αφρόεσσα». Τὸ δρομολόγιο ποῦ ἦταν προγραμματισμένο ξεκινούσε ἀπὸ τὴν Ὑδρα, τὶς Σπέτσες, τὸ Ἄστρος καὶ τὸ Γύθειο. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ πῆγαιναν με μεταφορικὸ μέσο ὡς τὴν Σπάρτη καὶ τὴν Καλαμάτα. Στὴν Καλαμάτα θὰ τους περίμενε ἡ «Αμαλία», στὴν ὁποία καὶ θὰ μπαρκάριζαν με προορισμὸ τὴν Πύλο, τὸ Κατάκωλο καὶ τελικῶς τὸν Πύργο Ἡλείας. Στὴ συνέχεια θὰ μετέβαιναν στὴν Βόνιτσα καὶ τὸν Κραβασαρά, θὰ ἐφταναν στὸ Ἀγρίνιο, τὸ Αἰτωλικὸ καὶ τὸ Μεσολόγγι, ὅπου θὰ ἐπέβαιναν ἐκ νέου στὴν «Αμαλία». Τελικὰ, ὁ ατμοδρόμοντας θὰ τους μετέφερε στὴν Πάτρα ἢ τὴν Ἰτέα, ἀπ' ὅπου θὰ ἐπέστρεφαν ἐφιπποὶ στὴν Ἀθῆνα⁶⁸².

Στις 8 Οκτωβρίου, ἐνῶ τὸ βασιλικὸ ζεύγος βρισκόταν στὴν Καλαμάτα, γνωστοποιήθηκε στὴν κυβέρνησις ἡ ἐπανάστασις ποῦ εἶχε ξεσπάσει στὴν Αἰτωλοακαρνανία ὑπὸ τὴν ηγεσία τοῦ Γρίβα. Τὴν ἐπόμενη μέρα κατέφτασε στὴν Καλαμάτα ἡ «Πάραλος» με πλοίαρχο τὸν Ἀντ. Μαυρομιχάλη καὶ παρέδωσε στὸν βασιλιά ἐγγράφο σχετικὰ μετὰ τὰ μέτρα ποῦ ἔλαβε ἡ κυβέρνησις γιὰ τὴν καταπολέμησις τῶν στασιαστῶν τοῦ Γρίβα. Ὁ Ὄθωνας καὶ ἡ Αμαλία, θέλοντας νὰ προλάβουν τὸν ξεσηκωμὸ στὸ κέντρο τῶν ἀποφάσεων, τὴν Ἀθῆνα, ἐπιβιβάστηκαν στὸν ατμοδρόμωνα «Αμαλία» με προορισμὸ τὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ⁶⁸³. Φτάνοντας στὸ λιμάνι στὶς 11

678 Εφημερίδα «Ἐλπίς», φ. 1143, (13.3.1862), σ. 1.

679 Γ. Ἀσπρέας, ὁ. π.

680 Εφημερίδα «Ἐλπίς», ὁ. π.

681 Πρβ. Σπ. Μπρέκης, ὁ. π.

682 Δ. Φωτιάδης, ὁ. π.

683 ὁ. π., σσ. 386-387.

Οκτωβρίου αποδοκιμάστηκαν από τον συγκεντρωμένο λαό. Το ίδιο απόγευμα, ο Όθων δέχτηκε επί του πλοίου τους πρέσβεις των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίοι τον ενημέρωσαν για την εχθρική διάθεση που επικρατούσε στον λαό προς το πρόσωπό του⁶⁸⁴.

Όλοι οι παράγοντες συνέκλιναν στη φυγή του Όθωνα. Τα ξημερώματα της 12ης Οκτωβρίου 1862 ο Όθωνας γνωστοποίησε την απόφασή του να εγκαταλείψει την Ελλάδα, χωρίς όμως να αποποιηθεί το αξίωμα του βασιλέως. Στις 11 το πρωί άρχισαν να τοποθετούνται τα βασιλικά σκεύη και αντικείμενα στις λέμβους των πλοίων «Αμαλίας», «Ελάφου» και «Σκύλλας». Στη 1 το μεσημέρι, το βασιλικό ζεύγος επιβιβάστηκε στη βασιλική λέμβο. Πριν πλησιάσει τη «Σκύλλα», η βασιλική λέμβος πραγματοποίησε κύκλο στο λιμάνι, την ώρα που τα κανόνια του ατμοδρόμωνα «Αμαλία» και της αγγλικής φρεγάτας «Σκύλλα» έβαλλαν στον αέρα 21 φορές, αποχαιρετώντας με αυτό τον τρόπο το βασιλικό ζεύγος οριστικά⁶⁸⁵. Η οθωνική περίοδος έκλεινε για την Ελλάδα.

---

684 Στ. Π. Παπαγεωργίου, ό. π., 511.

685 Δ. Φωτιάδης, ό. π., σσ. 412-413.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξέτασε την οργάνωση, εξέλιξη και δραστηριοποίηση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού κατά την περίοδο βασιλείας του Όθωνα. Το ελληνικό πολεμικό ναυτικό το διάστημα από τη δολοφονία του Καποδίστρια ως την άφιξη της Αντιβασιλείας και του Όθωνα, απείχε πολύ από τους στόλους των ευρωπαϊκών κρατών. Νεωτερισμό θα αποτελέσει η επιβολή ιεραρχικής οργάνωσης στο προσωπικό και στις Διοικητικές Αρχές του πολεμικού ναυτικού. Πριν από την ανάληψη των καθηκόντων από την Αντιβασιλεία, οι βαθμοί που κατείχαν οι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του πολεμικού ναυτικού είχαν αποδοθεί σε συνάρτηση με τη συμβολή καθενός στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Οι βαθμοί αυτοί αναθεωρήθηκαν, μέσω επιτροπής που συστήθηκε από την Αντιβασιλεία και η διοικητική οργάνωση των ενόπλων ναυτικών δυνάμεων λειτούργησε βάσει μιας τακτικής ιεραρχίας, όπως τότε δομήθηκε. Η διαπίστωση της ιεραρχικής οργάνωσης καθίσταται ιδιαίτερα ευδιάκριτη στη σύσταση του Ναυτικού Διευθυντηρίου, κάθε δοσοληψία του οποίου γινόταν υπό την εποπτεία και έγκριση του Διευθυντή, όπως ο ανεφοδιασμός των πλοίων. Χαρακτηριστικό στοιχείο του νέου πνεύματος οργάνωσης, αποτέλεσε η διάκριση των αρμοδιοτήτων καθενός εκ των Εφόρων του Ναυτικού Διευθυντηρίου, οι οποίες κάλυπταν ολόκληρο το φάσμα αναγκών του πολεμικού ναυτικού. Μέσω των ρυθμίσεων αυτών τέθηκαν οι βάσεις για την εύρυθμη διοικητική λειτουργία των ενόπλων ναυτικών δυνάμεων. Παρατηρήθηκε, ακόμη, έμπρακτη μέριμνα για τη βελτίωση του πολεμικού ναυτικού, με τα Υπομνήματα αξιολόγησης που υποβάλλονταν στην επί των Ναυτικών Γραμματείας και αφορούσαν την αξιολόγηση της προόδου και υπηρεσιακής διαγωγής των αξιωματικών.

Οι βλέψεις του κράτους για το πολεμικό ναυτικό οι οποίες δεν εκπληρώθηκαν οφείλονται σε δύο αιτίες. Η μια εξ αυτών είναι οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του ελληνικού κράτους εκείνη την εποχή. Η οικονομική αρωγή προς το πολεμικό ναυτικό κρίνεται πενιχρή, τηρουμένων των αναλογιών, ιδιαίτερα εν συγκρίσει με τον αντίστοιχο προϋπολογισμό του στρατού. Συγκεκριμένα, σε κανένα από τα έτη βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα, ο κρατικός οικονομικός προϋπολογισμός προς αρωγή του ναυτικού, όχι μόνο δεν υπερέβη αλλά ούτε και πλησίασε τον αντίστοιχο του στρατού. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι σημειώθηκε διαφορά της τάξεως των 8 εκατομμυρίων δραχμών στον προϋπολογισμό κάθε σώματος, το έτος 1833, ενώ η μικρότερη μεταξύ τους διαφορά σημειώθηκε το έτος 1837 και ανάγεται σε 1,3 εκατομμύρια δραχμές. Αδιάσειστο στοιχείο των περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων του πολεμικού ναυτικού παρουσιάζει η μείωση της δύναμης του Λόχου των Τεχνιτών του Ναυστάθμου. Ενώ ο Λόχος των Τεχνιτών προοριζόταν να αποτελείται από εικοσιδύο (22) Τεχνίτες, όμως τα έξοδα που απαιτούνταν

για τον ιματισμό, την τροφοδοσία και τη λειτουργία του, οδήγησαν στην ανάγκη μείωσης του αριθμού των Τεχνιτών στους μισούς (11). Έτσι, πολλές εργασίες στο Ναύσταθμο είτε καθυστερούσαν είτε δεν ήταν δυνατόν να διεκπεραιωθούν στον κατάλληλο χρόνο και σε ικανοποιητικό βαθμό.

Τα πενιχρά οικονομικά δεδομένα του πολεμικού ναυτικού επηρέασαν και την κατάρτιση της στολής των αξιωματικών, των υπαξιωματικών και των ναυτών, που αποτέλεσε ένα από τα πρώτα εγχειρήματα του ελληνικού κράτους, ώστε να αποκτήσει και στον ενδυματολογικό τομέα το εγχώριο πολεμικό ναυτικό χαρακτήρα αντίστοιχο με τα ευρωπαϊκά, κυρίως τα αγγλικά και τα γαλλικά. Τα έξοδα, που απαιτούσε η στολή, σταδιακά μειώθηκαν, καθώς εκείνη απλοποιήθηκε.

Σαφώς ουσιαστικότερο από το ζήτημα της στολής, και προκειμένου να τεθούν οι βάσεις εκσυγχρονισμού του πολεμικού ναυτικού, απαραίτητη προϋπόθεση υπήρξε ο καταρτισμός του προσωπικού που επρόκειτο να στελεχώσει τις ένοπλες ναυτικές δυνάμεις. Τα περιορισμένα οικονομικά καθυστέρησαν την ίδρυση Ναυτικής Σχολής τα πρώτα χρόνια του ελληνικού βασιλείου. Το 1837 ιδρύθηκε το Ναυτικό Σχολείο στη Σύρο και στο Ναύπλιο, που σε μικρό χρονικό διάστημα μετά την ίδρυσή του μεταφέρθηκε στην Ύδρα, καθώς μικρός αριθμός μαθητών εκδήλωσε ενδιαφέρον να φοιτήσει σε αυτό, εξαιτίας των υψηλών διδάκτρων που απαιτούνταν. Στο Ναυτικό Σχολείο οι μαθητές διδάσκονταν σφαιρικά θετικές επιστήμες και αρχές ναυσιπλοΐας και ναυτιλίας.

Ωστόσο, πολύ σημαντική ενέργεια που έγινε για τον εξευρωπαϊσμό του πολεμικού ναυτικού, υπήρξε η αποστολή μαθητών για ναυτική εκπαίδευση στις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες Αγγλία, Γαλλία και Γερμανία. Η μαθητεία των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό, η μόρφωση και η εκεί κατάρτισή τους, απεδείχθησαν σημαντικά στοιχεία για την εξέλιξη του εγχώριου πολεμικού ναυτικού. Επαναπατριζόμενοι, αξιωματικοί πλέον του πολεμικού ναυτικού, «μετέφεραν» στους άλλους αξιωματικούς τις γνώσεις και, ακόμη περισσότερο, την εμπειρία και τη νοοτροπία που αποκόμισαν κατά την εκπαίδευσή τους στους ευρωπαϊκούς στόλους. Ιδιαίτερως, οι αξιωματικοί Αλ. Κουμελάς και Λ. Παλάσκας «μετέδωσαν» τη σημασία της επιμόρφωσης και πολυσχιδούς εκπαίδευσης των μελλοντικών στελεχών του ναυτικού, πεποίθηση που, με τη συμβολή του προοδευτικού πνεύματος που επιδείκνυε ο επί των Ναυτικών Γραμματέας εκείνης της περιόδου, Κ. Κανάρης, αποτέλεσε έναυσμα για την ίδρυση Ναυτικού Παιδευτηρίου επί της κορβέτας ο «Λουδοβίκος» (1845). Εντούτοις -και αυτό αποτελεί το δεύτερο δυσεπίλυτο πρόβλημα που παρουσιάστηκε την οθωνική περίοδο- η νοοτροπία των «εγχώριων» αξιωματικών ερχόταν σε πλήρη αντιδιαστολή με εκείνων που είχαν σταλεί για μαθητεία στο εξωτερικό. Οι αντιλήψεις αυτές εξακολουθούσαν να υφίστανται ακόμη και όταν ιδρύθηκε το Ναυτικό Παιδευτήριο. Ο διευθυντής, Αλ. Ραφαήλ, επενέβαινε στο έργο που επιτελούσαν οι επιφορτισμένοι με την εκπαίδευση των δοκίμων αξιωματικών, ασπαζόμενος την νοοτροπία που πρόσταζε ως δικαίωμα του διευθυντή να ελέγχει κάθε πτυχή της διοίκησης.

Ακόμη μια απόδειξη της προσπάθειας εξέλιξης και εκσυγχρονισμού του ελληνικού πολεμικού ναυτικού ήταν η ευρεία, από το 1856, ενίσχυση του στόλου με ατμόπλοια και η σταδιακή με αυτά αντικατάσταση των παλαιού τύπου πλοίων του στόλου. Σε συνάρτηση με τον εκσυγχρονισμό του στόλου, οι απαιτήσεις για συντήρηση των νέων πλοίων αυξήθηκαν, ενώ ο Ναύσταθμος δεν διέθετε τις κατάλληλες υποδομές. Το Υπουργείο των Ναυτικών, ύστερα από διαρκή υπομνήματα του Ναυτικού Διευθυντηρίου, εξόπλισε τον Ναύσταθμο με νεωλκείο και δεξαμενή για τον καθαρισμό των υφάλων του πλοίου. Γενικότερα, έγιναν προσπάθειες από τις Κυβερνήσεις για εκσυγχρονισμό του ελληνικού πολεμικού ναυτικού.

Παράλληλα, σε τρεις, κυρίως, περιπτώσεις το ελληνικό πολεμικό ναυτικό της οθωνικής περιόδου ανέλαβε μεγαλύτερες δράσεις. Πρώτη περίπτωση υπήρξε η εξάλειψη του διαχρονικού φαινομένου της πειρατείας που μάστιζε τα ελληνικά χωρικά ύδατα, με αποτέλεσμα να μην σημειωθεί πειρατική δραστηριότητα μετά το 1850. Επίσης, ο ελληνικός στόλος, με το πλοίο «Κόχραν», τάχθηκε στο πλευρό των ελληνικών στρατευμάτων που μάχονταν στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία, τους πρώτους μήνες του 1854. Επιπλέον, διακριτή ήταν η παρουσία του τμήματος του ελληνικού στόλου στο πλευρό των Ελλήνων χριστιανών της Συρίας και του Λιβάνου και η φυγάδευση πολλών στην Ελλάδα.

Συνοπτικά, το ελληνικό πολεμικό ναυτικό της οθωνικής περιόδου χαρακτηρίζεται τόσο από στοιχεία προόδου όσο και οπισθοδρομικών ενεργειών. Ωστόσο, παρά τις όποιες αντίξοες συνθήκες, η τάση και προσπάθεια για βελτίωση και εκσυγχρονισμό, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, του ελληνικού πολεμικού ναυτικού σε όλη τη διάρκεια της οθωνικής περιόδου υπήρξε εμφανής.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

I. Γενικά Αρχεία Κράτους

Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #007, Υποφάκελος #004, «Τροφοδοσία του πληρώματος του Ατμοκινήτου ο Ερμής συνισταμένου εξ ατόμων Αρ. 25 δι' ημ. 60».

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #033, Υποφάκελος #001, «Περί αδείας του υποφαρμακοποιού εν Πόρω».

Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #025, Υποφάκελος #002, Ναύπλιο 14 Ιουλίου 1836.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #023, Υποφάκελος #002, Αθήνα 23 Αυγούστου 1836.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #015, Υποφάκελος #009, Αθήνα 8 Δεκεμβρίου 1836.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #025, Υποφάκελος #001, Αθήνα 20 Αυγούστου 1837.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #019, Υποφάκελος #001, Αθήνα 28 Αυγούστου 1837.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #007, Αθήνα 11 Σεπτεμβρίου 1837.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #034, Υποφάκελος #002, Πόρος 16 Δεκεμβρίου 1837.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #004, Υποφάκελος #004, Αθήνα 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #034, Υποφάκελος #002, Αθήνα 9 Φεβρουαρίου 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #022, Υποφάκελος #004, Αθήνα 10 Φεβρουαρίου 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #033, Υποφάκελος #001, Αθήνα 16 Ιουλίου 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #022, Υποφάκελος #001, 18 Αυγούστου 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #023, Υποφάκελος #003, Αθήνα 13 Ιουλίου 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #033, Υποφάκελος #001, Αθήνα 7 Σεπτεμβρίου 1838.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Γραμματεία Ναυτικών, Φάκελος #034, Υποφάκελος #002, Αθήνα 22 Μαρτίου 1839.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #022, Υποφάκελος #005, Αθήνα 2 Ιουνίου 1839.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #010, Υποφάκελος #002, Αθήνα 8/20 Ιουνίου 1839.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #009, Υποφάκελος #015, Αθήνα 17/29 Ιουλίου 1839.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #011, Υποφάκελος #001, Αθήνα 4/16 Σεπτεμβρίου 1839.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #007, Υποφάκελος #002, Αθήνα 17/29 Οκτωβρίου 1839.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #008, Αθήνα 1/13 Φεβρουαρίου 1840.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #007, Αθήνα 8/20 Αυγούστου 1841.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #007, 26 Μαρτίου/ 7 Απριλίου 1841.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #016, Υποφάκελος #005, Αθήνα 19/31 Μαρτίου 1842.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #30, Υποφάκελος #006, Αθήνα 30 Ιουνίου/ 12 Ιουλίου 1842.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #022, Υποφάκελος #001, Αθήνα 23 Δεκεμβρίου 1842.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #022, Υποφάκελος #005, Αθήνα 26 Ιουλίου 1843.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #011, Υποφάκελος #004, Αθήνα 15 Αυγούστου 1843.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #003, Υποφάκελος #002, Αθήνα 1845.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Αρχείο Υπουργείου Ναυτικών, Φάκελος #033, Υποφάκελος #006, Αθήνα 1845.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #012, Υποφάκελος #001, Αθήνα 21 Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1845.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #001, Αθήνα 24 Νοεμβρίου 1845.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #048, Υποφάκελος #001, Αθήνα 24 Νοεμβρίου 1845.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #001, Αθήνα 11 Μαΐου 1846.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Αθήνα 6 Απριλίου 1850.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #048, Υποφάκελος #001, Αθήνα 29 Ιουλίου 1852.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #030, Υποφάκελος #001, Αθήνα 1 Φεβρουαρίου 1856.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Ναυτικών, Φάκελος #008, Υποφάκελος #007, 14 Μαΐου 1858.

2. Τύπος

ΕτΚ, φ. 2, (22.2/6.3.1833). σ. 5.

ΕτΚ, φ. 13, (10/22.4.1833), σ. 81.

ΕτΚ, φ. 14, (13/25.4.1833), σσ. 89-96.

ΕτΚ, φ. 15, (19/28.4.1833), σσ. 99-100.
ΕτΚ, φ. 23, (1/13.8.1833), σ. 180.
ΕτΚ, φ. 24 (5/17.8.1833), σ. 181, σσ. 183-185, σσ. 188-189.
ΕτΚ, φ. 37, (22.11/4.12.1833), σ. 284.
ΕτΚ, φ. 39, (6/18.12.1833), σσ. 289-290.
ΕτΚ, φ. 2, (8/20.1.1834), σσ. 5-7.
ΕτΚ, φ. 4, (23.1/8.2.1834), σ. 33.
ΕτΚ, φ. 29, (17/29.8.1834), σσ. 231-232.
ΕτΚ, φ. 11, (4/16.4.1835), σ. 67.
ΕτΚ. φ. 84, (31.12.1836), σ. 430.
ΕτΚ, φ. 28, (10.8.1837), σ. 115.
ΕτΚ, φ., 41, (21.12.1837), σ. 172.
ΕτΚ, φ. 44, (22.12.1838), σ. 212.
ΕτΚ, φ. 20, (28.6.1843), σ. 90.
ΕτΚ, φ. 28, (13.8.1843), σ. 149.
ΕτΚ, φ. 36, (16.10.1843), σ. 182.
ΕτΚ. φ. 5, (18.3.1844), σ. 17.
ΕτΚ. φ. 9, (11.4.1844), σ. 37.
ΕτΚ, φ. 13, (27.4.1844), σ. 59.
ΕτΚ, φ. 7, (1.4.1845), σσ. 40-41.
ΕτΚ, φ. 27, (9.11.1845), σ. 129.
ΕτΚ, φ. 30, (6.12.1845), σσ. 147-148.
ΕτΚ, φ. 11, (18.5.1846), σ. 46.
ΕτΚ, φ. 16, (24.6.1846), σ. 52.
ΕτΚ, φ. 18, (9.6.1847), σ. 87.
ΕτΚ, φ. 24 (9.8.1850), σ. 102.
ΕτΚ, φ..25 (15.8.1850), σ. 270.
ΕτΚ., φ. 63, (2.12.1852), σσ. 148-149.
ΕτΚ, φ. 12, (27.4.1853), σ. 50.
ΕτΚ, φ. 36, (26.10.1853), σ. 335.
ΕτΚ, φ. 48, (14.9.1856), σ. 287.
ΕτΚ, φ. 67, (31.10.1856), σ. 360.
ΕτΚ, φ. 78, (24.11.1856), σ. 420.
ΕτΚ, φ. 31, (2.8.1858), σ. 204.
ΕτΚ, φ. 36, (25.8.1859), σ. 248.
ΕτΚ, φ. 46, (23.9.1860), σσ. 265-268.
ΕτΚ, φ. 47, (30.9.1860), σσ. 274-276.
ΕτΚ, φ. 48, (11.10.1860), σσ. 282-284.

- ΕτΚ, φ. 49, (20.10.1860), σσ. 289-292.
- ΕτΚ, φ. 53, (3.11.1860), σσ. 331-334.
- ΕτΚ, φ. 54, (15.11.1860), σσ. 339-342.
- ΕτΚ, φ. 56, (3.12.1860), σσ. 349-352.
- ΕτΚ, φ. 60, (28.12.1860), σσ. 379-384.
- ΕτΚ, φ. 49, (5.9.1861), σ. 343.
- Εφημερίς «Αθηνά», φ. 2897, (30.7.1860), σ. 1.
- Εφημερίς «Αιών». φ. 1448, (31.3.1854), σ. 2.
- Εφημερίς «Αιών», φ. 1460, (15.5.1854), σ. 1
- Εφημερίς «Αιών», φ. 1915, (31.8.1860), σ. 2.
- Εφημερίς «Αιών», φ. 2003, (12.2.1862), σ. 1.
- Εφημερίς «Ανεξάρτητος», (9.8.1842), σ. 4.
- Εφημερίς «Ελπίς», φ. 1143, (13.3.1862), σ. 1.
- European Journal of Human Genetics, *Influences of history, geography, and religion on genetic structures: the Maronites in Lebanon*, MacMillan Publishers, 1 Δεκεμβρίου 2010.

B. Βιβλιογραφία

- Ανδρινοπούλου Στ. Δ., *Από τον Όθωνα στη Μεσοβασιλεία*. Διπλωματική Εργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2016.
- Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, 15/11/2010.
- Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, 16/3/2012.
- Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, 13/6/2016.
- Ασπρέας Γ., *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, εκδόσεις Χρήσιμα Βιβλία, Αθήνα 1930
- Βακαλόπουλος Κ. Απ., *Το νέο ελληνικό έθνος (1204-2000)*, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα 2001
- Βάρφης Κ., *Η δομή και η λειτουργία του ναυτικού κατά την καποδιστριακή περίοδο: τα χρόνια της προσαρμογής (1828-1831)*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1988.
- Βλαχογιάννης Ι., *Β' Αρχαίον στρατηγού Ιωάννου Μακρυγιάννου, τ. Δεύτερος*, εκδόσεις Σ. Κ. Βλαστός, Αθήνα 1907.
- Βουρνάς Τ., *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας, τ. Α'*, εκδόσεις Αφοί Τολίδη, Αθήνα 19--.
- Γαλέττας Η. – Μπουζουμπάρδη Μ., *Σπέτσες. Ιστορία, λαογραφία, τ. Α'*, εκδόσεις Ένωσης Σπετσιωτών, Αθήνα 2004.
- Γέροντας Π., *Προσπάθειες εκσυγχρονισμού του Πολεμικού Ναυτικού στην εποχή του Όθωνα, Ναυτική Επιθεώρηση Τ. 174 τ. 590*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 2014.
- Δαλακλής Δ., *Πειρατεία και θαλάσσιες μεταφορές: Μια διαχρονική σχέση με καταλυτική επίδραση στη Μεσόγειο θάλασσα, Ναυτική επιθεώρηση, τ. 572, Τ. 170*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 2010.
- Δεσποτόπουλος Α. Ι., *Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996.
- Δερτιλής Γ. Β., *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920 τ. Α'*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2010.

- Ευαγγελίδης Τ. Ε., *Ιστορία του Όθωνος Βασιλέως της Ελλάδας 1832-1862*, Αθήνα 1893
- Ιδρωμένος Α. Μ., *Ιωάννης Καποδίστριας: κυβερνήτης της Ελλάδος*, Καραβία Δ. Ν. - Αναστατικές Εκδόσεις, Αθήνα 1986
- Κανατσίδης Χ. (2014), *Ρωσικός Ναύσταθμος*, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.iporos.com/el/ρωσικός-ναύσταθμος> (16/11/2014)
- Καρολίδης Π., *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από το 1821 μέχρι το 1921, τ. Α'*, Αθήνα 1933.
- Καρολίδης Π., *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921, τ. Β'*, Αθήνα 1922.
- Καρολίδης Π., *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921, τόμος Δ'*, Αθήνα 1923.
- Κορδάτος Γ. Κ., *Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας, τόμος Γ'*, εκδόσεις 20ου Αιώνα, Αθήνα 1957.
- Κυριακίδης Επαμ., *Ιστορία του σύγχρονου ελληνισμού από της ιδρύσεως του Βασιλείου της Ελλάδος μέχρι των ημερών μας 1832-1892*, εκδόσεις Βασ. Γρηγοριάδη, Αθήνα 1972.
- Κωτσοβίλης Κ. Σπ., *Ελληνοφιλία των Βαυαρών: Όθων Α' Βασιλεύς της Ελλάδος*, Wiedergewahltes Mitglied des Auslanderbeirats der Stadt München, Μόναχο 2007.
- Λαζαρόπουλος Ι., *Ἡ μόρφωσις ἐν τῷ Π. Ναυτικῷ εἰς παλαιότερους χρόνους*, *Ναυτική Επιθεώρηση Τ. 224*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 1951.
- Λιάτσος Δ. Π., *Ἡ Βαυαροκρατία και οἱ αγωνιστές του '21*, εκδόσεις Βασιλόπουλος, Αθήνα 1983.
- Μακρυδημήτρης Α., *Πρόεδροι της Βουλῆς Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008*, Ίδρυμα της Βουλῆς των Ελλήνων, Αθήνα 2009.
- Μαλαίνος Επαμ., *Ιστορία των ξενικῶν επεμβάσεων*, Αθήνα 1955.
- Μαρκεζίνης Σπ. Π., *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964 τ. 1*, εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1968.
- Μαυρίκης Δ., *Ιστορία σώματος οικονομικῶν αξιωματικῶν π. ν.*, Αθήνα 2006.
- Μιαούλης Α., Σαχτούρης Δ., Ζωχιός Γ., Μιαούλης Ν., *Υπόμνημα περί του Βασιλικού Ναυτικού*, *Ναυτική Επιθεώρηση Τ. 112*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 1931,
- Μπαμπούνης Χ., *Ἡ τοπική αυτοδιοίκηση κατά την οθωνική περίοδο (1833-1862)*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2009.
- Μπαμπούνης Χ., *Τοπική αυτοδιοίκηση στον ελλαδικό χώρο*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007,
- Μπρέκης Σπ. Λ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα 2001.
- Παϊζής-Παραδέλλης Κ., *Τα πλοία του πολεμικού ναυτικού 1829-1999*, εκδόσεις Αστραία, Αθήνα 1999.
- Παναγιώτου Π. Γ., *Δημόσια έργα κατά την οθωνική περίοδο*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αθήνα 2016, ΕΚΠΑ.
- Παπαγεωργίου Στ. Π., *Από το γένος στο έθνος: η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005.
- Παπαρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του ελληνικού έθνους, τ. 7*, εκδόσεις Νίκας, Αθήνα 1930.
- Παπαφλωράτος Ι., *Οι ναυτικές επιχειρήσεις κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο*, *Ναυτική Επιθεώρηση τ. 584, Τ. 173*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 2013.

- I. Ρούσκας, *Πόρος. Ναύσταθμος και Εκπαιδευτήριο του Πολεμικού Ναυτικού. Ιστορική μελέτη για τα 100 χρόνια από την ίδρυση της Σχολής Ναυτοπαίδων, σήμερα Σχολής Μονίμων Υπαξιωματικών Ναυτικού (Σ.Μ.Υ.Ν.)*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 1989.
- Ρούσσος Γ., *Νεώτερη ιστορία τους ελληνικού έθνους 1826-1974, τ. Δεύτερος*, εκδόσεις Μορφωτική Εστία, Αθήνα 1975.
- Σβορώνος Ν., *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1987.
- Σβώλος Α., *Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/1986*, εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1998.
- Σίμψας Μ., *Το ναυτικό στην ιστορία των Ελλήνων, τ. Γ'*, έκδοση Γ. Ε. Ν., Αθήνα 1982.
- Σκανδάμης Ανδ. Σπ., *Σελίδες πολιτικής ιστορίας και κριτικής: η τριακονταετία της βασιλείας του Όθωνος 1832-1862, τ. Α' μέρος Α'*, Αθήνα 1961.
- Σκόκος Κ., *Εθνικόν Ημερολόγιον, Χρονογραφικόν, Φιλολογικόν και Γελειογραφικόν*, Αθήνα 1901.
- Σφυρόερας Βασ. Βλ., *Η περίοδος της Βασιλείας του Όθωνος (1832-1862), Περίληψις Πανεπιστημιακών Παραδόσεων*, Αθήνα 1970.
- Συλλογικό έργο, *Οδηγός Εκθεμάτων Ναυτικού Μουσείου Ελλάδος*, Πειραιάς 1956.
- Τσαπράζης Ν., *Ο πολεμικός Ναύσταθμος της Σαλαμίνας*, εκδόσεις Υ. Ι. Ν. Αθήνα 1991.
- Φακίδης Ι., *Ιστορία της σχολής ναυτικών δοκίμων (1845-1973)*, Αθήνα 1975.
- Φωκάς Δ., *Χρονικά του Ελληνικού Β. Ναυτικού 1833-1873*, Έκδοση Γενικού Επιτελείου Β. Ναυτικού, Αθήνα 1923.
- Φωτιάδης Δ., *Όθωνας: η έξωση*, εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1988.
- Bell J., *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία – Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*, εκδόσεις Μεταίχιμο, Αθήνα 2007, σ. 173.
- Clogg R., *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος 1770-2000*, εκδόσεις Κάτοπτρο, Αθήνα 2003
- Dakin D., *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1982.
- Driault E., *Το ανατολικό ζήτημα από τις αρχές του εως τη συνθήκη των Σεβρών, μέρος πρώτο*, εκδόσεις Ιστορητής, Αθήνα 1997.
- Finlay G., *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης, τόμος Β'*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2009.
- Gallant T. W., *Νεότερη Ελλάδα: Από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2017.
- Maurer G. Lud., *Ο ελληνικός λαός*, εκδόσεις Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976.
- Petropulos J. A., *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1862) τόμος Α'*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985.
- Petropulos J. A., *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1862) τόμος Β'*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985.
- Seidl W., *Βαυαροί στην Ελλάδα*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1984.
- Tarazi Fawaz L., *An occasion for war: civil conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, University of California Press, Los Angeles 1994.

Γ. Διαδίκτυο

<https://www.sansimera.gr/biographies/127>

<https://www.sansimera.gr/biographies/1454>

https://el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Π._Μεταξάς

https://el.wikipedia.org/wiki/Αντώνιος_Κριεζής

<https://el.wikipedia.org/wiki/Ατμοκορβέττα>

<https://el.wikipedia.org/wiki/Λέμβοι>

https://el.wikipedia.org/wiki/Ιάκωβος_Ρίζος_Νερούλος

[https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Μπότσαρης_\(του_Μάρκου\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Μπότσαρης_(του_Μάρκου))

https://el.wikipedia.org/wiki/Κρίστιαν_Σμαλτς